

Sadržaj

uvodnik

Krah kosovskog mita 3
Piše: Sonja Biserko

krah kosovskog mita

Srbija protiv Srbije 5
Piše: Ivan Torov

Pismo ocu 6
Piše: Veton Suroi (Koha Ditore)

Između profesora i palikuća 8
Piše: Bojan al Pinto-Brkić

Dvadeset godina, plus jedan četvrtak 9
Piše: Teofil Pančić

Obračun u Sremčici 10
Piše: Velimiri Čurgus Kazimir

Novi sused na jugu 11
Piše: Miroslav Filipović

Kako steći kućno vaspitanje 13
Piše: Bora Čosić

Vojska (srećom) izvan “događanja naroda” 14
Piše: Stipe Sikavica

srbija, bih i kosovo

Paralela nije moguća 16
Piše: Sead Hadžović

zapadni balkan i eu

Građanska samosvest 18
Piše: Obrad Savić

politička kriza

Strah i nada 20
Piše: Nastasja Radović

Fenomenologija poricanja

Kulturni model koji se reprodukuje 22
Piše: Vladimir Petrović

pravo i pravda

Odlaganje i opstrukcija 23
Piše: Bojana Oprijan Ilić

fenomen savremenog antikomunizma

Racionalizacija političkog poraza 25
Piše: Vladimir Gligorov

Kontinuitet tradicionalne politike 28
Piše: Nikola Samardžić

Titoisti – marksisti - antikomunisti 30
Piše: Todor Kuljić

istorijske paradigme

Redefinisanje sećanja (1) 32
Pišu: Aleksandar Ignjatović i Olga Manojlović Pintar

“Holocaust goes musical” 34
Piše: Mile Lasić

pismo iz crne gore

Bumerang 40
Piše: Igor Perić

na licu mesta

Kikinda: Čudo već viđeno 42
Piše: Gordana Perunović Fijat

umesto eseja

U pravu si partneru 43
Piše: Nenad Daković

sport i propaganda

6:0 za “Insajder” 44
Piše: Ivan Mrđen

malo poznata istorija

Kadija 45
Piše: Olga Zirojević
Piše: Branko Pavlica

Folksdojčeri – peta kolona u staroj Jugoslaviji 50
Piše: Branko Pavlica

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195

Rige od Fere 20, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 2639-437; e-mail: povelja@helsinki.org.yu

Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>

Uređivački odbor: Sonja Biserko, Latinka Perović, Seška Stanojlović, Olivera Milosavljević, Izabela Kisić

Glavni urednik: Seška Stanojlović

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći NORVEŠKOG HELSINŠKOG ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA

PIŠE: SONJA BISERKO

Krah kosovskog mita

BEOGRADSKI MITING ORGANIZOVAN u znak protesta protiv proglašenja “lažne države” Kosovo bio je najnovija manifestacija pogubnog nacionalističkog autizma i ne prihvatanje realnosti. Retorička odbrana Kosova Vojislavu Koštunici je poslužila da nametne “Kosovo kao fundamentalno državno i nacionalno pitanje” preko kojeg pokušava da prikrije svoj politički poraz, ali i da spreči DS i Borisa Tadića da preuzme vođstvo u tzv. demokratskom bloku.

Kosovski mit je imao značajnu ulogu u stvaranju moderne srpske države u XIX veku. Od Balkanskih ratova 1913, Vidovdanski kult (dan kada se pretpostavlja da je izgubljena kosovska bitka) slavi se kao dan “junačkog ogleđanja i pobeđe nad zlom” i postaje simbol krvave bespoštedne osvete svemu što je “tursko”, odnosno muslimansko uopšte. Oslobođenje Kosova i kosovski zavet, kako kaže Radomir Lukić, postali su “vertikala srpske istorije, jer Srbi nisu zaboravili da su izgnani iz zemlje koja je bila riznica svega najdragocenijeg što su stvorili u istoriji”, pa je oslobođenje Kosova i Metohije za Srbe 1912 -1913. bio “povratak u silom otetu postojbinu”.

Ovakav odnos prema kosovskom mitu vešto je zloupotrebljen za političku homogenizaciju srpskog naroda početkom osamdesetih godina prošlog veka mada je realnost na Kosovu već davno bila promenjena. Kosovski mit je poslužio za “prenošenje sukoba iz sfere politike, ekonomije i istorije u ekstratemoralnu sferu mita”. Na mogućnost zloupotrebe kosovskog mita ukazao je Miodrag Popović još sedamdesetih godina kada je napisao da “Vidovdanski kult, koji meša istorijsku zbilju sa mitskom realnošću, stvarnu borbu za slobodu sa očuvanim paganskim sklonostima (osveta, klanje, prnošenje žrtve, oživljavanje herojskog pretka), potencijalno sadrži u sebi sve osobine sredina sa neukroćenim mitskim impulsima. Kao određena faza u razvitku nacionalnog mišljenja, on je bio istorijski neophodan. Ali, kao trajno stanje duha, vidovdanski kult može biti i koban po one koje nisu u stanju da se iščupaju iz njegovih pseudomitskih i pseudoistorijskih mreža. U njima savremena misao, duh čovekov, može doživeti novo Kosovo, intelektualni i etički poraz”.

Kosovski mit, odnosno gubitak Kosova je ovoga puta stavljen u funkciju “interne agresije” i obračuna sa liberalno orijentacijom u Srbiji. Vojislav Koštunica pitanje Kosova koristi i za obezbeđivanje svoje političke budućnosti. Istovremeno, Kosovo je stavljeno i u funkciju opstrukcije evropske orijentacije u Srbiji. Njegova poruka Evropi je da “mi hoćemo u EU, ali da EU treba da kaže da li hoće u svojim redovima celu, a ne osakćenu Srbiju”.

U senci Kosova Koštunica pokušavao je da poništiti predsedničke izborne rezultate. Upravo je miting trebao biti povod da se Boris Tadić delegitimiše kao predsednik. Vojislav Koštunica još na predsedničkim izborima nije podržao svog koalicionog partnera. Naime, Kosovska samostalnost zgusnula je redove konzervativnog bloka i jasno pokazala njegovo odbijanje promena u Srbiji, posebno promena koje idu u pravcu integrisanja u evropske procese. Tomislav Nikolić je bio favorit tog bloka u nadi da će on od Tadića preuzeti predsedničku palicu. Bez obzira što je izgubio izbore (po drugi put od istog kandidata), on se ponaša kao kopredsednik Srbije. Tu svoju moć manifestovao je i u organizaciji mitinga. Protestni miting je poslao jasne političke poruke i svetu i domaćoj javnosti. Glavna poruka je svakako bila da Srbija ne priznaje nikakva pravila. Upućene su pretenje i svetu, ali i domaćim izdajnicima.

Činjenica da je miting bio zakazan za kasno poslepodne dovoljan je indikator da je i vremenski sve bilo tako da se paraformacije lakše snalaze u haosu. U neskladu sa “dostojanstvenošću” na koju se Koštunica pozivao, pred televizijskim kamerama jasno se pokazalo da paraformacije imaju jasno definisane ciljeve napada. Američka CIA je stavila do znanja da “srbijansku vladu smatra odgovornom za ono što se dogodilo na ulicama Beograda”. Taj Akcioni plan (ako se tako zvao) nije u poptunosti uspeo, jer izlazak na ulice nije dosegao kritičnu masu u odnosu ono što se očekivalo. Skupljeni su građani iz cele Srbije (autobusima, vozovima, kaminonima) i to u režiji Srpske radikalne stranke. Međutim, građani Beograda su većinom ostali u kućama, a nakon beogradskog fijaske nije došlo do naknadnog preliivanja nasilja i protesta narednih dana. Pokazalo se da su grđajani zreliji i da su ►

instiktivno bežali od nasilja. Organizatori mitinga su najavili nove proteste ali je očigledno da za to nemaju podršku što navodi na zaključak da se iza scene odvija ozbiljna politička drama. Velja Ilić je cinično objasnio srpskoj javnosti da je za nasilje na ulicama “direktno odgovorna Liberalno demokratska partija, jer podržava nezavisnost Kosova”.

Netransparetnost političke scene dodatno plaši građane, jer je još uvek neizvesno u kom pravcu Srbija ide. Jasno je da je srpski nacionalizam i radikalizam došao do kraja i da je na delu samodestrukcija Srbije. Nesposobnost suočavanja zatvorila je krug i izolovala Srbiju od svih, pa i sopstvenih građana. Sebičnost i uski interesi političke elite doveli su Srbiju na ivicu ekonomskog kolapsa. Inflacija samo što nije uzela maha što bi poništilo sve napore ne samo one u zemlji, već i napore međunarodne zajednice u poslednjih nekoliko godina. Pokušaj Vojislava Koštunice da destabilizuje Srbiju preko izazivanjem nereda i provocirajući alternativu još nisu uspeali. Ponovni pokušaj da se osujeti održavanje tribine *Peščanika* u Pančevu nije uspeo, jer su se građani i govornici oštro usprotivili pripadnicima Sabora srpskih dveri. U Somboru je anonimna grupa građana organizovala akciju “deljenja hleba”, kako građani ne bi kupovali hleb u albanskim pekarama. Policija je takođe pokušala da spreči studentsku akciju “Evropa nema alternativu”.

U suštini logičan je epilog srpske drame krajem XX i početkom XXI veka, što je posledica Miloševićevog nasleđa i neodustajanja od nacionalnog programa. Mada Srbija nije vojno poražena, ona je poražena iznutra. Čitav period od 5. oktobra 2000 godine do kraja je osvetlio i ulogu i ideološku orijentaciju Miloševićeve opozicije. Zato je danas tako teško praviti iskorake, jer upravo

je njegova opozicija pokušala da dovrši projekat diplomatskim sredstvima, pozivajući se na demokratski legitimitet. Ponašanje međunarodne zajednice, naročito nakon Djindićevog ubistva (njegov iskorak brutalno je plaćen) gotovo da im je išlo u susret. Zato je važna opomena Nikolasa Bernsa srpskoj vladi i ministru spoljnih poslova Vuku Jeremiću da je “licemerno” zaboravljati istoriju zločina koji su počinjeni devedesetih godina na Balkanu.

Deo vlade još nije odustao od “proizvodnje haosa”. Čuju se komentari čak i u medijima pod državnim uticajem da je pređena “crvena linija”. Jedan od komentara ukazuje da “antievropski front ovde ne predstavljaju samo nova patriotska desnica, ostrašćeni klerikalci i rusofili”. Kaže se da on “ima snažnu pozadinsku podršku svih kojima odgovara kaos: od tajkuna do potkupljivih birokrata koji se svi plaše regulative i reda”.

Srbija pretila da destabilizuje ceo region i zato je neophodno “spašavanje Srbije”. Prognoze direktora CIA takođe ukazuju da nezavisnost Kosova “može pogoršati međuetničke odnose u Bosni i Hercegovini”. Međunarodna zajednica mora prilagoditi svoju strategiju novim okolnostima, pre svega, mora poći od činjenice da Srbija nema energiju za promene. I Rusija koja je pomogla srpske tlapnje uskoro će i sama tražiti izlaz iz “zamke” koju ju je Srbija uvukla. Srbija više nema prostor za sopstvene laži. U situaciji kada građani još uvek izražavaju (70 odsto njih) svoje opredelenje za Evropu, treba koristiti tu emociju i pokrenuti “Koaliciju građana za Evropu”. To znači svih segmenata društva koji imaju interesa za to: civilno društvo, mala i srednja preduzeća, mediji, omladinske i studentske organizacije, razna profesionalna udruženja, sindikati i sl. ■

Pet godina od ubistva premijera Đinđića

Prošlo je pet godina od brutalnog ubistva prvog srpskog demokratskog premijera dr Zorana Đinđića: 12. mart 2003. godine jedan je od najtragičnijih datuma u modernoj srpskoj istoriji. Atentatom na Zorana Đinđića nasilno je prekinuto ostvarenje vizije demokratske, moderne, evropske Srbije u koju je on verovao i u čije je ostvarenje ulagao svoju ogromnu, gotovo neiscrpu energiju. Trazicija koja je u Srbiji, u odnosu na druge istočnoevropske zemlje kasnila 10 godina, njegovim je ubistvom krenula u regresiju. Uvek kolebljiva između istoka i Zapada, Srbija kao da se upravo ovih martovskih dana prelomila prema Istoku. Odnosno, kreće u pravcu upravo suprotnom od onoga na kome ju je vizionarski video zoran Đinđić.

Poštujući sećanje na njega i njegovo delo koje ostaje jedina svetla tačka u dvodecenijskom tumananju Srbije u potrazi za sopstvenom budućnošću, Helsinška povelja se u martovsko-aprilskom broju obeležiti taj tužni jubilej.

Srbija protiv Srbije

PIŠE: IVAN TOROV

PO SVEMU SUDEĆI, samo se u srpskoj stvarnosti dešava da se ponavljanje jednog istorijskog iskustva ne doživljava kao farsa. Ako je prva "bitka za Kosovo" 1999. plaćena tromesečnim bombardovanjem Srbije i gubljenjem njenih državnih ingerencija nad pokrajinom, cenu najnovijeg – neki kažu, konačnog, drugi, opet, da ništa nije definitivno dok Srbija to sama ne kaže – odlaska Kosova možemo predviđati, ali se neće moći izmeriti bar dok se ne shvati i prihvati realnost. Što se bude više i duže bežalo od istine šteta će biti sve veća, a njeno uklanjanje sve komplikovanije.

Svaki gubitak je težak, a ponovljeni za relativno kratko vreme za zbunjenu, podeljenu i konfuznu Srbiju je frustracija ravna nacionalnoj drami. Proglašenjem kosovske nezavisnosti 17. februara i njenim potonjim priznanjem od strane najrelevantnijih zapadnih zemalja, drama dobija završne razmere kada će važnije od pitanja da li je taj ishod dvogodišnjih neuspešnih pregovora zapravo kraj drugotrajnog raspada jugoslovenske države biti pokretanje suštinske debate o tome – zašto je Srbija izgubila Kosovo. I još, koliko je srpska nacionalna politika godinama i decenijama unazad marljivo radila na tome da upravo na Kosovu doživi slom, a da pritom čak ni iz tako poražavajućeg raspleta ne pokušava da izvuče korisne pouke.

Pravi paradoks je što je srpska nacionalna i politička "elita", uspostavljajući kontinuitet sa katastrofalnom politikom Slobodana Miloševića i to baš u istorijskom trenutku kada je distanciranje od te prošlosti za nove demokratske snage i opštenacionacionalno otrežnjenje bilo preko potrebno, zapravo, Srbiju vratila na početak. Zapaljivi govori srpskog premijera Vojislava Koštunice, "spontano" organizovani rušilački protesti mobilisanih fudbalskih navijača i profesionalnih patriota iz redova multipliciranih svetosavsko-pravoslavnih kleronacionalističkih grupa i organizacija, "događanje naroda" u obliku svojevrzne retorizacije za evro-američko "otimanje i rasparčavanje svete srpske teritorije", bombe u severnoj Mitrovici, demoliranje stranih ambasada i kompanija, progon političkih neistomišljenika – sve su to simptomi koji najavljuju realizaciju najgoreg mogućeg scenarija – kolektivno žrtvovanje i samoubistvo Srbije.

Ako Koštunica ponavlja da Kosovo "nema cenu", ako se odmah zatim pokrene medijsko patriotsko ispiranje mozgov, zloslutni talas nasilja, promoviše prihoza

pretnji i straha, ako sve to i te kako podseća na nacionalnu homogenizaciju iz druge polovine osamdesetih godina, ako se Gazimestan, u neku ruku, ponavlja u Orašcu, u srpskom parlamentu, ili na beogradskim trgovima, šta je logičnije od zaključka da se Srbija ponovo gura u ambijent permanentnog neproglašenog vanrednog stanja. Njegova svrha je, zapravo, "preuređenje" unutrašnje političke scene u smeru koji bi region ponovo pretvorio u balkansko bure baruka. Vanrednim ili prekim merama se, naravno, neće ništa (korisno za Srbiju) postići na samom Kosovu, tamo gde srpska država nema pristupa, ali će se i te kako omogućiti da se jedna poražavajuća ideološka i nacionalistička matrica, čiji je predvodnik Koštunica, učvrsti na vlasti. Taj manevar je započet još pre godinu i po dana, u času kada je lider DSS shvatio da su mu pozicije sve slabije, da gubi tlo pod nogama. Otvorio je pitanje Kosova na najgori mogući način, sa unapred predvidljivim ishodom, prekinuo kretanje Srbije prema svetu, promovisao sebe za mesiju koji će Srbiji vratiti "čast i dostojanstvo", i, naravno, "teritorije". Ubistvo Zorana Đinđića stvorilo mu je širok manevarski prostor da se na haotičnoj srpskoj političkoj sceni učvrsti kao najjača i nezaobilazna politička figura Srbije. Mnogi s pravom misle i kao novi gospoda. Uprkos pravoj seriji i njegovih i poraza Srbije. Čega god se latio bilo je osuđeno na propast – od raspada SRJ (čiji je predsednik bio) i državne zajednice SCG do otvorene opstrukcije i diskreditacije Haškog tribunala i puta Srbije ka Evropskoj uniji. Bio je ogorčeni protivnik nezavisnosti Crne Gore, još žešći "borac" protiv nezavisnog Kosova, a na kraju se ispostavilo da smo, blagodareći ponajviše njemu, od jedne države dobili tri nezavisne – Srbiju, Crnu Goru i Kosovo. Sa velikim izgledima da i ovo što je još preostalo od Srbije u dogledno vreme postane moneta kako unutrašnjeg, tako i spoljašnjeg potkusurivanja.

Tako će srpski nacionalizam, na pragu (zbog Kosova) još jednog svog teškog poraza, svim silama nastojati da taj nacionalni krah bude uokviren kao "istorijska pobeda Srbije koja će učiniti sve da se Kosovo vrati u njen ustavno-pravni poredak". Radikali od 17. februara najavljuju "borbu neprestanu", socijalisti pozivaju bosanske Srbe da "prodrmaj" BiH, narodnjaci merkaju priliku da situaciju na samom Kosovu opštim bojkotom svega i svačega učine što složenijom, demokrate, pak – zbunjene i defanzivne, u poziciji da stalno čine nekakve ustupke – razapete ►

su između želje da Srbija koliko toliko zadrži evropski put i straha da bi ih preterano insistiranje na tome gurnulo u tabor nacionalnih izdajnika. I izgubiti novostečeni imidž još jedne nacionalne populističke partije.

Sve se, ipak, svodi na, manje-više, usaglašenu strategiju dušebrižničke trojke Koštunica-Tadić-Nikolić da se Kosovo, a sa njim i Srbija i čitav region drže u hroničnoj napetosti i stalnoj nestabilnosti. Srbija je poništila Deklaraciju o nezavisnosti, nagovestila opštu blokadu "lažne" države u UN, OEBS i Savetu Evrope, odlukom da se ne uvodi ekonomska blokada Kosova, u stvari, pokušava da zadrži prostor za još veći državni i politički upliv

na teritoriji "samoproklamovane nezavisne države". Uporedo s tim, najavljen je opšti bojkot kosovskih institucija, UNMIK i EULEX, provocira se konfrontacija, koja će, ukoliko na vreme ne bude obuzdana i modifikovana, Srbiju gurnuti u konflikt i sa kosovskim Albancima i njihovom državom i sa međunarodnom zajednicom. U takvim okolnostima, preostalim kosovskim Srbima čini se medveđa usluga da poslušaju poziv Beograda da ne napuštaju svoje domove, a da u isto vreme budu predmet i žrtva još jedne ideološke i vlastodržačke podvale beogradskih političara. Ignorisanje činjenice da se na Kosovu, uprkos svemu, nešto krupno desilo, zapravo je nastavak

Pismo ocu

PIŠE: VETON SUROI (KOHA DITORE)

1.

Biću u Ulici majke Tereze nakon proglašenja nezavisnosti Kosova. Prizivaću neka sećanja. Prvo sećanje smo ti, Flaka, i ja kako stojimo u istoj ulici koja se u to vreme zvala Maršala Tita. Proslavljamo nove godine šezdesetih. Deca smo, a jugoslovenski vojnici ispaljuju vatrometne rakete sa zgrade "Ramiz Sadiku" i one padaju ispred nas.

Drugo sećanje. Vraćam se sa drugovima iz osnovne škole, i na ulici, preko puta nekadašnjeg hotela "Božur" vidim crveno-beli autobus "Kosovotransa". U njemu su ljudi koji predvode demonstracije. Godina je 1968, ljudi uzvikuju "Kosovo repubika" i policija počinje da interveniše. Jedan iskusni novinar vodi mene i moje školske drugove nekim sporednim ulicama i tako spasava od masovnog prebijanja.

Treće sećanje. Hiljade građana Prištine bi čulo da smo se moji drugovi i ja oglasili. Stoje u tišini pola sata, protestuju protiv teške situacije na Kosovu kojim vlada Milošević, stoje u tišini pola sata držeći sveće u znak sećanja na albanske žrtve nasilja njegovog režima.

Sećam se šetnje sa tobom i toplog, pečenog kestenja koje greje naše dečje ruke. Sećanje prekidaju miris suzavca i Albanci koji se sklanjaju od pendreka i suzavca.

2.

Zemlja je bila smrznuta kada smo te sahranili. Dotakao sam tlo, bilo je zaleđeno dok su spuštali tvoj kovčeg...

Zgrabio sam da ga da sa njim ne padne i komad leda. Pao je uz tup udarac.

Čekao sam te da dođeš za Novu godinu. Čekao sam te da nastavimo razgovor započet tokom leta. Ti, kao svaki otac, sretan zbog trenutka kada sa svojim sinom možeš da razgovaraš kao sa sebi ravnim, i ja, sin, sretan zbog iste stvari.

Video sam te u mrtvačnici, pola glave ti je još bilo u krvi. Smrskane betonskim stubom. Osetio sam slabost. Ti koji si za mene bio oličenje pravde, dobrote, razboritosti i ljubavi prema životu odlaziš kao žrtva nasilja. Odrastao sam u uverenju – ili iluziji – da nasilje privlači nasilje, da ljudi poput tebe ne mogu biti meta nasilja. Mrtvačnica u Gvadalahari, u Španiji, uverila me je da za nas važe neki drugi zakoni.

Ti si to slutio. Lice bi ti se smračilo kad god bi čuo za bilo kakvo nasilje na Kosovu; znao si da će Srbija žestoko odgovoriti. I znam da je Španija bila neka vrsta begstva. U razgovorima bismo analizirali čitava poglavlja savremene španske istorije; diktaturu; tranziciju ka višepartijskom sistemu, kako se Španija pridružila Evropi. U tvojim očima sam video našu budućnost u Evropi i Kosovo ravnopravno sa ostalim republikama.

Kada smo te sahranili obećao sam sebi da će se stvari promeniti, mada nisam znao kako.

Kada sam ponovo došao na tvoj grob mogao sam da ti kažem – u svakoj od proteklih 20 godina bilo je dramatičnih događaja za ovu zemlju i za mene.

3.

Tvoja unuka Rea imala je dva meseca kada si je držao u rukama tog jedinog leta 1988.

Novembra prošle godine prvi put je izašla na glasanje. Pratio sam je do njenog glasačkog mesta – u istoj osnovnoj školi "Ismail Kemali" koju je pohađala.

Kada je krenula u školu na Kosovu je bivalo sve gore i gore. Školska zgrada je bila podeljena na dva dela, srpski učenici su bili u jednom, albanski u drugom. Srbi su zimi imali grejanje, a šestogodišnja Rea bi mi pričala kako deca u njenom delu škole u sred časa rade gimnastiku da bi se zgrejali.

Kada joj je bilo 16 meseci zatekli smo se u gradu kada je policija počela da rasteruje demonstrante suzavcem i pendrecima. Uvio sam je u kaput dok se nismo dokopali

stare politike, koja, ne priznajući poraz i realnost, u stvari odbija svako pokretanje istorijske odgovornosti njenih kreatora.

Kada neki naši, čak proevropski usmereni političari kažu da nemaju ništa protiv da misija EU dođe na Kosovo uz dozvolu SB UN, a u isto vreme preko Rusije čine sve da se donošenje jedne takve odluke osujeti, onda je savršeno jasno kakva je ta politika. Licemerna i neiskrena, sa motivima koji su, pre svega, sračunati na rušenje, a ne na uspostavljanje mostova. Ona, doduše, povremeno uspeva, ali na kratke staze, tek da zablokira bilo kakvu mogućnost nekog rešenja. Međutim, dugoročno poništava i najbolju

priliku da Srbija iz ovog, ko zna kojeg po redu iskušenja, izade bez prevelikih reperkusija. U tom smislu, čini se da joj je najteži udarac – uoči proglašenja kosovske nezavisnosti, nakon referendumskih izbora za predsednika države, odnosno za Evropu, zadao upravo Boris Tadić. Prihvatanjem Koštuničinog ultimatumu da se evropski put Srbije “odloži na neko vreme” (“dok ne odbranimo Kosovo”), pristao je na lukavi narodnjačko-radikalni marifetluk, po kome će evropska budućnost Srbije stići na red onda kada vratimo Kosovo. Što znači nikad, ili bar ne za narednih sto godina. Pa neka kažu da se Srbija, u svom starom maniru, nije ponovo okrenula protiv same sebe. ■

nekakvog skrovišta. Nju sam spasio od suzavca, meni su se suze slivale niz lice.

Suze su stale da se više nikad ne pojave – sve do trenutka izbora, prošlog novembra. Tog trenutka, kada sam sa kćerkom kročio u njenu osnovnu školu, oči su mi bile pune suza. Rea je sada bila u godinama kada je mogla da odlučuje o slobodnom Kosovu, na istom mestu na kojem je kao dete diskriminisana, ali je, poput svih nas, i to izdržala.

4.

Neću moći da potpišem Deklaraciju o nezavisnosti koja će danas biti pročitana u Skupštini Kosova. Da budem iskren, čak i ne znam ko je napisao tu deklaraciju, ali znam da to nisu bili Kosovari. Nije ni to bitno. Ono što je bitno jeste da se ta deklaracija sprovede i da je prizna većina zemalja u svetu.

Deklaraciju neće potpisati gotovo nijedan od mojih prijatelja sa kojima smo 1990. zacrtali tu novu viziju. Tada smo u kući pokojnog Fehmija Aganija, i pod rukovodstvom pokojnog Ibrahima Rugove, prekoračili prag koji tvoja generacija nije čak mogla ni da zamisli. Ti i tvoja generacija ste imali viziju – gradnju kosovske državnosti u okviru Jugoslavije, uz sve rizike i prepreke. Imao sam sreću i obavezu da gradim jednu novu viziju tokom raspada Jugoslavije. Na Kosovu – gde nikada kao tada nije bilo toliko srpske vojske i policije – učestvovao sam u gradnji vizije nezavisnog Kosova.

Svih tih godina činio sam sve što je bilo u mojoj moći da se ta vizija ostvari. Znaš i sam da mi porodično vaspitanje ne dopušta da govorim preterano o sebi i onome što sam radio tih godina. Ali mogu da kažem da možeš biti ponosan na mene: predstavljao sam ovu zemlju dostojanstveno i s ljubavlju, i ulazio u dvoboje kao da su sudbinske bitke.

Na Kosovu sam se trudio da izgradim institucije slobode govora. Nastavio sam tamo gde si ti stao; ti si bio graditelj prvih novina na albanskom jeziku, ja sam bio graditelj prvih slobodnih albanskih novina.

Kada sam prvi put stao za govornicu u Skupštini Kosova setio sam se da si ti, sa te iste govornice, proglasio Prištinski univerzitet otvorenim i poručio da albanski jezik više neće biti jezik drvoseča, već nauke i umetnosti. Pokušao sam da se nadovežem na tu misao rekavši da će naša zemlja morati da se podigne na temeljima stvarnog vlastitog identiteta, evropskog identiteta, i da je nezavisnost nužan instrument izgradnje evropskog identiteta Kosova.

Mog potpisa neće biti na Deklaraciji o nezavisnosti.

Svoj sam potpis stavio ranije, u Rambujeu. Bio je to potpis čoveka koji je – u vreme kada se kosovska delegacija kolebala – hteo da veže Kosovo za Zapad, da bi preživelo i dospelo tamo gde je danas.

5.

Danas ću biti na ulicama.

Naša zemlja je siromašna. Nije to zemlja u kojoj vlada zakon, već, u ogromnoj meri, arbitrarna sila. U svetu nas ne prati dobra reputacija; povezuju nas sa korupcijom i kriminalom. Još uvek se suočavamo sa problemima – kao što su snabdevanje energijom i vodom – za koje smo verovali da smo ih rešili pre pola stoleća.

Nastojao sam da očuvam duh izgradnje društva demokratije i solidarnosti. I jedno i drugo su ovog dana u opasnosti.

Ali, po prvi put u našoj istoriji, i nakon gotovo stogodišnjih napora, mi stavljamo tačku na okvir koji nam dopušta da gradimo iznutra bez straha od brutalne sile našeg suseda.

Danas moja generacija ispravlja istorijsku grešku zbog koje je naša zemlja tavorila u praznom prostoru između Otomanskog carstva i samoopredeljenja.

Tvoje Kosovo, isto ono Kosovo koje si pokušao da učiniš ravnopravnim u okviru Jugoslavije, postaje moje nezavisno Kosovo.

Danas ćemo biti na ulicama, tvoj nasmejani duh Redžaj Suroi i ja, i radovati se ovom istorijskom danu.

Između profesora i palikuća

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

U NEDELJU, 24. februara, sedam dana nakon što je Srbija odlučno odbacila nezavisnost Kosova i tri dana nakon što je rulja u Beogradu pokazala šta mi zapravo odbacujemo, *Politika* je objavila oglas Fakulteta političkih nauka – sećate se, bivše Više partijske škole – kojim se mladi diplomirani politikolozi i oni sa zvanjem *mastera* pozivaju da upišu specijalističke strukovne studije za poslove evropskih integracija koje vodi prof. dr Slobodan Samardžić. “Cilj studija je”, prenosi *Politika*, “sticanje znanja o osnovnim konceptima i institutima EU, čime se polaznici osposobljavaju za konkretne poslove vezane za evropske integracije. Namenjene su svima koji se Evropskom unijom bave u sklopu svojih radnih aktivnosti, ali su otvorene i za ostale zainteresovane za ovu problematiku.” U oglasu se ne pominje stimulativno akademsko okruženje, prilika za razmenu iskustava sa kolegama iz drugih zemalja, napredne metode učenja, ni bilo šta što obećavaju evropski univerziteti, pa se u tom smislu ne može smatrati *lažnim* oglasom. Sve ostalo nalik je najstrašnijoj provokaciji, sa elementima prevare.

Prvo, mi živimo u državi u kojoj predstavnici državne uprave zaduženi za kontakte sa stranim diplomatama moraju tražiti odobrenje svojih pretpostavljenih i pismeno uputstvo ministra ili direktora agencije vezano za odnose zemlje X i Srbije vis-à-vis “jedностранog proglašenja lažne države Kosovo” pre nego što podignu slušalicu. Kako proces bilateralnih priznanja nezavisnosti Kosova polako uzima maha među evropskim državama, jasno je da tu nikakvih radnih aktivnosti vezanih za evropske integracije ne može biti.

Drugo, naša Srbija se nikada nije ozbiljno bavila Evropskom unijom, niti se interesovala za njen razvoj. Kada se govori o EU, u Srbiji se obično misli na nekakvu riznicu koja bi trebala rešiti sve naše probleme. Koncepti i instituti, koje pominje oglas u *Politici*, primer su naprednog poimanja EU kao tehnokratske tvorevine, rasprostranjenog u našoj strukovnoj zajednici. Naučnih rasprava o poreklu, istoriji, iskustvima, aktuelnom trenutku i budućnosti EU kao super-države, u Srbiji nema ni na najvišem nivou. Jednostavno, mi ne verujemo u koncept da nekada zaraćene evropske nacije mogu težiti zajedničkoj budućnosti sa državolikom formom, zbog čega premijer Vojislav Koštunica Evropsku uniju dan-danas svrstava u međunarodne organizacije, a naši lingvisti insistiraju da se Unija piše malim slovom - unija. Za razliku od prijateljske Indijske Unije ili, nekima posebno drage, Burmanske Unije.

Treće, ideja da Srbija u ovom trenutku planira osposobljavanje kadrova za konkretne poslove vezane za evropske integracije i bavljenje EU neodoljivo podseća na sovjetski stil specijalizacija, koji je - u svojoj širini - stvarao stručnjake za neprijatelja. Srbiji su danas specijalisti za evropske integracije potrebni koliko su i bivšem SSSR pedesetih godina prošlog veka bili potrebni specijalisti za NATO. Samo što su u Moskvi uvek imali više sredstava i bolju naučnu metodologiju.

Četvrto, Srbija je u samo 4 dana dva puta prisustvovala demoliranju ambasade Slovenije, koja ovog semestra predsedava EU, u Beogradu. Prisustvovala je neutralan izraz: neki su gledali direktan televizijski prenos, a neki su, u odsustvu ili uz sadejstvo policije, provaljivali u zgradu ambasade. Slovenija je mala država, koja je ne tako davno istupila iz jugoslovenske federacije; ona je takođe i prva od novih članica EU kojoj je pripalo pravo da predsedava, ne zbog naročitih zasluga za promociju evropske ideje, nego zato što je procenjeno da to nosi najmanji rizik. Ali, ako je neko pomislio da će Srbija imati manje problema sa EU zbog demoliranja slovenačke, a ne, recimo, francuske ili austrijske ambasade, koje se nalaze u istoj ulici, grdno se prevario. Komplikovani mehanizam odlučivanja Unije daje priliku članicama da kad-tad naplate dugove. Slovenija koja je suviše blizu i involvirana u regionalne prilike možda nikada neće glasati protiv interesa Srbije: dovoljno je da zainteresuje Irsku ili tako neku daleku zemlju za balkanske probleme, a mi ćemo se čudom čuditi šta u Dublinu ili Talinu imaju protiv nas. Razume se, to što su uz slovenačku napadnute i ambasade SAD, Hrvatske i Turske, zemalja koje nisu članice EU, nije olakšavajuća okolnost. Amerikanci su konačno došli do zaključka da vlada premijera Koštunice predstavlja izvor nestabilnosti u regionu. Slike ambasade u plamenu i zastave koju napadači skidaju da bi postavili rusku, u očima ljudi u Vašingtonu koji kreiraju politiku prema Srbiji nose možda jaču poruku nego što su organizatori tog čina pretpostavljali. Vlada u Beogradu objavila je svoje neprijateljstvo SAD, nakon što je više od milijardu dolara američkih poreskih obveznika investirano u obnovu i izgradnju infrastrukture u Srbiji. Pitanje koje se postavlja je da li smo spremni za osvetu.

Peto, mladi u Srbiji nisu mnogo putovali, niti pamte bolja vremena, ali nisu toliko zbunjeni da ne vide u kom smeru premijer Koštunica i DSS, uz podršku radikala i socijalista u parlamentu, vode zemlju. Čak ni ako čitaju *Politiku*. Oni znaju da su šanse da će u Srbiji kojom vlada

Koštunica naći stimulatívno akademsko okruženje i priliku da razmene iskustva sa kolegama iz drugih zemalja veoma male. Konzervativni krugovi su manipulísali očekivanjima građana posle petooktobarskih događaja da bi pod firmom reforme obrazovnog sistema uveli veronauku u državne škole, pravoslánu teologiju u okrilje univerziteta, a svoje ljude na ključne katedre. Umesto naprednih metoda učenja, usvojili smo novu politizaciju (klerikalizaciju) nauke. Reforma obrazovanja je pod ministri- ma Kneževićem, Čolićkom, Vuksanovićem i Lončarom unazadila potencijale Srbije za razvoj modernog demokratskog društva. Dokaz tome su specijalističke strukovne studije poslova evropskih integracija, umesto osnovnih studija Evrope, Evropske unije, evropske politike, evropske istorije, evropske umetnosti, evropskog judeo-hrišćanstva, itd.

Šesto, sigurno je da se neprikladnije osobe od Slobodana Samardžića za poziciju šefa katedre za EU i voditelja modula specijalističkih studija, mogu nabrojati na prste. Osoba koja se 20 godina *istica* deleći kancelariju sa Koštuničinom suprugom, Zoricom Radović, u nekadašnjem Institutu radničkog pokreta, koji je jedino u Srbiji preimenovan u Istitut za evropske studije, siromašnog naučnog opusa, bez ikakvog predavačkog iskustva, *dopala* je katedre na bivšoj Višoj partijskoj školi – po partijskom ključu. Sa novim *kvalifikacijama*, Samardžić je počeo da savetuje premijera o političkim pitanjima i evropskim poslovima, postao ministar za izgubljeni prtljag i lice koje će u ime Srbije pretiti SAD i nepoćudnim evropskim državama koje su priznale nezavisnost Kosova.

Sedmo, ministar Samardžić je, verovali ili ne, na čelu spoljnopolićkog odbora vlade. Vlade u kojoj proevropske snage, Demokratska stranka i G17plus, navodno, imaju većinu. Većina je matematićka kategorija koja se dokazuje zbrajanjem jedne i druge strane. U Srbiji, međutim, Samardžić, koga ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić oslovljava sa “profesore”, ima moć da utiče na spoljnu politiku vlade i nećinjenjem, odnosno napuštanjem sednice vladinog odbora, spreći potpisivanje političkog sporazuma sa EU, koji bi trebalo da donese napredak u obrazovanju, ekonomiji i slobodi kretanja. To je, valjda, vrhunac paradoksa.

Samardžić i njegova paćija škola koju reklamira *Politika*, nisu najveći problem ove zemlje. Srbija je verovala da može proći proces tranzicije bolje i uspešnije od drugih komunističkih zemalja, bez oživljavanja trauma prošlosti i bez lustracije. Nazalost, 2008. godine ona se suoćava sa veoma snažnim pokretom restauracije, na čijem čelu su zajedno predstavnici revolucije i bivšeg režima. Samoproklamovane proevropske snage pune su antievropskih, izolacionistićkih, retrogradnih i korumpiranih elemenata, a stvarnim proevropskim snagama, koje su u manjini i u vladi, i u parlamentu, i u društvu, nedostaju hrabrost i adekvatna podrška međunarodne zajednice. ■

Dvadeset godina, plus jedan ćetvrtak

PIŠE: TEOFIL PANĆIĆ

DA LI JE sav onaj Nimalo Neorganizovani Džumbus koji je krenuo 17. i uvrhunio (za sada?) 21. februara simbolićki vrhunac i kraj jednog strašnog perioda, ili početak jednog još strašnijeg? I ko bi se uopšte usudio da daje takve prognoze, u zemlji zahvaćenoj virusnom formom ludila, na koju su, pokazalo se, najmanje otporni oni na vrhu društvene piramide moći?

Nije mi do takvih proroćanstava, hvata me *mala snaga* kad se osvrnem tamo negde preko ramena, u *blisku, odviše blisku* prošlost, a ne mogu da se oduprem porivu da to učinim. Jer, ono što se zbililo Crnog Ćetvrtka u Beogradu neozbiljno je posmatrati kao izolovani događaj: to je samo još jedan ćin jednog beskrajnog komada s urlanjem, bunćanjem i pucanjem, komada koji već dvadeset sezona ne silazi s repertoara, a dopisuju ga mnogi dićni mislioci, pjesnici, politikanti, policjoti i ostala menažerija; publika se, doduše, vidno rasula – što ostarilo, što pomrlo, što se raselilo, što se razočaralo, što se opasujlilo... – a ni statiste više ne možeš nahvatati tek tako da poziraju u masovnim scenama za sok i sendvić, ali intendant i režiseri ne posustaju, svaka nova nesreća – koju su prethodno manje ili više sami režirali – daje im novi polet i uzlet, veru da će sve biti kao ranije, ako ne i bolje, dalje, više, dublje. Ta, nisu li ono Vućići, Daćići i ostali Ilić i uoći Crnog Ćetvrtka pompezno zazivali “najvelićanstveniji miting u istoriji”? A onda smo dobili *ono*. Ali, zar smo uopšte mogli dobiti nešto drugo? Jerbo šta, naime, uopšte može biti “velićanstveno” u toj bednoj formi i nepostojećoj sadržini – ćak i da je došlo deset puta više ljudi, ćak i da docnije ni jedna travka nije zgaćena, ni jedan prozor ćak ni popreko pogledan? Ćega još u tome može biti do Nićega, kad je Ništa sve zauzelo, pa ne da ni prići? Koje i kakvo dobro može proizaći iz događaja koji su jedni ljudi organizovali zato da bi na njemu sebe i druge masno lagali, a drugi na njega došli zato da bi bili opako i providno lagani, ćak mizerno magarćeni, kulovski i šarlantanski, bez šmeķa i stila?

Umoran sam, preumoran, ćim pogledam ta zgrćena govornićka lica, ćim zaćujem te izoblićene glasove, te isprazno izvansebne piskute, škrćute, falsete, umoran ►

dok rezignirano otpozdravljam svakom tom natuštenom, namrgođenom kvazioficirskom pogledu koji me fixira sa ekrana, svakom tom morbidnom, pretećem Namrštu koji zrači sa govornice, periodično menjajući lica; menjajući, to jest, *samo lica*. Jer, ovo tako dugo traje da su deca rođena kada je to počinjalo danas već uveliko punoletna. Neka od njih, uostalom, danas učestvuju u tome, a kako i ne bi – to je za njih sav svet, drugo nisu ni videla, za drugo ni ne znaju, osim kao za nešto *strano*, dakle: preteće i strašno. A šta je to što je *naše*, i ko smo to *mi*, i gde je to *ovde*? Srbija je, brale, ne zemlja među šljivama, jok, i ne velika tajna, bilo pa prošlo, nego je Srbija ona *zemlja u kojoj se mitinguje*; negde drugde se mož' biti demonstrira, protestuje i tako to, ali *mitingovanje* je nešto drugo, to je naš izum i ne damo ga nikome, osim kao brendirani izvozni proizvod.

Svih tih zaludnih i uzaludnih godina, miting je lažni, a uporni odgovor na sve, placebo koji propisuje jedan po jedan velesrpski doktor: pada komunizam – tresni miting; raspada se Jugoslavija – ljuljni miting; lete bombarderi iz Aviana – krkni miting. A kada se na tom tvom, mitingaškom poprištu, jednom zauvek ograđenom i bezecovanom, namnože neki domicilni uljezi kao kakvi žohari, onda im

lepo zabiberi *kontramiting*, mada je to jezički glupo, pošto nije bilo mitinga na drugoj strani: druga strana ne mitinguje – ma, ne ume sve i kad bi htela! - nego demonstrira, lepo je tu distinkciju uočio Gorčin S. Koliko li je onih što su kadgod zabasali na kontramiting, pa se posle nedelja-ma uzaludno iskobeljavali iz Beograda, bivalo dovezeno i na nedavni Crni Četvrtak, na taj kanda ipak Završni Čin, na kreščendo jedne jalove dvadesetogodišnje tutnjave, buke i besa bez reda i smisla, ako već ne bez povoda – jer, i' te molim vas, kada i gde nema povoda? Kako god bilo, da im je tekao staž za mitingovanje – a nije da ga nisu zaradili - pa još i beneficirani, bili bi blizu penzije.

Nego, sad se nešto prisećam – zar nije sve to i krenulo "zbog Kosova"? Zar nisu još 1988. i 1989. vilenili okolo mmlajući uboga neka kosovokukajuća stihotvorenija, s lažnom smernošću na usnama i pravim ludilom u očima? Ali, šta ćemo sad, kad je Kosovo oteto i proketo, mada ga mi sveudilj u srcu nosimo? Hoćemo li sledećih dvadeset godina mitingovati zahtevajući da nam se vrati naša imovina, uredno katastarski zavedena u Svetoj Preambuli? Izgleda mi da je baš to namera sadašnjeg naraštaja intendanta, režisera i dopisivača Beskrajnog Komada, ali nešto mi

Obračun u Sremčici

PIŠE: VELIMIRI ČURGUS KAZIMIR

Sve više događaja i situacija u Srbiji podseća ne toliko na tragikomičnu farsu koliko na fascinantnu latinoameričku sapunicu. Proglašenje nezavisnosti Kosova, ne samo da je jednostrano, nego je i ništavno. Igrom slučaja ili nečijom redaktorskom odlukom ipak se ne pominje nekada veoma popularni izraz "ničim izazvano". O smislu i ulozi međunarodnog prava na naš svakodnevni život govorio je ili pisao ne samo svaki političar nego i svaki novinar, kako onaj sa unutrašnje tako i onaj sa kulturne i sportske rubrike.

Čini mi se da je potreba da se raspravlja o manjkavostima ili prednostima međunarodnog poretka u priličnoj nesrazmeri sa pitanjem o raspoloženju ogromne većine stanovništva Kosova u kakvoj državi žele da žive. Umesto toga u Srbiji su napetost i iščekivanja dramatičnih događaja dostigle takve razmere da ljudi počinju da gube orijentaciju. U iščekivanju najgoreg mediji moraju da idu u susret događaja i da mere i analiziraju puls građana Srbije. Dnevne novine koje se posebno ističu u tome svakako je beogradska "Pravda" koja je izgleda kao prilična negacija moskovskog izdanja. Sutradan, posle jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova (18. februara 2008) u "Pravdi" izlazi mali tekst pod naslovom "Zamalo obračun kod Sremčice". Zašto je upotrebljena prostorna odrednica "kod" umesto "u" to zna samo autor koji je potpisan inicijalima R.Ž. Evo teksta u celini: "Policija je sinoć sprečila sukob velikog broja meštana

Sremčice i pripadnika albanske nacionalne manjine iz tog prigradskog naselja. Albanska manjina je predveče – otprilike posle proglašenja nezavisnosti – počela da slavi i baca petarde. Brzo se skupio veliki broj revoltiranih građana i samo zahvaljujući brznoj intervenciji policije sprečen je veći incident."

Samo po sebi izgleda prilično čudno da bi se ova stvar na ovome zaustavila. Ili bi, naime, policija pohapsila pripadnike albanske nacionalne manjine ili bi revoltirani građani nešto uradili. Nema ni imena, ili bar inicijala pripadnika albanske manjine, nema izjava svedoka, nema podataka o kojoj je ulici reč, da i ne pominjem neku izjavu policajca.

Sledećeg dana, međutim, u dnevnom listu "Alo" izlazi tekst čiji je nadnaslov "Proslava prvog rođendana Pavla Josipovića izazvala paniku u Sremčici", a naslov "Jednogodišnjak 'slavio nezavisnost'". Tako saznajemo ne samo ime vinovnika ovog događaja nego i ulicu u kojoj se ovo dešava. "Proslava njegovog prvog rođendana tokom kojeg je upriličen vatromet uzbunila je stanovnike Goričke ulice u Sremčici koji su pretpostavili da neko slavi otcepljenje Kosova i pozvali policiju." Dalje u tekstu, kao objašnjenje celog slučaja govori se o tome da nekoliko stotina metara dalje žive Romi muslimanske veroispovesti. Sam slavljjenik je, međutim, ne samo dete iz pravoverene porodice nego je na proslavi rođendana bio i jedan pravoslavni sveštenik.

Slučaj "Pravde" je vrlo jednostavan – reč je o najobičnijoj izmišljotini koja se bazira na trenutnoj glasini. "Alo", koje daje punu verziju događaja, ni jednog trenutka se, međutim, ne usuđuje da makar retorički postavi pitanje: otkuda

Novi sused na jugu

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Kosovo je konačno otišlo, sledeći na putu ka nezavisnosti, ali i zdravom razumu šest bivših konsititutivnih delova velike Jugoslavije. Srbija je postala krnja, nepotpuna država, kako "Gardijan" piše "izudarani, uvređeni gubitnik evropske istorije". To je logična posledica sulude politike beogradskih kleronacionalista koja je nanela mnogo zla balkanskim državicama, ali je daleko najviše nesreće, sramote i svakojakog užasa nanela baš – Srbima

PROTEKLA JE, EVO, prva nedelja bez Kosova u Srbiji. Celih sedam dana je prošlo otkako su nam iščupali srce i izvadili dušu pa narod srpski sad, kao nekada Izida u žalosti za Ozirisom, bez duše i bez glave luta tražeći novi smisao života i postojanja uopšte. Međutim, suprotno očekivanjima, Srbija nije postala zemlja Mordor, nisu pale sumporne kiše, nije se na nas ustremila kometa za koju se veruje da je nekada davno opustošila Zemlju i izazvala brojne čudne događaje i grozan pomor ljudi, biljaka i životinja. Štaviše, otoplilo je, granulo je pravo prolećno sunce. Lagano se primiče proleće, leske su oresale, ljudi se smeju, u Šumadiji počinju svadbe...

Još jedan istorijski projekat beogradskih kleronacionalista je doživeo fijasko na otvorenoj sceni. Uprkos ogromnom novcu i naporima hiljada ljudi da to spreče, Kosovo je otišlo. Posle Slovenaca, Hrvata, Bošnjaka, Makedonaca i Crnogoraca, od nas su pobjegli i Albanci: okrenuli glavu i otišli.

Srbi su ostali sami... Zašto?... Ko je to ugasio svetlo pa sada zemljom mojom vladaju mrak i hladnoća iz koga svako normalan beži glavom bez obzira?

Srpski nacionalizam je, počev od devedesetih godina prošlog veka, izgubio ne samo sve bitke, već i veliki deo faktičkih mogućnosti za promociju Velike Srbije. Srpske krajine, srpsku Dalmaciju, srpsko Kumanovo, srpsku Slavoniju i ko zna šta još "srpsko", malo ko pominje i uzima za blisko pameti. Nema više Velike Srbije, ali to ne znači da nema srpskih nacionalista. Ako već ne mogu da nam naprave Veliku Srbiju pokušaće da od ove male naprave pravoslavnu monarhiju koja će još dugo, kao leptirak iz vampirskih usta da plaši ljude i mori decu. Okolne države mogu da budu mirne, ili bar mirnije nego u poslednjih 20 godina, ali građani Srbije imaju mnogo razloga za paniku. Postavivši primitivizam, antizapadnjaštvo, antisemitizam, ksenofobiju, revanšizam i negiranje ratnih zločina kao glavne odrednice modernog srpskog nacionalnog cilja, beogradska vlast je od Srbije napravila strašilo kojim bake pred spavanje plaše neposlušnu decu. ►

ne izgleda da to može da im uspe, makar zato što i dosada ima granice posle kojih se sve (samo)urušava u posvećenijem apsurd, a bogme ni histerija i nasilje nisu pravi, dejstvujući protivotrov za podrivačko dejstvo dosade, jer i oni su samo površinski, samo trenutno uzbudljivi, a zapravo su *fast-fud događaji*, emotivno i duhovno nehranjivi, ništavni, tupi, veštački i prazni kao plastična kesa, ona što uporno leluja po *Američkoj lepoti*, jednom, inače, mučnom i poučnom filmu o zlu koje je znalački zapakovano u brižnost i očinsku dobrotu. A i otaca ima svakakvih, no, najgori su među njima očevi nacije, ti poletni vampiri koji su veselo isprojektovale dvadeset krvavih i blatnjavih godina, pa bi rado da dupliraju dozu, verujući da će im iz drugog pokušaja sve ići od ruke.

Možda sam naivan, ali nešto mi govori da je ovo ipak nešto nalik na kraj, da *mitinzi* bespovratno odlaze iz naših života zajedno s Kosovom; s tom razlikom što će Kosovo i dalje biti tu gde jeste, jer nije svemirski brod pa da odjezdi na Sirius, a mitinzi će se vratiti u ništavilo, odakle su nam i došli, ili smo ih mi prizvali, ne sluteći da su, miljkovićevski kazano, i *vatra i ništa* zli, beskrajno zli gospodari. ■

toliki strah od Albanaca u Sremčici. Šta se to dogodilo sa većinskim, srpskim stanovništvom koje toliko strahuje od albanske manjine u centru Srbije? Zašto uopšte postoji potreba da se objašnjava da je reč o proslavi rođendana srpskog deteta u srpskom okruženju? Šta bi se, naime, desilo da su Romi, nekoliko stotina metara dalje, takođe proslavljali rođendan detetu? Da li bi policija i komšije tako lako mogli da se ubede da je reč samo o rođendanu?

Ovde je na delu paranoja i jedno bolesno društveno stanje za koje su poćednako odgovorni političari i mediji. Kada se 21. februara, na dan mitinga "Kosovo je Srbija" nasilje izlilo u samom centru Beograda sve je izgledalo toliko očekivano da medijski javni servis oličen u RTS nije imao razloga da informiše javnost Srbije i Beograda šta se tog trenutka dešava na ulicama. Snaga političke poruke i masovnost skupa učinili su sasvim izlišnim sve detalje vezane za razbijanje, paljenje i pljačkanje.

Na taj način mediji postaju obični glasogovornici očekivanog i zadatog a sve manje posrednici između stvarnosti i javnosti. Svaki medij koji se usprotivi ovakvom redu stvari biće proglašen izdajničkim. Upravo se to dogodilo sa RTV B92. Da apsurd bude veći, upravo je B92 svih ovih dana obavljao ulogu pravog medijskog javnog servisa u Srbiji. Sve ono što danas u Srbiji rade politički ekstremisti, bar kad su u pitanju mediji i civilni sektor, svodi se na grubom oduzimanju ne samo legitimiteta nego i fizičko poništavanje. Jedinistvo je postalo opšte mesto gde je sve dozvoljeno.

Čak i najmudrijima među nama veoma je teško da shvate šta se to dešava i zašto se to dešava. Kako je moguće da je vlast u Srbiji redovno na strani gubitnika i autsajdera, kako to da smo u većini, a redovno u onim najvažnijim dilemama na suprotnoj strani od civilizovanog dela sveta, a uvek u opoziciji sa našim susedima, ljudima sa kojima najpre treba da se sretnemo i živimo zajedno? Kakvi smo to mi, kad na poštenim izborima izaberemo najgore među nama i zašto to radimo? Lekari tvrde da kad čovek mnogo i dugo pati, postaje zao, bezrazložno, destruktivno zao. Tako je i sa narodom. Kada je jedan narod izložen dugotrajnoj teškoj patnji, kao srpski, postaje zao i za političke predvodnike ne bila dobre, pametne, uspešne, nego zle ljude, verujući da se zlo može pobediti većim zlom. Među osobama koje danas vladaju Srbijom veoma je teško pronaći ljude kojima bi smo poverili svoju porodicu ili svoje imanje, a oni, eto vladaju svima nama i sve nas pred svetom predstavljaju u najgorem mogućem svetlu. A, nismo svi takvi, nije to čak ni većina.

Priča sa Kosovom nije morala da se završi ovako kako se završila. Godinama su ljudi koji vladaju svetom strpljivo čekali da srpskim političarima dođe do svesti, mesecima im slali dobronamerne signale i govorili o čemu može da se razgovara a o čemu ne može. Pametniji deo Srbije "se ubijao" ukazujući političarima na način kojim Srbija može da sačuva i potčini Kosovo, da za deceniju ili dve ponovo ovlada "srpskom svetom zemljom". Ništa nije vredelo. Konačan slom svih srpskih nada je nastupio onog časa kada su ljudi na Zapadu shvatili da pred sobom imaju istinski bolesne ljude. Da je sa "srpskim Kosovom" sve završeno shvatio sam onog časa kada su zapadni političari počeli da kucaju (video sam svojim očima) prstom po čelu i vrte glavom kada su opisivali srpske političare.

"Ne nasrći na protivnika ako nisi siguran da ga možeš oboriti", govorio je u svojim romanima Meša Selimović. Koštunica, političar koji ovih dana najviše viče, sigurno svojim povišenim glasom nije naročito impresionirao Zapad tako da su mudri zapadni političari njegov povišen ton sigurno pripisali nevaspitanju, nedostatku šlif, a najverovatnije nedostatku argumenata ili nemoćnom besu.

I tako, dok Kosovo počinje svoj mučan i težak, ali nepovratni hod ka pravoj državi, zvanični Beograd i dalje

istrajava u fantaziranju da je Kosovo srpsko i da će moći da ga na neki, samo njemu poznat način, vrati pod svoju vlast. Beogradski nacionalisti se time lišavaju i poslednje mogućnosti da učestvuju u rešavanju onih pitanja koja jesu na dnevnom redu. Sada kada je Kosovo nezavisna država, Beograd je inostranstvo i uskoro ni na koji način neće moći da rešava bilo koje pitanje na Kosovu. Za sve će morati da se obrati Prištini preko srpskog ambasadora u tom gradu. Uprkos svim zakljinjanjima srpskih političara, tako će, i nikako drugačije biti.

Umesto rešavanja realnih problema ljudi koji žive na Kosovu, beogradski nacionalisti žele novu hranu za mit o nebeskom narodu. Beogradskim kleronacionalistima istorijske pouke odavno ništa ne znače. Oni ohrabreni i osveštani blagoslovom čuvara mita o nebeskom narodu koji samo permanentnim ratom može biti na dobitku, nastavljaju sa suludom politikom sevapa i teranja inata međunarodnoj zajednici, politikom koja će kosovske Srbe, ako se u poslednjem trenutku ne otmu obeznanjenom Beogradu, ponovo naterati u traktore i tužne kolone ka severu.

Najčešća parola srpskih političara je da oni nikad neće priznati nezavisnost Kosova. Prvo, ne govore istinu, jer hoće, a drugo, pa šta i ako neće. Ne mora Srbija nikad da pristane na nezavisnost Kosova. Ne mora nikada ni da potpiše akt o tome. Nikoga u svetu za to nije briga niti je to suština priče. Suština je u pameti, koja čoveka odvađa od svakog drugog oblika života na Planeti. Suština je u narodnim predvodnicima koji u ime naroda i građana treba da biraju put kojim se jedna nacija kreće. Ako je taj put dobar, ako nacija, krećući se njime ide putem sreće, blagostanja, onda su predvodnici pravi. Ali, šta ako je drugačije? Šta ako predvodnici uporno vode naciju u mrak, haos, izolaciju, rat, krv? Da li je vreme da narod prizna krah one ideje i ideologije koja je Srbiju dovela u sukob, najpre sa svim susedima, a onda i sa celim svetom?

"Najveća tragedija za srpski narod bila bi da neko u njegovo ime pristane na nezavisnost i to potpiše. Nadam se da takvoga neće biti", rekao je vladika Artemije. Nije li vreme da se Srbi zapitaju da li je baš to najveća tragedija, ili možda ima i većih i težih. I nisu li ljudi kojih ih danas vode, politički, verski i duhovno, baš ta najveća i najteža tragedija. ■

Kako steći kućno vaspitanje

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

SVE JE U tome: ili ćemo podići i najmanji krov nad glavom, okopati vinograd i poorati njivu, ili ćemo otrovati komšijinu kravu, potpaliti mu kuću i prevrtnuti mu auto. To što mlada garda beogradska bira danas ovo gore, nije kriv samo njihov trenutno uspaljeni srpski mozak, jer su na početku ovog meteža istorije bili jedva rođeni. Tako krivica pada na one koji su ih odgojili, bili to srednje obrazovani, srednje svesni i uopšte srednje srednji roditelji ili nacionalni profeti, pesnici i oratori te uboge zemlje. Naravno da je u omami kolektivnog besa i subjektivnih frustracija najlakše razbiti prodavnicu glupih McDonaldovih hamburgera, malo teže je potpaliti ambasadu velike zemlje, ali i to kako vidimo, ide. Samo zato što golema količina tog naroda nije bila ni na jednom času, gimnazijskom, iz dobrog ponašanja, kako ličnog, tako povijesnoga.

Praksa nanošenja štete drugima ima dugu tradiciju, ova musava balavurdija koja danas šenluči po beogradskim ulicama nije izmislila ništa novo, samo što svaki ovakav događaj u svojih učesnika izaziva ushit kao da zauzimaju Zimski dvorac. A to zbivanje iz godine 1917, ne samo što bio je besmislen čin, danas otkriven kao naduvana filmska farsa, nego je cela zamisao Oktobarske revolucije, jedino u Žižekovoj zamisli ostala još uvek kao epohalna dogodovština. Pri čemu se zaboravlja njen neposredni efekat u stotinama miliona mrtvaca, većinom privrženih toj istoj globalnoj paljevini i tom planetarnom prevrtanju tuđih vozila. A ja mislim da je moglo biti nekakve solucije i na drugoj strani; da je recimo ocu Vladimira Nabokova, liberalnom političaru, naravno ubijenom, pošlo za rukom da Rusiju izvede iz samodržavlja, pritom ne bacajući je u staljinistički pakao. Uvek dakle, postoji još neki način, osim ovog, sa molotovljevim koktelima. Jer flaša napunjena benzinom sa zapaljenim komadićem krpe u grlicu, istog je reda kao revolver gepeuovskog egzekutora, koji ti u moskovskom podrumu puca u potiljak.

Ako je baš svakom tom nacionalno usplahirenom hulanganu toliko stalo do onog komadića nekadašnje srpske teritorije, nastanjenog danas u većini jednom homogenom nesrpskom etničkom grupom, zbog čega nije sa ovim svetom na jugu niko ništa pokušao, osim na tenku,

osim sa zapaljenom bakljom i sa nožem u ruci? Kao da na čitavoj toj zemlji, balkanskoj, ne postoji nijedan drugi metod političke borbe osim da se usred parlamenta direktno puca po nepoćudnim poslanicima, osim da se pobije stanovništvo čitave jedne planinske varošice, osim da se potpali otirač pred kućom američkog ambasadora. Zna li ta ljudska telad da svako ovo zrno tuđeg imetka, svaka pala glava susedova mora biti pre ili posle vrlo skupo naplaćena?

Jer, najlakše je proburaziti nekoga nožem ili ga udariti flašom po glavi, u onoj globalnoj tuči povijesti, koja je najčešće kafanska. A kako i kavana zauzima golemi prostor u svesti i praksi tog naroda, kavane ima svuda, njen domen doseže i do carskih dvora. Otuda toliko mrtvaca među vladarima i vođama srpskim. Nije li glavu ustanika iz 1804, Kardorđevu, odrubio njegov sopstveni kum? Nisu li liberalnog i prosvećenog kneza Mihajla Obrenovića ubili u šetnji košutnjačkim parkom? Nisu li srpskog kralja i kraljicu, na početku XX veka iskasapili sabljama i pobacali kroz prozor? Nisu li nedavno ustrelili premijera te zemlje kao da je divokoza, jer lovostaj u zemlji Srbiji, na ljude i njihove vođe, nikako se ne poštuje?

Postoji u ovoj noći domoljubne pobune takođe jedna merkantilna pojava, hoću reći, krađa. Svet se danas može opako zabaviti tim dramatičnim video-snimkom u kome dve, relativno pristojne mlade Beograđanke koriste patriotsku gužvu da potrpaju u svoje torbe kojekakve krpe iz prvog razbijenog izloga. Nekakav je uporan amater trčao za ovim elitnim prestoničkim ološom, pratio je on ceo ovaj mizanscen krađe, utrčavanje u jednu kapiju, preprtljavanje pokradenog, beg u obližnji pothodnik, jer se jedino tako ova sramota može prikriti, ako se ode pod zemlju. Svako će reći da se to moglo videti i pri rasturu Sadamove palače, obični Iračani iznosili su odande i profane kancelarijske stolice. Moramo li međutim, učiti se na najlošijim primerima? Ja opet mislim da je ovo, skoro nalik nekakvom konceptualnom performansu, jedna blaga epizoda kakvih je bilo na stotine u proteklom ratu. To su one slike trpanja svega do čega stigneš, iz neke bosanske ili hrvatske kuće, pa onda to istovaraš na pijaci u Obrenovcu ili na Zlatiboru, i prodaješ u besćenje. Olupane frižidere, stare ►

šporete i jedva upotrebljive televizore. Jer ako se već nije mogla ukrasti zemlja, tle, površina na kojoj su ovi opljačkani ljudi živeli, mogla je nečija neuljudna zamisao pokupiti to što se lako strpa na taljige, na prikolicu, katkad samo na bicikl.

Možda je praksa kućnog vaspitanja, *die Kinderstube*, kao običaj tipično građanski, napuštena time što je i građanstvo kao pojav izgubilo u Srbiji svaki smisao, danas je to jedna negrađanska zemlja, ali kakva je ona uopšte? Nije baš sasvim i do kraja ni seljačka, jer seljački mentalitet mnogo više brine o svom probitku, što danas sa Srbijom nije slučaj. To je jedna država koja, kao da se više o neprobitku sopstvenom stara, nego o drugom. Davno

se oprostila Srbija takođe ideje da bude proleterska, osim u ono malo zaludenih staraca sa srpom i čekićem u reveru. Nažalost, možda je ona ponajviše palanačko-četnička, što bi značilo da joj do građanstva nije, a ne bi baš ni da su seljaci, pa samim tim ne znaju zapravo šta jesu. Samo da su nasilni i moćni, najpre u vlastitim zamislama. Srpski populus otud možda je najteže od svih drugih u Evropi označiti u nekom socijalnom smislu, jer to ni oni sami o sebi nisu u stanju reći. Tako živi ova ljudska rasa, moja sopstvena, srpska, nejasna do kraja, i nerazumljiva. Pa kada ni u vlastitoj duši nije im bistro šta su i ko su, kako to da objasnim narodu evropskom, čijoj pažnji neprekidno prikazujemo svoje hepeninge. ■

Vojska (srećom) izvan "događanja naroda"

PIŠE: STIPE SIKAVICA

NAROČITO MAMUTSKI MITING u Beogradu potvrdio je istinu da se u Srbiji, posle priznavanja nezavisnosti Kosova 17. februara ove godine, ponovo "dogodio narod". Naravno, mnogo je sličnosti ovog "događanja" sa onim "događanjem naroda" iz vremena vladavine Slobodana Miloševića, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina minulog veka. Međutim, ima i razlika, i to drastičnih, od kojih ovde markiramo samo dve.

Najpre, u Miloševićevim "spontanom okupljanjima građana" nije bilo devastiranja inostranih ambasada, niti pustošenja stranih poslovnih firmi i uopšte stranih privrednih objekata po zemlji Srbiji, a ni haranja domaćih prodavnica i uništavanja javne imovine, odnosno infrastrukture u prestonici, ali i po drugima gradovima i palankama ove nesrećne države – kao što ih je bilo (a ne zna se gde će se taj vandalizam zaustaviti!) u ovogodišnjem, Koštuničinom "spontanom masovnom protestu protiv otimanja kolevke našeg naroda". Drugo, i bitnije, potpisnik ovog teksta je ubeđen da ni u Miloševićevo vreme nije bila tako i toliko ugrožena bezbednost tzv. običnog ovdašnjeg građanina kao što je ugrožena u Koštuničinom nacionalističkom ludilu. I to uprkos tome da je stvoren privid kako je i građanin Srbije, i kao jedinka i kao integrisani član društva, danas neuporedivo sigurniji u svim aspektima življenja nego što je bio pre 10 ili 15 godina.

O tome zorno svedoči i podatak da je Beograd nakon "veličanstvenog mitinga" 21. februara, "najvećeg u istoriji Srbije", ličio na bojno polje na kome je povređeno nekoliko stotina osoba, dok je jedan mladi srpski podvižnik izgubio život u požaru kojim su on i slični mu "narodni delatnici" hteli da unište američku ambasadu. Nespremnost Srbije da se i sada suoči sa surovom istinom usmerila je

maticu javnih tumačenja postmitingaških zlodela gotovo isključivo na kolosek – "samodejstvujućih" huligana. Kao da su beogradski (srbijanski) huligani samonikla biljka, a ne biljka čije je seme u civilizacijski zapuštenoj Srbiji našlo veoma pogodno tle, biljka koju su brižljivo zalivali i negovali korifeji srpskog nacionalizma među kojima su i vodeći ljudi iz prve postave današnje političke garniture. Stoga, nema mesta nikakvom iščuđavanju: huligani su dejstvovali kao jurišni odred oficijelne vlasti.

Uostalom, predstavnici vlasti su to gotovo eksplicitno i potvrdili tokom najnovijeg "događanja naroda". Najpre su Vojislav Koštunica, Tomislav Nikolić, pa, bogami, i Boris Tadić danima brusili zube ovim "mladim razbijačima" (kako savremenim ovdašnjim Vandalima tepaju državni analitičari i Državna televizija!) svojim krajnje oštro inotoniranim izjavama i optužbama upućenim na adrese SAD, NATO, EU i ostalih "spoljnih neprijatelja", jer da su oni pravi "otimači" Kosova. Zatim su ministri Slobodan Samardžić i Velimir Ilić amnestirali te "demonstrante" nakon prvog talasa njihovih napada na tačno određene objekte po Srbiji, naglasivši da je to "spontani, opravdan revolt građana, ništa naspram onoga što su nam učinili svetski moćnici"; da je to, štaviše, "demokratski" čin. Slične stavove i ocene iznela su ova dvojica političara i nakon "glavne predstave", pri čemu ne samo da su amnestirali "srpsku mladost" (amnestirajući time, naravno, u prvom redu idejne tvorce i one koji su iz pozadine vukli konce ovog divljanja) od svake krivice i odgovornosti, već su organizaciju zlodela prebacili na "ubačene elemente" i "provokatore" koji "nisu srpske nacionalnosti"!

Najzad, nužno je postaviti i pitanje: kako je intervenisala policija, dakle državna oružana organizacija čiji

je osnovni zadatak baš to: da štiti bezbednost građana i funkcionisanje sistema pravne države? Odgovor je gotovo poražavajući: evidentno je da je policija delovala neblagovremeno i mlitavo, gotovo preko volje. U iole normalnijim prilikama bilo bi nedopustivo da Vlada i policija ostave nezaštićene one ambasade koje su svrha vlasti prokazane kao neprijateljske, tako da su bile markirane kao otvorene mete. Nažalost, ne mogu se prilike smatrati ni iz daleka normalnim ako pripadnici policije, krstareći u Legijinim "hamerima" Knez Miloševom ulicom, uzdignutom desnicom sa tri prsta pokazuju solidarnost sa demonstrantima.

Gotovo da se i golim okom može videti da je posle proglašenja nezavisnosti Kosova naglo prošireno polje neprijateljstava i nasilja i prema onim građanima Srbije kojima je prilepljena etiketa "izdajnika srpskog naroda". Lider nekadašnje Miloševićeve stranke Ivica Dačić je predložio da srpska Skupština zabrani rad onih političkih stranaka i onih nevladinih organizacija koje su odbile da se svrstaju u nekakav jedinstveni front protiv "svetskih moćnika" (pri čemu su se u prvom planu Dačićeve liste za odstrel našli LDP i njen prvi čovek Čedomir Jovanović), dok je podmladak Socijalističke partije prikupljao potpise za podnošenje tužbe protiv direktorice Fonda za humanitarno pravo Nataše Kandić, koja je odavno obeležena kao *persona non grata* na srpskoj javnoj sceni. Organizatorima "najvećeg mitinga u istoriji Srbije", naravno, nisu smetali transparenti sa kojih su "mladi izgrednici" pozivani da javno linčuju Čedu i Natašu.

Osim Čede i Nataše, u postkosovskom periodu po Srbiji su intenzivirane prozivke i ostalih "mundijalista", "soroševca", "stranih plaćenika", "ustaša", "balija", "šiptara" i tako dalje "neprijatelja srpskog naroda", jer i srpskom nacionalizmu (kao i svakom drugom nacionalizmu) po definiciji je potrebno konstantno pothranjivanje – "neprijateljima", u prvom redu – unutrašnjim. Nema nikakve sumnje, Srbija je ponovo uplovila u razdoblje opasnog življenja. Naročito opasanog za manjine i za sve one koji nisu na tragu "srpske kosmetske sabornosti".

Beogradski miting – i sve ono što mu je prethodilo, naročito događanja na srbijanskoj političkoj sceni od na brzinu sklepanog i na prepad usvojenog Ustava pa naovamo – mogu se smatrati novim trijumfom politike "legalizma", to jest kontinuiteta sa režimom Slobodana Miloševića. Uostalom, Branko Ružić, visoki funkcioner Socijalističke partije Srbije (i ne samo on, njihov kandidat na predsedničkim izborima Milutin Mrkonjić je na zastavu svoje kampanje istakao krilaticu kako je Slobodan Milošević bio "ljudska i državnička gromada", što nikome iz struktura vlasti nije smetalo!), ne bez ponosa je u nekoliko navrata, i to uoči i neposredno posle mitinga, na sva usta naglašavao tu prostu istinu.

Pa ipak, tu svekoliku "predkosmetsku", "kosmetsku" i "postkosmetsku" paradu srpske politike valja prven-

stveno posmatrati na tragu ostvarivanja jednog od ključnih ciljeva srpske nacionalističke centrale: otklon Srbije od zapadnog civilizacijskog modela razvoja države i društva i revitalizacija ideje "narodne države" koju najvećma na način prekriven mimikrijom prizivaju, štaviše i promovišu srpski radikali i tzv. narodnjačka koalicija. Osim ostalog, ta se tvrdnja može podupreti onom dugotrajnom i upornom anti-NATO kampanjom bloka "patriotskih snaga" sa kabinetom Vojislava Koštunice na čelu, iako Srbiju i njenu armiju niko nije ni pozvao u članstvo Alijanse. Isto tako ispod te tvrdnje kao argument može se podastreti i nepoštovanje pravila Partnerstva za mir u aranžmanu i izvedbi Vlade Srbije. Naime, iako je Srbija primljena u Program PzM još u novembru 2006. godine, Vlada ni do dana današnjega sa Alijansom nije potpisala Sporazum o razmeni bezbednosnih informacija. Iz toga nije teško zaključiti da Vlada i na taj način hoće da spreči "dalje srljanje Vojske Srbije ka NATO-u", kako se adekvatno izrazio jedan "patriotski" analitičar opšte prakse.

Za razliku od svih ranijih "događanja naroda" u kojima je armija, odnosno vojska imala nezaobilaznu, po pravilu neslavnu ulogu, Vojska Srbije ni na koji način nije bila involvirana u ovaj februarski miting. I još nešto: oružanu silu Srbije ovaj put sa mitingaške tribine nije niko ni prozivao ni pozivao u novi "kosovski boj". To može biti upitno, pa i čudno, ali i ne mora iz više razloga od kojih na ovom mestu navodimo samo jedan, držimo – ključni.

Srećom, današnja Vojska Srbije, rečeno posve simplifikovano, nije "programirana" ni za kakvu pustolovinu, ni za kakvu zloupotrebu. Velika zasluga za to pripada reformskom vojnom timu na čijem je čelu načelnik Generalštaba VS general Zdravko Ponoš. Iako su dežurni analitičari opšte prakse i ovdašnje kvazipatriote na razne načine, i ne jednom, "opipavali puls" generalu Ponošu postavljajući mu jedno te isto provokativno pitanje: kako će se ponašati Vojska ako Albanci proglase nezavisnost Kosova, general im je odgovorio da Vojska nema mandat da to sprečava, da se zna ko donosi odluku o borbenom angažmanu oružane sile (a da to sigurno nije načelnik Generalštaba), ali da u slučaju nasilja nad srpskim življem, i naročito ako bi se nasilje prelilo preko administrativne crte na sever – Vojska, u saradnji sa KFOR, ima razrađene taktičke varijante za sve predvidive izazove.

Naravno da "narodnjaci" ne veruju Ponošu. Po njima, reforma Vojske je samo zvanično ime za njeno "uništenje", a Ponoš je identifikovan kao jedan od glavnih krivaca i samo čekaju čas da mu vide leđa. Stoga, ostaje neizvesna sudbina i Ponoša, i Vojske i naročito vojnih reformi. Jeste da je postavljenje i smena načelnika Generalštaba u nadležnosti predsednika Republike kao vrhovnog komandanta. Jeste da se Boris Tadić deklarirše i za reformu Vojske i za Zdravka Ponoša kao njenog arhitektu. Ali, istina je i to da je Boris Tadić interesno, a možda i ideološki čvršće vezan za kohabitaciju nego za Evropu. ■

Paralela nije moguća

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

PREDSJEDNIK VLADE REPUBLIKE Srpske (RS), Milorad Dodik, preuzimanjem te dužnosti, usmjerio je cjelokupnu aktivnost na što većem jačanju samostalnosti Republike Srpske (RS), njenom vezivanju za Srbiju i njenu politiku, uz istovremeno udaljavanje od ostalog dijela Bosne i Hercegovine (BiH) i centralnih organa vlasti u Sarajevu. On to otvoreno ispoljava (izjave: "ja sam za jačanje RS, a za slabljenje države BiH"; "gajim ljubav prema RS, a nemam ljubav prema BiH"; "ja nemam osjećaj za bosanski patriotizam"; "ja nemam BH identitet"; "moj jedini identitet je srpstvo"; "Srbija je naša otadžbina"). Premijer Srbije, Vojislav Koštunica, sa svoje strane, podstiče takvo političko opredjeljenje Milorada Dodika i zagovara zajedničko djelovanje Srbije i RS u odbrani srpskih nacionalnih interesa.

U Srbiji to je pitanje Kosova, a u BiH odbrana RS i njenih nadležnosti, kao i navodno njeno pravo na samoopredjeljenje i otcepljenje putem održavanja referenduma. Zvaničnici RS, na čelu sa Miloradom Dodikom, oštro su se suprotstavili mjerama Visokog predstavnika UN, Miroslava Lajčaka, sračunatim na uklanjanje blokada u sprovođenju tekućeg reformskog procesa u BiH. (Tim mjerama izvršena je odgovarajuća korekcija poslovnika u radu Skupštine i uspostavljen efikasniji način donošenja odluka Vijeća ministara BiH). Iako su te mjere donele u duhu postojećeg Dejtonskog ustava i nisu uskraćena prava bilo kog entiteta ili naroda, zvaničnici RS su tvrdili da su upravo tim mjerama ugrožene nadležnosti RS, predviđene tim ustavom. Oštro su kritikovali Visokog predstavnika i preduzeli mjere koje su izazvale jednu od najvećih političkih kriza u BiH u poslijeratnom periodu. Predsjedavajući Vijeća ministara BiH, Nikola Špirić (iz RS) dao je ostavku, povukli su se svi članovi Vijeća ministara koji su iz RS; Skupština RS usvojila je Deklaraciju kojom su odbačene odluke Visokog predstavnika, organizovani su masovni protesti u svim gradovima RS (u stilu "događanja naroda") na kojim su osuđene mjere Visokog predstavnika i njega izložili oštrim napadima.

Premijer Srbije, Vojislav Koštunica, dao je punu podršku preduzetim mjerama zvaničnika RS, i podvrgnuo oštroj kritici Visokog predstavnika, Miroslava Lajčaka.

Očigledno, Lajčakove mjere, koje su u duhu Dejtonskog mirovnog sporazuma, ne odgovaraju onim snagama koje ne žele funkcionisanje BiH kao jedinstvene države. Međutim, čitava stvar je predstavljena kao da zvaničnici

u Beogradu i Banja Luci brane Dejton, a da Miroslav Lajčak, kao zvanični predstavnik UN i ovlašćeni tumač Dejtonskog mirovnog sporazuma i njegovog sprovođenja, djeluje antidejtonski kada ulaže napore da deblokira politički život u BiH.

Premijer Srbije, Vojislav Koštunica posebno ističe da borba za odbranu RS i za nezavisnost Kosova predstavlja jedinstveni front za odbranu srpskih nacionalnih interesa. U vezi s tim on izjavljuje da su "očuvanje Kosova i RS sada najpreči ciljevi državne i nacionalne politike"; da "cilj Lajčakovih mjera i Ahtisarijevog plana - ukidanje RS i jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova - predstavlja otvoreno ugrožavanje suštinskih interesa srpskog naroda"; da će "zajedno sa istom odlučnosti braniti i Rezoluciju 1244 i Dejtonski sporazum".

Očigledno, radi se o udruživanju snaga s jedne i druge strane Drine, bez obzira na to što se RS nalazi u sastavu druge države. Dakle, Koštunica takvim stavovima uzima za pravo da dio druge države pretvori u nacionalni interes Srbije, što po analogiji "znači da to pravo mogu imati i druge države u odnosu na Srbiju, na primjer, Mađarska za Mađare, Albanija za Albance ili zvaničnici BiH iz Sarajeva za Sandžak" (iz komentara Nenada Pejića, bivšeg dugogodišnjeg glavnog urednika radija "Slobodna Evropa").

Faktori međunarodne zajednice i EU su, na osnovu prakse i izjava premijera Srbije, Vojislava Koštunice, došli do zaključka da se politika koju vodi premijer RS, Milorad Dodik, diktira iz Beograda.

Ambasadori vodećih zapadnih zemalja (SAD, VB, Francuske, Njemačke, Italije), našli su za potrebno da uruče demarš Ministarstvu inostranih poslova Srbije, jer im je posebno zasmetalo dovođenje u vezu kosovskog i bosansko-hercegovačkog problema, izjednačavanje Dejtonskog mirovnog sporazuma i rezolucije Savjeta bezbjednosti UN, kao i nastojanje da se sudbina RS poveže sa određivanjem statusa Kosova.

U Srbiji i RS posebno se ističe pravo srpskog naroda za održavanje referenduma o samoopredjeljenju i u vezi s tim povlači paralela sa Albancima na Kosovu kojima je to pravo dato, a RS se uskraćuje. Oni se pozivaju i na Povelju UN koja narodima to pravo garantuje. Ističu da Srbi u RS imaju puno veće pravo na to, jer su državotvorni narod, a da su Albanci na Kosovu nacionalna manjina.

Međutim, treba imati u vidu da osim prava naroda na samoopredjeljenje predviđeno Poveljom UN, postoje

i drugi relevantni međunarodni akti i principi u pogledu rješavanja spornih međudržavnih i etničkih odnosa, kao što su: suverenitet i teritorijalni integritet država u postojećim granicama; poštivanje univerzalnih ljudskih prava; sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida i dr., čija primjena zavisi od političke realnosti u datim političkim okolnostima.

Paralela između Kosova i BiH (RS) nije moguća, jer se radi o sasvim različitim slučajevima, kako sa istorijskog stanovišta, tako i sa stanovišta njihovog postojećeg statusa. Status BiH je određen Dejtonskim mirovnim sporazumom prema kome je ona međunarodno priznata država koja nastavlja svoje pravno postojanje u međunarodno priznatim granicama. Sastoji se od dva entiteta - Federacije BiH i RS. Prema Dejtonskom mirovnim sporazumu entiteti nemaju pravo na otepljenje od BiH, i u tom smislu nemaju pravo na referendum. Treba imati u vidu da bi odvajanje bilo kojeg entiteta od države BiH značilo njen raspad.

Nezavisnost Kosova dobila je podršku EU i SAD, prije svega, zbog ukidanja autonomije Kosova i nasilja nad Albancima u vrijeme režima Slobodana Miloševića. Ministri vanjskih poslova zemalja članica EU u zajedničkom saopštenju, povodom proglašenja nezavisnosti Kosova, iznijeli su da "istorija sukoba, etničkog čišćenja i humanitarne katastrofe koji su se dogodili na Kosovu krajem 90-tih, odriče pravo Srbiji da se poziva na odredbe međunarodnog prava po kojim se granice mogu mijenjati isključivo dogovorom svih zainteresovanih strana."

Sasvim suprotno, u BiH pitanje referenduma ne postavljaju žrtve nasilja (Bošnjaci i Hrvati), nego to postavlja srpska strana koja je to nasilje nad njima izvršila i putem masovnih zločina i etničkog čišćenja stvorila etnički čistu RS na polovini teritorije BiH. Srbi u RS nemaju pravo da u trajno vlasništvo prisvoje ono što su oružanom silom i nasiljem zauzeli. Njihov zahtjev za održavanje referenduma o samoopredjeljenju nije samo neustavni nego i krajnje nemoralni čin.

Iako Visoki predstavnik, Miroslav Lajčak, kao i ostali relevantni međunarodni faktori upozoravaju vlasti u RS da prestanu pokretati pitanje prava na referendum o samoopredjeljenju, pošto prema postojećem Dejtonskom ustavu na to nemaju pravo, to pitanje je opet aktuelizirano prilikom organizovanja raznih protestnih manifestacija poslije proglašenja nezavisnosti Kosova od Skupštine Kosova. U usvojenoj rezoluciji Skupštine RS tvrdi se da RS ima pravo na organizaciju referenduma o njenom pravnom položaju. Udruženje nevladinih organizacija "SPONA" i Srpski narodni pokret "Izbor je naš" su na protestnim mitinzima tražili da se donese Deklaracija o proglašenju nezavisnosti RS. U Srbiji su pojedine stranke i organizacije podržale takve zahtjeve. Predsjednik SPS, Ivica Dačić, je izjavio da Srbija treba pozvati Skupštinu RS da donese odluku i proglasi nezavisnost RS ukoliko

nezavisnost Kosova bude priznata bez odluke Savjeta bezbjednosti UN. Zvaničnici RS su ranije zahtjevali da se prilikom izmjena postojećeg Dejtonskog ustava predvidi mogućnost održavanja referenduma o samoopredjeljenju naroda (RS), na čemu i dalje insistiraju, što upućuje na zaključak da žele stalno držati otvorenim mogućnost osamostaljenja i odvajanja RS od BiH.

Sa pravne tačke gledišta i realnosti, nema mogućnosti da se, pozivom na Kosovo, može održati referendum o samoopredjeljenju RS i njenom odvajanju od BiH. To međunarodni faktori neće dozvoliti. Iako se sa pravne tačke gledišta slučaj Kosova ne može prenijeti na BiH u smislu osamostaljenja i odvajanja RS od BiH, problem Kosova u političkom smislu može predstavljati tempirnu bombu za ceo region Zapadnog Balkana. Uključivanje svih zemalja Zapadnog Balkana u EU, što je moguće pre, je najspasonosnije rješenje za neutralisanje domino efekta.

Veoma je značajno kako će se ponašati Srbija. Da li će u vezi Kosova zaoštravati odnose sa međunarodnom zajednicom, Evropskom unijom i susjedima ili će nastupati pomirljivije; da li će se prevashodno angažovati za njeno uključivanje u evroatlanske integracije, ili pak za Kosovo?

BiH i Srbija su trenutno angažovani za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji. Njihovo što brže uključivanje u EU biće spasonosno i za harmonizaciju međuetničkih odnosa u BiH. Kada se Srbija, Hrvatska i BiH nađu u EU, izvjesno je da će biti neutralisani postojeći antagonizmi Srba, Hrvata i Bošnjaka u BiH, jer će se u EU svi naći u istoj ravni. Inače, odnosi Srbije i Hrvatske prema BiH su od presudnog značaja za unutrašnje međuetničke odnose u BiH. Za nju je od sudbinskog značaja, da li će Srbija i dalje djelovati u pravcu realizacije velikosrpskih nacionalnih interesa i koristiti RS za realizaciju tih interesa ili će djelovati u pravcu razvijanja dobrosusjedskih odnosa sa BiH u cjelini.

Treba očekivati da će u Srbiji i BiH, u vezi sa Kosovom, vremenom splasnuti postojeće tenzije i emotivni naboj. Predsjedništvo BiH je još ranije u vezi sa Kosovom imalo odmjeren i izbalansiran stav, koji se zasniva na prihvatanju rješenja na osnovu dogovora između Beograda i Prištine. Ministar inostranih poslova BiH, Sven Alkalaj, nedavno je izjavio da će Bosna i Hercegovina biti posljednja koja će priznati Kosovo, "ako ga ikada prizna". Takav stav najviših zvaničnika BiH stvara bolje uslove za razvoj međudržavnih i međunacionalnih odnosa.

Za BiH je jako važno da Srbija i Hrvatska poštuju univerzalni princip nemiješanja u unutrašnje stvari drugih zemalja. Za razliku od režima Franje Tuđmana, sadašnji najviši zvaničnici Hrvatske (Mesić i Sanader) svojim sunarodnicima u BiH poručuju da se za rješavanje njihovih životnih pitanja obraćaju Sarajevu, a ne Zagrebu. Da li ćemo dočekati da jednog dana, u tom smislu, najviši zvaničnici Srbije upute poruku svojim sunarodnicima u BiH?!

Građanska samosvest

PIŠE: OBRAD SAVIĆ

Mi imamo zadatak da podsetimo na ono što se obećava pod imenom Evrope.

–JACQUES DERRIDA, *L'Autre Cap*, 1991.

OVAJ TEKST JE napisan s namerom da odlučno promovira program bezuslovne evropeizacije Zapadnog Balkana. Naše regije je postala novo, granično mesto, na kojem se iskušava proevropska opcija. Smešten izvan granica Evropske zajednice, Zapadni Balkan je postao prelomna linija demaracija, granična zona u kojoj demokratija može da bude zauzdana ili nadahnutu novim polemom. Danas smo suočeni sa odlučujućim problemom: kako da pripremi akademsku, kulturnu i političku javnost Zapadnog Balkana za odlučujući događaj koji je pred nama – pristupanje Evropskoj uniji. Kako promovirati ideju *kosmopolitske Evrope*, one Evrope koja će doći mada za nju još uvek nismo spremni! Veliki izazov koji je pred nama ne sastoji se u tome da otkrijemo nešto novo, već, da *očuvamo* i dalje razvijamo velike demokratske tekovine evropskih nacija-država preko njihovih granica. Ove tekovine ne obuhvataju samo formalne granice građanskih i ljudskih prava, već razne nivoe društvenog blagostanja, obrazovanja i solidarnosti. Oni su nužan preduslov autonomnog delovanja demokratskog građanstva unutar i izvan granica Evropske unije.

Nasuprot apologetskim diskursima evropske birokratije, i neodgovornom pesimizmu pojedinih članica Evropske unije, treba raditi na jačanju samosvesti i samopoštovanju *evropskog građanstva*. Najavljeni 'ulazak u Evropu', taj dugo očekivani čin pravno-političkog priključenja Evropskoj uniji ne može se svesti na romantičnu priču o 'povratku na izvore', o vraćanju na vlastitu istoriju i geografiju, na sopstvene 'korene'. Ovo naivno uverenje da se polazište *nove Evrope* nalazi u *staroj Evropi* je u 'vreme tranzicije i transformacije', potpuno neodrživo. Treba da krenemo ka Evropi koja još uvek ne postoji, Evropi koja će doći u poptuno novom, izmenjenom, kosmopolitskom liku. Bez građanskog entuzijazma, hrabrosti i lucidnosti naš region neće moći da postane novo, pollašćeno mesto, evropskog političkog prostora.

Uprkos brojnim preprekama i konfliktnim epizodama, 'evropska konstrukcija' je savladala odlučujuće etape i uspešno sledi predviđeni smer kretanja. Sve veći broj zemalja integrisan je putem slobodne razmene ljudi, dobara, usluga i kapitala: ovaj proces je danas upotpunjen jedinstvenim tržištem i valutom. Ovo veliko postignuće, usredsređeno na stvaranje jedinstvene monetarne i ekonomske unije, više nije dovoljno. Sama ekonomska očekivanja

teško da mogu da mobilišu politički entuzijazam za dalekosežan projekt *političke zajednice* – zajednice koja zasluži to ime. Nama je danas potrebna jedna nova, šira politička perspektiva, ukoliko ne želimo da se kosmopolitska Evropa svede na najobičnije tržište preplavljeno globalizacijom. Ova nova, postnacionalna, kosmopolitska perspektiva posebno dobija na značaju u *društvima tranzicije* koja teže prijemu i priznanju u okvirima Evropske zajednice. Suočena sa osobenom krizom ubrzane modernizacije mnoga društva se vraćaju klaustrofobičnom modelu zatvorenih nacija-država. Starim članicama i novim kandidatima za Evropsku zajednicu treba jasno staviti do znanja da kosmopolitska Evropa ne može da nastane po modelu, i režimu, nacija-država. Upravo obrnuto, današnju krizu evropskog političkog projekta podstiču one nacionalne vlade koje ostaju ukopane u zasebne pravne i političke tradicije. Evropa je nedovršen politički projekat upravo zato što se iznutra razdire uverenjem prema kojem je Evropska unija nastala kao program partnerskog harmoniziranja, samointenziviranja, nacionalnih interesa! Raspravu o konsolidaciji evropske konstrukcije još uvek ometaju regresivni mitovi koji se pleću oko suvereniteta i nacionalnosti. Stoga je važno da podsetimo da neke nacije mogu zajedno da prekorače 'prag' postnacionalnosti, da se određena društva mogu postepeno 'denacionalizovati', i da se tradicionalne etnonacije moraju na manje ili više dramatičan način 'rastvoriti'. Ukoliko Evropska unija želi da obnovi svoju temeljnu političku viziju – obećanje Evrope kao *kosmopolitske obećanje* – ona svoj politički prostor mora ponovo da učini 'trajnim gradilištem demokratije'. To znači da Evropska zajednica mora najhitnije da razvije *novu političku viziju*, viziju *kosmopolitske Evrope*, koju nikako ne treba brkati sa mondijalizmom i globalizacijom. U suprotnom, Evropska unija će se neizbežno suočiti sa brojnim preprekama koje nisu savladane i koje predstavljaju predmet njenog trajnog osporavanja.

I pored inkluzivnog širenja na Istok, razvijenoj demokratiji i stabilnoj tržišnoj ekonomiji, Evropska unija je *iznutra paralizirana* pogrešnim samorazumevanjem vlastitog političkog projekta. Blokirana je između dve uzaludno sukobljene političke vizije: Evrope kao konfederacije nacionalnih država i Evrope kao nadnacionalne 'superdržave'. Zato izgradnja Evrope kao nove političke zajednice pretpostavlja stvaranje jedne demokratske forme koja prevazilazi protivrečnost između 'nacionalnog suvereniteta', već uveliko fiktivnog, i 'evropocentrične hegemonije', lišene uporišta u kosmopolitskom građanstvu. Početni učinci Evropskog procesa *integracije* ugroženi su beskorisnim nadmetanjem i unutrašnjim razdorom

između Evrope i njenih država članica. Stoga, nova politička vizija Evrope treba da promoviše drugačije samorazumevanje Evropske zajednice, koja se ne bi smela svesti na *federaciju suverenih nacionalnih država*. Radi se o projektu uspostavljanja *evropske zajednice građana*, zajednice kojoj je potrebno ne manje, nego mnogo više *zajedničke* Evrope, one nove, različite, kosmopolitske Evrope. Kosmopolitska Evropa mora da se precizno razgraniči od svakog partikularizma (nacionalizma) i univerzalizma (globalizma). Iz perspektive kosmopolitske Evrope, *Drugi* (imigranti, izbeglice, stranci) treba da postanu regularni građani Evropske zajednice, a ne politički miljenici sentimentalne Evrope! Onima koji kucaju na vrata Evrope, koji čekaju na granicama Evropske unije, treba ponuditi dostojanstveno gostoprimstvo, a ne milosrdno utočište. U *Evropi Razlika* i beskonačnog mnoštva, *Drugi* ne sme da se prisilno podvrgne onom samokorektivnom procesu normativnog učenja koji se po pravilu ispostavlja kao evropocentrizam, i šire, okcidentalizam!

Ovde se ne radi o promociji *'Evrope Drugog'*, o favorizovanju pomodnog *diskursa drugosti* koji je zavladao evropskim kulturnim prostorom. Radi se o razumevanje nove političke konstrukcije koja je primereno nazvana *'Postnacionalna Evropa'*. Može se tvrditi da smo danas uznemireni svedoci jedinstvenog preobražaja Evrope, odnosno onog što još uvek nazivamo Evropom. Jer ono što se danas dešava sa Evropskom političkom konstrukcijom izgleda nam bez istorijskog presedana. Evropa se po prvi put odvažila da prestane da bude zatočenik svoje strahotne prošlosti. U duhu nove *'kulture izvinjenja'* savremena Evropa se upustila u oslobađajuće pripovedanje nepravdi koje je počinila prema sebi i protiv drugih. Svuda se čuju glasovi pokajničkog samoispovedanja *evropocentričkog užasa* koji je posledica imperijalne hegemonije, kolonijalne arogancije, i ekspanzivnih nacionalizama i totalitarizama. Evropa se konačno odrekla hegemonog *evropocentričnog* nasleđa tako što je zauzela kritičku, *'samorefleksivnu distancu'* spram svoje potisnute i dugo prikrivane prošlosti. Ova kulturna, i duhovna činjenica je od prvorazrednog značaja za nastanak nove, kosmopolitske Evrope. Evropa je na pravom putu da se definitivno oslobodi svojih *'antagonističkih identiteta'* koji su iscrpili sve mogućnosti vlastitog teorijskog diskursa i kontra-diskursa. Pluralizovana Evropa je napustila *identitesku politiku* i razumno se odrekla svih onih sila koje su u ime etničkog, nacionalnog, klasnog, kulturnog, i religioznog *identiteta* bile upletene u bezobzirno nasilje, zločine, ksenofobiju, rasizam, i etnička čišćenja. Stoga ne čudi da je *'Postnacionalna Evropa'* posebno osetljiva na pojavu bilo kakvog nacionalističkog ili religioznog fanatizma, antisemitizma, i kulturnog rasizma.

Ovaj jedinstven preobražaj Evrope praćen je brojnim nespornostima, sumnjama, i strahovima. Pri tom, novi talas sumnje u postnacionalnu, kosmopolitsku Ev-

ropu nije nastao samo na osnovu nasleđenih sukoba iz prošlosti. Na svim svojim tačkama, Evropa je i danas mnogostruka, još uvek je žarište aktuelnih napetosti između brojnih nacionalnih, verskih, političkih, kulturnih, i jezičkih identiteta. Međutim, obnovljena strepnja, nepoverenje, čak i neprijateljstvo prema ideji nove Evrope, povezano je sa *negativnim anticipacijama* njenog nepoznatog, zagonetnog lica. Kako da sa entuzijazmom, otvorenog srca, sanjamo o novoj Evropi, koja sve više insistira na samoodgovornom suočavanju sa svojim strašnim nedelima, umesto da slavi svoja velika istorijska dostignuća! Kako da prihvatimo novu, postnacionalnu Evropu koja je digla ruke od sebe, od svog nasleđa, koja se jednostavno okrenula protiv sebe! Šta ostaje od evropske samosvesti i samopouzdanja ukoliko se nova Evropa odrekne svog identiteta, svog nasleđa, ukoliko se potpuno asimiluje, kosmopolitizuje! Teškoća demokratske Evropo sastoji se u tome da se *ne zatvori u ideje* koje su istorijski bile povezane s projektima modernizacije, sekularizacije, i emancipacije, ideje koje su kasnije postale prepreke njihovom trajnom oživljavanju i preoblikovanju.

Veličina novog i jedinstvenog preobražaja Evrope jeste upravo u tome što preobražaj dolazi *iznutra*, iz *pluralizovanog duha* Evrope. Drugim rečima, nova Evropa se ujedinjuje u *razlikama odozdo*. *Kosmopolitizam odozdo* je zapravo politički idiom kojim nova Evropa nepogrešivo imenuje sebe: interes (kosmopolitske) integracije u Evropsku zajednicu zasniva se na političkom i pravnom stavu da *različitosti* ne predstavljaju smetnju već uslov rešenja novonastalih problema! Već postojeća praksa *'diferencirane integracije'* u Evropsku uniju može da se proširi, radikalizuje i ubrza. Države članice, odnosno kandidati za članstvo, mogu u različitom stepenu da budu integrisani u Evropsku zajednicu. Šengenski sistem, model ekonomske i monetarne unije, i Lisabonski ugovor, skreću pažnju na to da u Evropskoj uniji postoje prihvatljive razlike u stepenu i oblicima integrisanosti. Sugerisani su različiti tipovi *'integrativnog pozicioniranja'* u Evropsku zajednicu: najčešće se navode sledeći modeli: *'Different speeds'* (Leo Tindemans); koncept *'à la carte Europe'* (Ralf Darendorf); model *'Variable geometry'* (Žak Delor); i načelo *'Core Europe'* (Žak Derida i Jirgen Habermas).

Jedinstveni preobražaj kosmopolitizovane Evrope sistematski je opterećen problemom *'demokratskog deficita'* Evropske zajednice. Izražena je razložna sumnja da demokratske ustanove Evropske unije nisu u stanju da iz vlastitih resursa obezbede normativne pretpostavke svog postojanja. Budući da su liberalni poreci upućeni na solidarnost svojih državljana, *'demokratski deficit'* se može smanjiti ukoliko se politički princip *reprezentacije* zameni principom *participacije*. Kosmopolitska Evropa se može demokratizovati ukoliko evropski građani preuzmu inicijativu i intervenišu na svim nivoima na kojima njihovi politički interesi i ciljevi mogu biti legitimno zastupljeni. ►

Na primer, konvencionalna strategija (in)direktne građanske intervencije u politički prostor – od izbora do peticija – može da se dopuni *sveevropskim referendumom* koji predstavlja potpuno novi oblik formiranja evropske političke volje. Naravno, u pitanju je *Evropski referendum* koga bi inicirali građani Evrope odozdo: ovu novu formu kolektivnog donošenja odluka građani Evrope mogu da realizuju u političkom prostoru koji je podjednako lišen prisile nacionalnih vlada odozdo i pritiska evropske birokratije odozgo. *Evropski referendum* je najbolji politički instrument za jačanje demokratskog duha solidarnosti, duha *evropske zajednice*. *Sveevropski referendum* ne predstavlja samo institucionalnu garanciju građanske solidarnosti u Evropi: on posebno afirmiše kolektivnu solidarnost prema novoj, egzemplarnoj političkoj konstrukciji,

koja je samoodgovorno nazvana *Postnacionalna, kosmopolitska Evropa*.

Ovaj čin rađanja nove, kosmopolitske Evrope, Evrope koja *će doći* (à venir), neraskidovo je povezan sa duhom nade i obećanja. Treba ponovo podsetiti na ono što je pod svojim imenom Evropa obećala: Evropa je obećala ('evropsko obećanje') da *će se otvoriti* prema nečemu što nije, što nikada nije bilo, niti *će ikada biti* samo Evropa. Ovaj zadatak svakako nalaže određenu odgovornost da se misli, govori i dela u skladu sa ovim paradoksalnim nalogom. Ukoliko se Evropa probudi shvatiće da njeno novo i nepoznato, kosmopolitsko lice upravo dolazi *iznutra* i istovremeno *izvan* Evrope, ali ne i *protiv* duha same, postnacionalne Evrope! ▀

politička kriza

Strah i nada

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

DA LI JE moguće da će se Srbija, "mimo sveta", tj. dela Evrope kojem geografski pripada, potpuno okrenuti političkim modelima, ako se tako uopšte mogu zvati, koji su je već doveli na ivicu samouništenja? Ako je suditi prema rezultatima nedavnih predsedničkih izbora, reklo bi se da "za dlaku" neće. Ipak, "referendumski" izbori, kako je demokratski kandidat nazvao glasanje za novog srpskog predsednika, nisu bili tako jednostavno ogledalo "proevropskog" raspoloženja. Godinama ranije pravljene ankete i analize, pokazale su niz paradoksa u razumevanju "evropskih" pojmova. Najuočljiviji je onaj da bi isti ljudi koji bi rado u EU, otišli tamo ravnopravno sa onima koji su osumnjičeni za najteže zločine protiv čovečnosti. Takva konfuzija jasno pokazuje revarvarizaciju "društvene svesti" na čijem razvoju je toliko insistirao nedavno preminuli Desimir Tošić, prvak DS. Zato se nakon izbora kalkuliralo, a toga se posebno nisu libili radikali, da su i oni, među biračima njihovog kandidata Tomislava Nikolića, imali pristalice ulaska Srbije u EU. Samo pod "srpskim uslovima". Možda ovo i nije tako loše, ukoliko je uopšte jasno i samim glasačima radikalnog kandidata. Ali, ni druga strana, koja je izabrala Borisa Tadića i dovela ga ponovo na mesto predsednika Srbije, nije tako monolitna. Sama Demokratska stranka, od svog osnivanja vuče i jednu liniju iz manje-više snažnog nacionalizma

nekih od njenih osnivača. Vremenom, iz nje su formirane druge stranke, pa i sam DSS Vojislava Koštunice, ali se u DS uvek vodilo računa da se »ne pretera« sa »anacionalnim« elementima, kako u programu, a još više u delovanju. Kako kod nas političari uglavnom ne znaju razliku između naroda i nacije, a »u životu« bi još teže bilo objasniti šta je to srpska nacija, populizam, manji ili veći, uvek je odlično sredstvo da se stvari »premoste«. Praktički, danas se to vidi u gotovo fatalnoj privlačnosti aktuelnog srpskog premijera za lidere DS i njihovoj nespremnosti da bar nagoveste svojim brojnim biračima kako su spremni da rade na tome da stranka pređe onu »crtu« koja bi je konačno sprečila da srlja dublje u slepu ulicu mejnstrim srpske politike. Sa druge strane, raspoloženje lidera ove partije koji bi trebalo da rade na projektu »kako dalje«, kao da ovih dana varira »između straha i nade«. Strah da se njihova stranačka i lična pozicija, zbog haosa u Srbiji, ne sunovrati i kao u bajci, izgube ono što su donedavno imali. Izgleda da oni najviše vole *status quo*, koji im daje onaj lep ali varljiv utisak, kako su na "dobrom putu" i kako budućnost pripada njima. Nada dolazi upravo od toga što je "sve pod kontrolom" i što se ništa nije promenilo.

Da li je, međutim, tako? Kontinuitet držanja predsedničke funkcije u rukama DS, odmah na početku drugog

mandata Borisa Tadića, pokazao je sve slabosti aktuelne pozicije ove stranke. Izabran neposredno od građana, iako tesnom većinom u drugom krugu izbora, Tadić pokazuje da je, ne samo zbog izmene zakonskih ovlašćenja, oslabljeni predsednik. Kriza vlade zbog odbijanja Vojislava Koštunice da Tadiću pruži podršku na izborima za predsednika, završena je uzmicanjem DS i novog predsednika, po ko zna koji put. Ponovo je izabrano "optimalno" rešenje: vlada opstaje na štetu jasnog određenja te vlade prema evropskoj budućnosti Srbije. Kako smo saznali, nakon zataškavanja najnovije krize izvršne vlasti, pitanje daljih evropskih integracija Srbije stavljeno je u "treći plan". O njemu nije ni bilo govora, zbog osiguravanja budućnosti aktuelne srpske vlade. Tako je "nametnuti" premijer ne samo osigurao već i učvrstio svoju poziciju i pokazao da je, ne samo glavni u unutrašnjoj ali i u spoljnoj politici, već i da autoritarno intonira politiku države. Kako to izgleda videli smo pre i odmah nakon usvajanja Deklaracije o nezavisnosti u parlamentu Kosova. Koštunicu i njegovu vladu tada je bezrezervno podržao i zamenik predsednika SRS, Tomislav Nikolić. U poslednjem trenutku Tadić je "prelomio" i odustao od nastupa na mitingu "Kosovo je Srbija", poštedevši tako svoje birače slike njihovog simboličkog poraza: grupnog portreta sa liderom SRS.

DS se prema svetu deklarise kao stranka umerene leve koja ima status u Socijalističkoj internacionali. Manji deo njenog vrha, i to više među onima koji se bave "političkim savetovanjem" nego aktivnom stranačkom politikom i upravljanjem državom, na domaćoj sceni, sebe prikazuje kao pripadnike "levog centra" srpske političke scene, ali u izvršnim organima stranke i na državnim funkcijama dominiraju "japi političari", bez neke ideološke orijentacije. Ponašajući se u stilu "pragmatičara", jedan deo njih u javnosti ostavlja neprijatan utisak "karijerista", što sve jače potcrtava pozicija ministara i funkcionera DS u Vladi Srbije. Dok se Koštunica upinje da se na izvršnoj vlasti što više približi "esenciji srpskog nacionalnog bića", članovi njegovog kabineta iz DS, a i sam Tadić, sve više deluju kao nagodbenjaci iz ličnog ili stranačkog računa.

Uz deklarativno, programsko, zalaganje za socijaldemokratiju, iz DS često dolaze poruke neoliberalnog gledanja na ekonomsku budućnost Srbije koje se, na brzinu, zbog reagovanja stranačke i društvene javnosti, brzo zataškavaju porukama brige za socijalni mir i društvo "jednankih šansi". U stranačkoj masi, koja se posebno nakon ubistva Zorana Đinđića i velikih promena u vrhu stranke, uvećala kao i biračko telo DS, postoji čitav raspon političkog spektra. Konfuzija koju je donela nakaradno izvršena zamena jednopartijske višepartijskom državom a koju je omogućila "socijal-nacionalistička" SPS, dobro se prikazuje i kroz najnoviju i kroz istoriju DS od 1990. Sada, kao "dobitnička" partija, ona je tek mesto unošenja različitih "ideoloških", političkih i "sitnointeresnih" očekivanja. U

nekim mestima u unutrašnjosti, zato se demokrate malo razlikuju čak i od radikala.

Mnogo je uzroka jadnom stanju "društvene svesti" u Srbiji, stvar je u tome što dobar deo čelnih ljudi Srbije i sada kao svoj prvi zadatak vidi to da je još više unizi, svođeci je na probleme stomaka.

Sam predsednik DS, Boris Tadić i ono što je do sada, na visokim stranačkim i državnim funkcijama, pokazao kao sopstvenu politiku, pokušava da realizuje nekakav "politički sinkretizam". U njegovim nastupima i potezima ima od svega pomalo: "razblaženog" nacionalizma, sentimentalnog "istoricizma", "sabornosti" koju zove "jedinstvenom državnim politikom", ali i bar deklarativne brige o svim građanima, "sramežljivog" pokazivanja interesa i za druge a ne samo etničke Srbe, *ad hoc* zalaganja za društvenu jednakost kombinovanu sa korisnošću pojedinačne inicijative i kreativne uloge slobodnog tržišta, s čestim insistiranjem na ličnom, predsedničkom gestu, neposrednosti i »običnosti« prvog građanina Srbije. Sve u svemu, malo je tu jasnog, u političkom smislu, u »ideološkom« je sve prilično nejasno. Tadić je čovek čija pojava »ne plaši«, a mnogima se njegov »nastup u prolazu«, veoma dopada, pa i njegovi savetnici za odnose sa javnošću, očigledno, najviše sa tim računaju. To je ono što se, do sada, moglo razumeti kao Tadićev »koncept«.

Sa druge strane, njegova politika »objedinitelja«, u sloganu »I Kosovo i EU«, davala mu je na proteklim izborima velike šanse. Samo što je i njegov protivkandidat, s izvesnim zakašnjenjem i sam shvatio da je to dobitnička kombinacija.

Tadiću se još veruje, ali sve više u mešavini »straha i nade«. Ono što ga čini sve manje uverljivim, upravo je njegova »pomirljivost« koja možda ima veze sa temperamentom i ličnošću, ali u politici je ona štetna. Jer politički kompromis nije isto što i politička pomirljivost i prepuštanje. Dok je Zoran Đinđić na čiji pragmatizam kao pozitivnu stvar, vole da se pozivaju mnogi ne samo u DS, pokazivao da kompromis mora da ponudi bolje rešenje i maksimalno osigura cilj, u aktuelnoj politici DS, ima mnogo »trulih kompromisa« i loših rezultata. Otuda uvećan strah od budućnosti u velikom delu srpskog društva. Zato deo biračkog tela DS, sve češće sebe prepoznaje u stavovima odbačene frakcije DS, Liberalno-demokratskoj partiji, prema kojoj sam Tadić pokazuje prilično naglašenu nezainteresovanost.

Čini se da je DS podrškom građana Tadiću na ovim izborima, dostigla svoj maksimum i istovremeno dostigla limite aktuelne stranačke, ali i participirajuće »državne« politike. Ono što su do sada Tadić i DS pokazali kao razumevanje »države«, nije dovoljno da bismo imali normalnu državu. Nevolja je što je njihova odgovornost prema sudbini Srbije u ovom trenutku izuzetno velika, a njihova odlučnost ali, čini se, i puna svest da se moraju tražiti novi putevi, prilično mala. ■

Kulturni model koji se reprodukuje

PIŠE: VLADIMIR PETROVIĆ

U OKVIRU DEBATE o potrebi suočavanja sa prošlošću bilo je i biće mnogo govora o fenomenu poricanja zločina. I niko nikada nije našao neku lepu reč za ovu nadasve odvratnu mentalnu vežbu koju, otkako je sveta i veka, upražnjavaju i pojedinci i kolektivi, nespremni da snose psihicke i fizičke, materijalne i moralne, zakonske i vanzakonske posledice svojih zlodela. Istina, napisano je mnogo knjiga koje nastoje da pojasne fenomen poricanja zločina. Neke su i prevedene, poput izvrsne i iscrpne studije Stenlija Koena *O poricanju*. Pa ipak, još uvek se čeka na zadovoljavajuće objašnjenje rasprostranjenosti poricanja.

Koen, nažalost, nije uvrstio Srbiju u svoje istraživanja. A o ovoj bi se temi u srpskom kontekstu moglo toliko toga reći. Sistematska brisanja segmenata prošlosti koja i nije tako slavna i uhu prijatna, nisu u Srbiji novost, kao ni pritisci na retke pojedince koji su se ovom trendu suprotstavljali. Tako je još Vuk Karadžić teško optuživan od svojih savremenika zbog razglašavanja gnusnih detalja o pokolju kojim je praćen ulaz srpskih ustanika u Sjenicu. Milan Milićević mu je spočitavao da je *velika sramota* što je te podatke podelio sa čuvenim nemačkim istoričarom, Leopoldom fon Rankeom. Karadžićev odgovor je bio kratak: „Istina je da je ovo sve sramota za Srbe, ali je bilo sramota *činiti*, a kad je već učinjeno, u istoriji ne valja ga kriti.“

Međutim, Karadžićev primer u ovom pogledu nisu mnogi sledili. Srpska istorija je shvatana, po oceni Dubravke Stojanović, kao svojevrсна predvojnička obuka. Stoga je i pisana i predavana u duhu apologije nacionalnoj državi, potpune identifikacije sa dominantnom etničkom zajednicom i raspirivanje mržnje prema manjinama i susedima. Sopstveni zločini su zataškavani, tuđi uveličavani, u čemu su se političari utrkivali sa intelektualnom elitom. Stanje je ostalo takvo i nakon Drugog svetskog rata, o čijim su žrtvama decenijama davane paušalne i veoma netačne ocene, što je imalo zastrašujuće posledice u licitiranju brojem poginulih koje se prelio u propagandno sredstvo za pripremanje novog rata.

Taj novi rat je surovo demantovao one koji pripisuju uspeh politike poricanja zločina isključivo slabom protoku informacija. Zločini počinjeni tokom raspada Jugoslavije su bili veoma dobro i veoma brzo dokumentovani, gotovo istovremeno dok su se dešavali. Pa ipak, niti su te vesti predupređivale nove zločine, niti su menjale političku

klimu u zajednici počinilaca. Ili im se nije verovalo, ili im se nije pripisivao nikakav naročit značaj. Takođe, dezavuisani su i oni koji poricanje zločina pripisuju umešnoj ratnoj propagandi. Ratovi su završeni, Miloševića odavno nema ni na vlasti ni među živima, a čitava falanga i dalje uporno poriče zločine ili ih opravdava.

Ni to nije najgore. Paradoksalno, poricanje ima i svojih prednosti. Nesposobnost pojedinca da se suoči sa zlom koje je počinio, ili je počinjeno u njegovo ime potvrda je da se on tog zločina stidi, da smatra da je to bilo veoma loše, da želi da se to nije desilo. Da li je u Srbiji baš tako? Ne bi se reklo. „Nož, žica, Srebrenica“, više se na stadionima. „Mladić Ratko seče kratko“, piše na zidu železničke stanice. Ovi jezivi primeri antologije savremene srpske narodne lirike svedoče o zabrinjavajućoj istini: mnogo ljudi zna šta se desilo. I uopšte ne žali. Naprotiv. Žali što se nije istrajalo u zločinu. To je najstrašnija posledica kumulativne ratne propagande, prema kojoj je poricanje zločina tek benigna razbibriga šovinističkih intelektualaca. Njihovo odbijanje da se istini pogleda u oči je, na kraju krajeva, samo čudan dokaz da ta istina postoji, da je i oni vide i da je se stide. Potvrda je, neugodna doduše, da delimo isti moralni univerzum.

Prema tome, poricatelji nisu pravi problem. Da ne operišu u društvu koje je potopljeno u zločin, oni bi ranije ili kasnije prosto upuzali pod kamen iz kojeg su izmiledi. Zbog te podrške u Srbiji poricanje nije, kao u Francuskoj, Nemačkoj i nizu drugih zemalja, i samo postalo zločin, već se za njega umesto zatvorskih kazni dobijaju književne nagrade i apanaže. Ono je postalo kulturni model koji se reprodukuje, demantujući one koji su mislili da će smena generacija doneti promenu. Umesto promene, starim stihovima se pridružuju novi, poput veoma popularne pesme *Govedina* Beogradskog sindikata, koja govori o mladoj, autarhičnoj Srbiji i njenoj veoma iskripljenoj percepciji onoga što svet od nje očekuje: „Da se odrekneš Guče, kajmaka i radže / a tolerišes Hrvate, Borku, gej parade / ma jebeš Levijeve dokumentarce / nije me sramota što poreklom sam odavde.“ U zemlji u kojoj mnogi „hrabro“ gledaju istini u oči i prihvataju „gorku neminovnost“ zločina zarad ostvarenja etnonacionalnog cilja, nije problem poricanje zločina već njihovo aktivno ili pasivno podržavanje. Stoga je od fenomenologije poricanja potrebnije ispitivanje uzroka oduševljavanja golom silom i

nesrećom koju je nanela. Kakva to sila tera ljude da se dobrovoljno identifikuju sa politikom zločina?

Deo odgovora je verovatno i u tome da je Srbiju etički dugoročno upropastila Miloševićeva strategija „neučestvovanja u ratu“. Taj *war by proxy*, rat putem posrednika u kojem Srbija i jeste i nije učestvovala, opasno je iskrio percepciju mnogih njenih građana. Apsorbovana u sopstvenim problemima, izgubljena u ekonomskom kolapsu, Srbija je biblijski ogrubela: „Jer je odrvenelo srce ovih ljudi, i ušima teško čuju, i oči su svoje zatvorili da ne vide očima, i ušima ne čuju i srcem svojim ne razumeju“ (Matej, 15). Politička elita je tu maglu koristila u pokušaju da završi projekat nacionane homogenizacije ne

propuštajući nijednu priliku da u ovu zaveru uvuče što više ljudi.

Uspeh, srećom, nije bio baš potpun. Kada je na srpskoj državnoj televiziji, deset godina nakon završetka rata u Bosni, prikazan snimak *Škorpiona* na nedelu, šok i gnušanje su bili prvi odgovori. Teško je bilo naći nekoga ko bi otvoreno dovodio u pitanje autentičnost snimka, a još teže nekoga ko bi javno odobravao njegov sadržaj. Iako je ova inicijalna reakcija ubrzo zatrpana, sama njena pojava predstavlja nadu da je politička elita ta koja stoji na putu suočavanju sa prošlošću, i da će njenom promenom opčinjenost silom ustuknuti pred njenim užasnim manifestacijama. ■

Pravo i pravda

Odlaganje i opstrukcija

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

Dok presude za ratna zlodela ne budu izrečene i ne postanu neoborive i izvršne, u Srbiji će se i dalje mnogi busati u patriotska prsa, rejting radikala će rasti, a zločini i dalje imati obise ideologije

“PRAVDA JE SPORA, ali dostižna”, rekli bi entuzijasti i optimisti. “Prava ni pravde nema” - obeshrabreni su mnogi čiji su životi poslednje dve decenije ispečatirani ratnim strahotama, ali i aktuelnom politikom širom sveta. I za jednu i za drugu stranu teško bi se moglo reći da pogrešno razmišljaju jer, uz životne fakte, za to dokaza nema.

Svedoci smo, naime, da je put do pravde dugačak i težak, a pre svega – neizvestan. Pred Većem za ratne zločine u Beogradu dugotrajno se (mada uporno), godinama vode postupci protiv optuženih za ratne zločine, u Haškom tribunalu takođe. Mnogi koji pripadaju toj klasi počinilaca zlodela, međutim, još nisu dostižni ni sudu, ni sudovanju, poput najtraženijih haških optuženika Karadžića, Mladića, Župljanina, Hadžića... Za najveći broj onih koji sede na optuženičkoj klupi konačne i pravosnažne presude se čekaju zbog komplikovane pravosudne procedure ili očiglednog opstruisanja postupaka.

Kad je, nedavno, novinar i analitičar beogradskog nedeljnika “Vreme”, na tribini Helsinškog odbora za ljudska prava, predočio mogući scenario povratka Vojislava Šešelja u Beograd, svaki iole ozbiljni slušalac otišao je kući veoma zabrinut. “S obzirom da je Haški tribunal ‘firma u stečaju’, jer ima ograničen rok trajanja, a da je Šešelj već šestu godinu u pritvoru, te na njegovu eventualnu kaznu

u koju bi se taj pritvor uračunao, ne može se odbaciti mogućnost da se u relativno kratkom roku vrati u Srbiju, uz svečani doček radikala i njihovih pristalica”, rekao je novinar Dejan Anastasijević, inače, svedok na suđenju protiv Slobodana Miloševića pred ICTY.

“EKSPERT OPŠTE PRAKSE”

Proces protiv lidera radikala, podsetimo, je u toku i teče uz nesmanjenu retoričku žestinu i veštinu optuženika da sudnicu pretvara u vlastitu političku tribinu pribegavajući svojim poznatim metodama zamene teza i pokušaja dezauvisanja svedoka. Na primer, pred Haškim tribunalom krajem februara vojni ekspert optužbe, Rejno Tunens dokazivao je povezanost Šešelja sa dobrovoljcima na ratištima u Hrvatskoj i BiH. On je citirao dokument kojim je lider radikala zbog “izuzetnih ratnih zasluga” proglasio “vojvodama” 16 “četničkih komandanata”. Među unapređenima su, precizirao je Tunens, bili vođa radikalskih dobrovoljaca u okolini Sarajeva Slavko Aleksić, komandant odreda “Leva supoderica” u Vukovaru Milan Lančužanin zvani Kameni i Srećko Radovanović koji je vodio dobrovoljce u zapadnoj Slavoniji. Šešelj je na to replicirao da su Aleksić i Lančužanin bili poreklom iz krajeva u kojim su se borili i da ih nije SRS, u koju su se naknadno učlanili, poslala na bojišta iz Srbije. Ali je “zaboravio” reći da su paravojnu formaciju “Leva supoderica” vodili njegovi radikali sa kojima su najbliže saradivali, što je potvrđeno na suđenju pred beogradskim Većem za ratne zločine za počinjena na Ovčari kraj Vukovara. ►

Tokom februara optuženi Šešelj je, nakon iskaza svedoka Iva Tomića, francuskog magistra slavistike, u unakrsnom ispitivanju osporavao verodostojnost i njegovih optužbi, navodeći da "on nije stručan da svedoči o ideologiji Velike Srbije". Optuženik je, manirom "eksperta opšte prakse", tvrdio kako Tomić "nije nikakav ni intelektualac, ni naučnik", jer mu nije "izričito odgovorio na pitanje ko je bio prvi zagovornik Velike Srbije, već je samo napomenuo da je taj termin prvi put pomenut krajem XVII veka" (?!).

Podsetimo, suđenje Šešelju počelo je 7. novembra 2007. a dobrovoljno se, uz medijsku pompu, predao 24. februara 2003. godine. Optužen je za progon, ubistva, mučenje, deportacije, prisilno premeštanje, okrutno ponašanje, pljačku i bezobzirno uništavanje naselja u Hrvatskoj i BiH, kao i za proterivanja Hrvata iz sremskog sela Hrtkovci od 1991. do 1993. godine. Početak suđenja odugovlačio je sam okrivljenik brojnim prohtevima za prevod sudskih spisa pisanih latinicom, a ne ćirilicom, zahtevima za pisaćom mašinom ili promenom prevodica...

Inače, u nastavku suđenja Vojislavu Šešelju pred Haškim tribunalom, početkom februara u sudnici su se pojavili novi zastupnici optužbe, koji su nakon iskaza svedoka Iva Tomića zamenili tužiteljku Kristinu Dal koja je ranije vodila postupak. Optužbu sada zastupaju Deril Mandis i Liza Birsej. Na pitanje da li su tužiocima na suđenju Šešelju promenjeni, predstavnica Tužilaštva Olga Kavran odgovorila je da su Mandis i Bersejeva "dodati timu" u kojem ostaje i tužiteljka Dal, a razlozi ovakve "kadrovske promene" javnosti su ostali nepoznati.

DALEKO JE OTREŽNENJE

Mada je suđenje Šešelju odavno izvan interesovanja šire javnosti, čak i u političkoj varijanti i marketingu njegovih sledbenika, ne može se reći da je radikalska ideologija takođe ostala "u zapečku". Naime, SRS je i dalje je pojedinačno najjača partija u Srbiji, što je, uz odobravanje nekih drugih vladajućih i opozicionih stranaka, povezano sa (ne)privodenjem pravdi odbeglih haških optuženika.

S druge strane, domaći sud odnosno Veće za ratne zločine i Specijalno tužilaštvo, nadležno za progon počinitelaca ratnih zlodela, usamljeni su u ovdašnjim mutnim političkim vodama, ali uporni u nastojanjima da se optuže i privedu pravdi osumnjičenih za ta (ne)dela. Prema podacima Tužilaštva za ratne zločine, do sada je ukupno procesuirano 111 osoba, čime je obuhvaćeno 2.113 žrtava rata na prostorima bivše Jugoslavije. Pravosnažna presuda doneta je u dva predmeta - Milanu Buliću (za "Ovčaru")

i Antonu Lekaju ("Đakovica"), a u fazi glavnog pretresa je 10 postupaka, dok je pod istragom 30 osoba.

Proces za zločine na Ovčari već je treći put pred Većem za ratne zločine, nakon što je vraćen na početak pošto je Vrhovni sud ukinuo prvostepenu presudu Veća. Zbog promene sudskog veća taj postupak je jesenas krenuo iznova. Ovo suđenje je, bez sumnje, test za tužilaštvo i pravosuđe u celini za mogućnost pravednog i nezavisnog suđenja u domaćem sudstvu. To je i provera hoće li se, nakon zatvaranja vrata Haškog tribunala, nastaviti sa suočavanjem s događajima početkom devedesetih i suditi zločincima, ili će biti prepušteni budućim generacijama koje s njima nemaju, niti treba da imaju ikakve veze. Neophodno je, dakle, da suđenja za ratne zločine pred srpskim sudovima rezultiraju "otrežnjenjem" građana Srbije.

Poništenje prvostepene presude za "Ovčaru", međutim, nikako ne bi moglo ići u prilog objektivnom, ažurnom i ekonomičnom vođenju postupaka, posebno zato što su i međunarodni nezavisni posmatrači vođenje procesa pred većem sudije Veska Krstajića ocenili - vrhunskim. Optužnica za zločin na Ovčari nije koncipirana kao optužnica za komandnu odgovornost jer se u Beogradu sudi neposrednim počiniocima, pa iako negiraju odgovornost, svedočenjima iz "prve ruke moglo se čuti kakve su se stravične stvari događale na poljoprivrednom dobru kraj Vukovara gde je zlostavljano i streljano oko 200 hrvatskih zarobljenika.

I dok se ovde mnogi uveliko busaju u patriotska prsa kako Šešelj

"blista" pred većem Tribunalu i kako "Tužilaštvo nema dovoljno dokaza", podsetimo samo da je bivši šef KOS Aleksandar Vasiljević upravo Šešeljeve jedinice označio kao krajnje izvršioce pokolja na Ovčari. Iako je deo zločina u Hrvatskoj izbačen iz najnovije verzije haške optužnice protiv Šešelja, Vukovar je ostao. "Šešeljevi dobrovoljci su učestvovali u masovnim ubistvima u Ovčari", rekla je, uz ostalo, tužiteljka Kristina Dal u uvodnom izlaganju pred Haškim tribunalom. Osim što je pod direktnu kontrolu uzeo vukovarske dobrovoljce, Šešeljevi nastupi bili ispunjeni mržnjom, pretnjama i zastrašivanjem. Haški tribunal je već ustanovio da promovisanje mržnje može predstavljati podstrekavanje na zločin protiv čovečnosti.

Suđenja se nastavljaju - i Šešelju u Hagu i šesnaestorici optuženih za ratne zločine na Ovčari, u Beogradu. A dok presude za ratna zlodela ne budu izrečene i ne postanu neoborive i izvršne, u Srbiji će se i dalje mnogi busati u patriotska prsa, rejting radikala će rasti, a zločini i dalje imati obise ideologije. ■

Racionalizacija političkog poraza

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

UVOD

Na zapadu Evrope nema ni intelektualnog niti političkog antikomunizma. U post-komunističkoj Evropi postoji dosta snažan politički antikomunizam, dok su intelektualna kretanja nešto složenija. U bivšim jugoslovenskim zemljama, politički je antikomunizam najprisutniji u Srbiji, dok je teško reći da postoji neki ozbiljniji intelektualni odnos prema marksističkim i komunističkim teorijama i idejama. Kako razumeti ove razlike?

INTELEKTUALNI I POLITIČKI ANTIKOMUNIZAM

U intelektualnim sporovima na zapadu Evrope, teško je naći primere gde se nečije stanovište odbacuje zato što je marksističko ili komunističko. Još uvek postoje sporovi između, recimo, trockista i drugih komunista gde je pripadnost jednoj ili drugoj orijentaciji argument za ili protiv nekog konkretnog stanovišta, ali u široj intelektualnoj javnosti ideološka se pripadnost ne uzima kao argument za bilo šta. Ovo je posledica opšteg trenda racionalizacije ideoloških sporova. Razlozi za to su mnogostruki i ne mogu se ovde detaljnije razmatrati.¹ Ideološki su sporovi na zapadu Evrope danas izgubili oštrinu, tako da se može govoriti o odumiranju ideološke konkurencije u smislu postojanja nepomirljivih celovitih pogleda na svet.

Na istoku je Evrope situacija drugačija, pre svega zato što još uvek postoje snažne ideološke ambicije, a ponegde i potrebe. Njima se ne suprotstavljaju komunistička ideologija, budući da ju je teško naći na istoku Evrope, već više ono što određeni ideološki preduzetnici vide kao ostatke komunističke ideološke prošlosti. To se, recimo, odnosi na sekularizam i na ideje o jednakosti ljudi nezavisno od njihovih posebnih karakteristika, stvarnih ili pripisanih. Taj je intelektualni antikomunizam više uperen protiv liberala, jedino što kritičari sebi olakšavaju posao pozivanjem na antikomunizam.

U bivšim jugoslovenskim državama, intelektualni antiliberalizam koji se izdaje za antikomunizam takođe je prisutan, mada ne u tolikoj meri kao u nekim zemljama Srednje Evrope. Razlog je pre svega u tome što značajan i uticajan deo antiliberalnih ideologija ima simpatije za komunistička shvatanja i učenja, bar u onoj meri u kojoj su ona antiliberalna. Tako da su izraženiji napadi na liberalne i neoliberalne nego na komuniste i neokomuniste. Dok kolektivisti u Srednjoj Evropi prigovaraju komunistima zalaganje za individualizam i socijalnu jednakost, antiliberalni ideolozi na Balkanu vide u komunizmu jednu od antiliberalnih ideologija, pa se često oslanjaju na njihove argumente u krtici liberalizma ili, što je čini se usvojeno kao pežorativan naziv, u kritici neoliberalizma.

Za razliku od ideološkog antikomunizma, politički antikomunizam je snažan na istoku Evrope, pre svega zato što se za komunizam vezuje period sovjetske dominacije. U političkoj konkurenciji, to je od koristi liberalnim ili konzervativnim patrijama jer stavlja socijaldemokrate, koji su u najvećoj meri biviši komunisti, u defanzivni položaj. Jedna od posledica takve političke konkurencije jeste rast populističkih pokreta, budući da slabljenje umerenijih levih partija vodi radikalizaciji socijalno nezadovoljnih. Dugoročnije posledice ovakve političke konkurencije su od velikog značaja, ali ovde nije mesto da se o njima raspravlja.

U zemljama bivše Jugoslavije, politički antikomunizam je na mnogim mestima sredstvo političke konkurencije, slično kao u zemljama Srednje Evrope. Razlika je, međutim, u tome što postoje naponi da se dođe do nacionalnog pomirenja, što je posebno bilo karakteristično za Hrvatsku u vreme Tuđmana, gde je sam Tuđman imao ideju da pomiri kosti nacista i komunista tako što će ih sve zakopati u jednoj zajedničkoj grobnici, i za Srbiju u vreme nakon 2000, kada su u mnogome izjednačeni fašisti i nacisti sa komunistima na više načina, mada su istovremeno, što je specifičnost Srbije, istorijska osuda pala na komuniste, a nacionalne zasluge idu drugima, među kojima ima i fašista i nacista.

Srpski je slučaj poseban zbog toga što su dominantni politički uticaj u poslednjih dvadeset godina imali ►

¹ Više o tome u Gligorov, „Notes on Politics in a Disenchanted World: On the Centenary of “The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism”,” wiiw Monthly Report 6 (2005).

antititoisti, među kojima je najveći broj komunista, marksista i čak staljinista. Ovo je generacija koja odlazi sa političke scene, tako da su perspektive antikomunizma u Srbiji rđave, jer kada antititoizam prestane da ima neki politički značaj, antikomunizam će se svesti na ono što se sreće na istoku Evrope: na antiliberalizam i na sredstvo političke konkurencije koje bi trebalo da posluži protiv postkomunističkih stranaka. Kako će takvih u Srbiji biti malo, politički antikomunizam nema perspektivu čim se izgubi politički uticaj antititoista. O toj političkoj specifičnosti Srbije će biti reći na kraju ovoga napisa, sada ima smisla nešto reći o jednoj drugoj specifičnosti Srbije, a to je politički antiekstremizam ili takozvana teorija o dva ekstremizma.

DVA TOTALITARIZMA

Politički antikomunisti u zemljama na istoku Evrope često ističu hipokriziju Zapadne Evrope u tome što se ne odnosi na isti način prema levom i desnom totalitarizmu, znači prema komunistima i fašistima (što je opšti naziv za jedan oblik desnog ekstremizma, gde pre svega spadaju nacisti). Naime, u mnogim zemljama na zapadu Evrope, fašistički i posebno nacistički pokreti i partije su zabranjeni, a nema ni pune slobode izražavanja, jer se može krivično goniti neko ko ih veliča ili ko negira neke od njihovih zločina.² Isto ne važi za komuniste. Otkuda to da je antifašizam institucionalizovan a antikomunizam nije?

Često se čuju objašnjenja da je to posledica značajnog uticaja komunističkih ideja u intelektualnim krugovima u Zapadnoj Evropi, pa je reč o njihovom uticaju na politiku njihovih zemalja. To nije netačno u širem smislu. Naime, marksizam i kominizam su jedna od intelektualnih i političkih struja čije je izvoriste u prosvetiteljstvu i u Francuskoj revoluciji. U tom smislu, reč je o doktrini i pokretu koji su aktivni učesnici ideoloških i političkih rasprava i sukoba na zapadu Evrope od početka moderne ideološke i političke konkurencije. I bez obzira na antiliberalizam i antidemokratizam, komunisti dele neke ključne prosvetiteljske vrednosti sa drugim velikim ideološkim pokretima, kao što su liberalni, socijaldemokratski i konzervativni.

Za fašizam i nacizam se to ne može reći. To su nesporno antiprosveteljski pokreti i po tome predstavljaju izazov ne samo liberalnim nego i svim drugim modernim ideloškim pokretima i političkim partijama. Postoje objašnjenja, uglavnom marksistička ili konzervativna, koja nacističke vide kao krajnji izraz prosvetiteljstva, čak kao neminovni ishod prevlasti liberalizma, ali te su teorije bile popularnije pre Drugog svetskog rata nego kasni-

je.³ U svakom slučaju, ideološki sporovi sa komunistima, posebno sa onim što se zvalo zapadnim marksizmom, imaju dugu tradiciju i deo su ideološke ravnoteže koja je uspostavljena na zapadu Evrope.

Fašisti i nacisti su ideološki izazov sasvim drukčije prirode. To samo po sebi ne bi bilo ni razlog niti objašnjenje za njihov drugačiji položaj u javnim raspravama i u političkom životu Evrope. Mnogo su značajnija dva, prevashodno politička razloga. Prvi je lako videti. Naime, fašistički i nacistički pokreti i partije su zabranjeni ili je njihove delanje ograničeno u zemljama u kojima su imali značajan politički uticaj i gde su došli na vlast. Ovo je jedno opšte pravilo za uslov pod kojim se mogu ograničavati politički pokreti u demokratskim društvima i državama. Ono se može izraziti na sledeći način:

Ako neka antidemokratska partija dođe na vlast demokratskim putem i vlada totalitarno, ona posle demokratizacije može biti zabranjena i širenje njenih ideja ograničeno.

Ovo se pravilo ne može primeniti preventivno, što je razlog da ta ograničenja ne postoje u demokratijama koje nisu pokazale slabost prema totalitarnim partijama ili pokretima. Iz toga se razloga, ne mogu primeniti ni na komuniste, jer oni nigde na zapadu Evrope nisu došli na vlast demokratskim putem, i praktično, nisu nigde u Evropi. Tamo gde su postokomunističke partije došle na vlast u demokratizovanim zemljama na istoku Evrope, one nisu pokazale spremnost da ukinu demokratske ustanove i zavedu totalitarizam.

To je, dakle, politički razlog što se desni ekstremizam ili totalitarizam ne izjednačava sa levim totalitarizmom. Demokratija se pokazala kao dovoljna brana levom totalitarizmu, ali ne i desnom. Ovo je povezano sa onim što je srž njihovih ideologija. Levi totalitarizam je klasni, dakle teži da totalizuje jedan socijalni interes. Za to je u demokratijama potrebna politička podrška većine, a nju je veoma teško ili nemoguće steći.⁴ Desni je totalitarizam etnički ili rasistički i može da nađe podršku kod većine u društvu. Zbog toga, zaista može da demokratskim sredstvima potokopa ili potre demokratiju. A ukoliko mu to zaista i pođe od ruke, to onda opravdava kasnija ograničenja na njegovo političko delovanje.

Drugi razlog što se u Evropi komunisti i fašisti ne psmatraju na isti način jeste taj što su komunisti bili saveznici liberalnim demokratijama u ratu sa fašistima. Ovu činjenicu su, čini se, razumeli javnost i političari u Hrvatskoj, mada je Tuđmanov režim težio da uspostavi jednakost kako u zlu tako i u dobru između ova dva politička pokreta. U Evropi te jednakosti nema, što se ne razume i u nekim drugim zemljama na istoku Evrope. To

2 O ovome u kontekstu evropskog shvatanja ljudskih prava valja pogledati izveštaj o Austriji poznat kao „Report of Three Wise Men“ iz 2000.

3 Tu spada veliki broj veoma uticajnih knjiga iz toga perioda, ali to je tema za sebe.

4 Što je svojevremeno shvatio Lenjin, a shvataju i njegovi moderni sledbenici kao Žižek, ali to je takođe zasebna tema.

je i razlog što na zapadu Evrope nema ni snažnog anti-ruskog raspoloženja. Rusija je bila saveznik u sukobu sa fašistima i nacistima. Sukob sa Sovjetskim Savezom je vezan za hladni rat, koji su liberalne demokratije dobile, pa je neko posebno političko ograničenje na saradnju sa Rusijom nepotrebno. To može drugačije da izgleda u nekim zemljama na istoku Evrope, na primer na Baltiku, ali to nema veze sa odnosom prema komunistima i fašistima.

U tom je kontekstu potrebno posmatrati teoriju o dva ekstremizma koju u Srbiji ne zastupaju samo nacionalisti, već i demokrati. Čak je i Boris Tadić smatrao da je potrebno da se ogradi od dva ekstremizma na poslednjim predsedničkim izborima. Da bi se videlo koliko je to besmisleno u evropskom kontekstu, dovoljno je ukazati na teškoće koje zastupnici teorije o dva ekstremizma imaju da nađu pogodan naziv za levi ekstremizam. Najviše je u upotrebi termin „građanizam“, koji je, sva je prilika, uveo Svetozar Stojanović. Budući da postoji nacionalizam, kao ekstremni vid patriotizma, zašto ne bi postojao i „građanizam“, kao ekstremna verzija građanske ideologije?

Razlog je isti kao kada se razlikuju opšte i posebno. Pojam građanina se koristi da bi se istaklo neko opšte svojstvo, koje ne poništava posebna svojstva, recimo klasnu ili nacionalnu pripadnost. Marksisti su smatrali da te opštosti nema, jer su interesi uvek posebni. Njihov je prigovor bio da nije moguće srednje ili umereno stanovište: nema političkog kompromisa između sukobljenih interesa. To je bio razlog što su komunisti bili protiv liberala, kao što je to bio i razlog što su fašisti bili protiv liberala. Isto važi i za one koji nisu spremni da prihvate verske slobode u okviru sekularne države. To su sve „građanisti“, jer negiraju potrebu da postoji neka privilegovana vera ili negiraju opravdanost izvesne povezanosti crke i države: njihov se ekstremizam sastoji u tome što su za pune verske slobode i potpuno razdvojenost crkve od države. Konačno, građanistički ekstremisti su za to da se ne povlači razlika između građana jedne države na taj način što će se država definisati po etničkom i po građanskom osnovu.

Sve što se iz ovog shvatanje o dva ekstremizma može saznati jeste da su zagovornici toga shvatanja nespremni da prihvate liberalne vrednosti. Ponekad sa tim ide i antikomunizam, što nije nekarakteristično i za neke druge zemlje na istoku, kao što je već rečeno, jer se komunizmu

pripisuje izvesna sličnost sa liberalizmom. U Srbiji je više reč o nameri da se relativizuje ekstremizam nacionalista, pogotovo jer ova kritika građanizma najčešće dolazi od konzervativnih ili postkomunističkih krugova. U svakom slučaju, kao i u mnogo čemu drugom, ni ovo upoređivanje i izjednačavanje dvaju ekstremizama u Srbiji nema neposredne veze sa onim što se podrazumeva pod odnosom prema dva totalitarizma kako na zapadu tako i na istoku Evrope. U Srbiji je to jedan od oblika banalizacije čitavog spora, motivisan kratkoročnim ideološkim i političkim interesima – da se nađe opravdanje za nacionalizam.

ANTITITOIZAM

Kada se izuzmu antikomunisti koji su motivisani verskim razlozima ili je reč o fašistima, u Srbiji je dominantni antikomunizam ustvari, antititoizam. On je izvorno staljinistički, ali je s vremenom stekao najviše sledbenika među srpskim nacionalistima. Među njima je najviše bivših komunista i reformisanih ili nereformisanih marksista. Njima se ne može pripisati neka ozbiljnija ideologija. Možda je najuticajnija misao Dobrice Ćosića da su komunizam i Jugoslavija dve najveće srpske zablude. Ovu misao ponavljaju mnogi, čak i oni koji ne razumeju šta ona ustvari, znači. Reč je o racionalizaciji političkog poraza, dakle o nespremnosti da se ozbiljno razgovara o intelektualnoj i političkoj odgovornosti antititoista. Tako da se odgovornost prebacuje na srpski narod i na zlonamernost suseda i međunarodnih činilaca. Glavni izvršilac tih zlih namera je bio Josip Broz Tito i njegovi hrvatski i slovenački komunisti. Iz toga se izvode i često fantastične teorije o uticaju Zapada, o antisovjetizmu i o, u osnovi, titoizmu kao antistrpskoj ideologiji i politici.

Ovaj antikomunizam ima ograničeni vek trajanja, jer antititoizam više nema značaj koji je imao za generaciju srpskih intelektualaca i političara koji su dominirali u poslednjih 20 godina. Isto važi i za antijugoslovenstvo srpskih antititoista. Mnogo će važnije biti da se ostvari ono što je postignuto, na primer, u Hrvatskoj, a to je da se utvrdi evropska razlika između dvaju totalitarizama, jer će to podrazumevati prihvatanje liberalno-demokratskih i građanskih shvatanja koja podrazumevaju demokratsku odbranu od komunizma i ustavnu odbranu od fašizma. To će podrazumevati ozbiljnu transformaciju srpskog nacionalizma, što je već mnogo neizvesniji cilj. ■

Kontinuitet srpske politike

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

U POSTKONFLIKTNOJ I neokonfliktnoj Srbiji antikomunizam bi se verovatno mogao posmatrati u svetlu transformacije komunizma koja se ne odnosi samo na lokalne prilike. Dve decenije od pada istočnoevropskog komunizma, teško je utvrditi linearnu transformaciju koja bi ukazivala na opšta mesta u pojedinačnom pomeranju koje je vodilo ekonomskoj i društvenoj tranziciji i političkom pluralizmu. Svaki od slučajeva sve se jasnije pojavljuje kao specifičan. Reforme nisu bile ravnomerne, uključivale su daleko istorijsko nasleđe i zatečene okolnosti. I bez obzira na njihov sadržaj, kvalitet i domete, moglo bi se zaključiti da je komunizam, u međuvremenu, nestao u evropskoj, možda i svetskoj politici, potisnut na margine koje takođe vremenom blede, i povlače pred talasom globalizma. Da li uopšte ima smisla raspravljati o antikomunizmu, i da li je antikomunizam, takođe u zanemarljivim ostacima, vredan naročite pažnje?

Ne precenjujući važnost ovih pitanja, naročito u toku tektonskih poremećaja koje je izazvalo proglašenje nezavisnosti Kosova, što je postalo izgovor za divljanje zvaničnog Beograda, rasprave o komunizmu i antikomunizmu, koje su obično deo struktura mentalnih aporija ovdašnje politike, iznenađujuće precizno utvrđuju njena osnovna strujanja. To nije slučajno. Srpska politika je, gotovo u celini, potekla iz populističkog talasa, prožetog kosovskim mitom, koji su 1987. zvanično podigli Slobodan Milošević i Dobrica Ćosić, kao njegovi prvaci i simboli. Opozicija establišmentu je, tokom naredne decenije, ostala sputana zvaničnom paradigmom, naročito ubedljivom u opštem kontekstu ratne agresije i međunarodne izolacije. Svaki put kad je nomenklatura posezala za kosovskim zavetom, 1988, 1998. i 2008, opozicije gotovo da nije bilo. Druga važna okolnost je u kontinuitetu nomenklature koja je uspela da se održi u protekle dve decenije. Koja je preživela ne samo ratove, izolaciju i NATO intervenciju, nego i petooktobarski prevrat, kad se posložila upravo sopstvenim kandidatom koji je postao institucionalni okvir njenog privremenog povlačenja na prvi rezervni položaj. Vojslav Koštunica, koji je 24. septembra 2000, tesno porazio Miloševića na izborima za predsednika tadašnje SRJ, čiji je prvi predsednik bio Ćosić, potekao je upravo iz socijalnog i duhovnog miljea koji je omogućio političko jedinstvo nereformisanih političkih struktura, državnih i paradržavnih službi, uključujući vojsku, crkvu i organizovani kriminal. Na isporučivanje Miloševića Hagu, koji je teže podnela od prevrata, koji je hitro amortizovala ruska diplomatija, nomenklatura je

odgovorila nizom državnih udara, od kojih je najvažniji bilo ubistvo premijera Zorana Đinđića 12. marta 2003. Zapadni ambasadori, koji su svoje lične interese proželi sa interesima nomenklature, pre svih američki ambasador Vilijem Montgomeri, opstruisali su istragu i doveli do rušenja prve demokratske vlade i, podrškom javnoj obmani o tzv. demokratskom bloku doprineli revitalizaciji starog poretka koja se odigrala između 2004. i 2008.

Da li to znači da se Srbija vratila u epohu komunizma? Da li antikomunizam, u tom slučaju, podrazumeva i odnos prema nanovo oživljenom šovizmu, izobličavanju i političkoj instrumentalizaciji istočnog hrišćanstva, emancipaciji nereformisanih tajnih službi, prema kolektivističkoj kulturi, nedovršenoj tranziciji i izgledima njenog nastavka? Da li takav antikomunizam ima veze i sa važnim unutrašnjim pitanjima, poput Haga i Kosova, i sa budućim položajem Srbije u odnosu na EU, NATO i Rusiju?

U kontekstu rasprave o savremenoj kritici komunizma, verodostojna istraživanja nastala na potrebi da se objasni nasilni raspad Jugoslavije ukazuju na duboku pukotinu u srpskoj nomenklaturi koja je prethodila političkoj stihiji, ratnoj agresiji i podeli zemlje. Ponekad događaji koji uslede ubedljivije osvetljavaju one prethodne, bez obzira na generalizacije koje vreme nameće samo po sebi. Druga Jugoslavija nije uspela da kao celina mirno napusti komunističko razdoblje i posveti se reformama, koje bi podrazumevale unutrašnju prekompoziciju i evropsku integraciju. Tadašnje EZ i SAD nisu bile u stanju da dovoljno podrže alternativu. Posledice su bile postale stravične. Mada je Jugoslavija raspolagala unutrašnjim snagama, u okolnostima koje su podrazumevale veći stepen ljudskih sloboda i prava, propustljivost njenih granica i životni standard, u čemu je odudarala od stanja realnog komunizma u zemljama sovjetskog bloka.

Na pad komunizma ukazivala je ozbiljna ekonomska kriza koja je u prvoj polovini osamdesetih paralisala istočnu Evropu. Jugoslavija se suočavala s neuspehom ekonomske "stabilizacije" koju je savezna vlada nametala oštrim restrikcijama, zasnovanim na prevaziđenom merkantilizmu. Nomenklature su se pripremale za prestrojavanje, a ideje reformi, ohrabrene sovjetskom perestrojkom, počele da se zasnivaju na pokušajima da se partijski, politički monopoli, prevedu u ekonomske. Naredna alternativa, u tom smislu, bio je nacionalizam. Memorandum SANU iz 1986, nastao u izrazito real-komunističkom miljeu, otvorio je srpsko pitanje u Jugoslaviji u kojoj kao da su jedine sporne bile njene unutrašnje administrativne granice. Ta platforma poslušila je Miloševiću, koji je isprva osudio Memorandum, da svoj lični, sektaški obračun u partiji, 1987, vremenom ispuni idejnim sadržajem. Samim tim je poraženu stranu odbacio u sektor reformske politike, koja se počela kristalisati na polu suprotnom od srpskog sovjeto-filskog populizma, i drugih nacionalizama koje je srpski pokret dodatno podsticao. Umesto da iskoristi reformske

i integrativne potencijale Jugoslavije u celini, Srbija je svoj Berlinski zid podigla upravo 1989, u godini njegovog rušenja, na Gazimestanu.

Primetno je, između ostalog, da su se reformski procesi, pre svih demokratizacija i ekonomska liberalizacija, sporije odvijali u istočno-pravoslavim zemljama. Konzervativno i kolektivističko kulturno nasleđe bilo je, u njihovom slučaju, spoljni krug oko jezgra obostrane spremnosti na saradnju nomenklatura i klerikalnih krugova. Nijedna od istočno-pravoslavnih crkava nije reformisana po ugledu na Rimsku, naročito u procesima koji su usledili nakon Drugog vatikanskog koncila (1962-1965). Grčka je ostala vidno podeljena, nakon Građanskog rata (1946-1949), između komunisti i konzervativaca, i mukotrпно je, ne naročito ubedljivo, vremenom popunjavala politički centar. Njen prijem u EEZ 1981. bio je neposredno uslovljen Kiparskom krizom (1974), i strateškim značajem u istočnom Mediteranu, koji je iziskivao smirivanje odnosa s Turskom. I mada naizgled preuranjena, njena evropska integracija snažno je podstakla ekonomski i politički razvoj, koji su usledili. Niz kontroverzi, ne samo ona vezana za status severnog dela ostrva, bio je vezan i za prijem Kipra u EU, 2004. Takođe su se postavljala pitanja vezana za ispunjenje demokratskih i ekonomskih standarda Rumunije i Bugarske, čije su integracije doprinele nastavku islaska NATO alijanse, 2004, i EU, 2007, na granice bivšeg Sovjetskog Saveza. Usputni tranzicioni potresi u Rumuniji i Bugarskoj ukazivali su na snažne socijalističke otpore. Tranzicioni neuspesi Srbije i Crne Gore, bez obzira na konfliktni kontekst koji nije osujetio Hrvatsku koju su reforme iznele na prag evropskih i evroatlantskih integracija, takođe se mogu vezati za kolektivistički i egalitarni karakter njihovih kultura, ne samo političkih.

Vitalnost komunizma, koja je osnova trajanju antikomunizma, zasniva se na uspehu levog totalitarizma koji je postao, sa zapadnim saveznicima, pobednička strana u Drugom svetskom ratu. Mada nije uvek imao oslobodilački karakter. Takođe se ispostavilo da su žrtve komunizma, u zbiru ishoda političkih progona i ekonomskih posledica, počele prevazilaziti, po broju, žrtve fašizma i nacizma. Italijanski fašizam bio je manje okrutan od poretka Staljinovog Sovjetskog saveza ili Kine Mao Cetunga. Itd. I nakon 1989, kad je pao Berlinski zid, a kineski model ponovo diskreditovan, ovoga puta masakrom na Tjenanmenu, komunizam je uspeo da nastavi svoje trajanje, najubedljivije u populizmima koji su nudili nove utopijske odgovore na izazove globalizacije, pre svega na trijumf liberalne demokratije. Komunizam je, u osnovi, naročito u politici, opstao u Kini, i delu "odmetnutih država" poput Severne Koreje.

Opstanak antikomunizma odnosio se, sam po sebi, na trajanje i transformacije komunizma. Između ostalog, antikomunizam se uspevao napajati malom privlačnošću komunizma. Boljševička revolucija bila je jedan od najzna-

čajnijih događaja u XX veku. Komunizam je, u Rusiji, doпрineo sužavanju njenih granica. Od 1917. do 1920. od Rusije se odvojilo pet novih država, Finska, Estonija, Latvija, Litvanija i Poljska. Na taj proces boljševički komunizam odgovorio je ratnom agresijom, koju je ozvaničio ugovorom Molotova i Ribentropa, 1939, i pripajanjem baltičkih republika. Pobjeda u Drugom svetskom ratu omogućila je sovjetskoj Rusiji da ovlada istočnom i značajnim delovima centralne i jugoistočne Evrope. Ali je taj proces bio nasilan, ekonomske i političke posledice katastrofalne, da bi se komunizam kao ideja i način vladavine počeo vezivati za Rusiju kao nazadnu i gotovo varvarsku zemlju. Ako je komunizam bio fatalan za reputaciju Rusije, vezivanje za Rusiju bilo je fatalno za komunizam. Sovjeti nisu bili u stanju da zadrže svoja istočnoevropska osvajanja, mada se razdoblje propadanja njihovog koncepta oteglilo u četiri decenije, do 1989, negde i duže. U međuvremenu je Jugoslavija otpala od Sovjeta već 1948, a Severna Koreja, nakon izbijanja rata, 1952. postala kineski satelit, Sovjeti su se 1954. povukli iz Austrije, a 1955. napustili pomorsku bazu u Finskoj, u Poljskoj i Mađarskoj izbile su 1956. pobune protiv sovjetske vlasti, Čehoslovačka se pokušala oteti 1968, itd. Kako bi osujetili da Istočna Nemačka ostane bez aktivnog stanovništva, podigli su, u međuvremenu, 1961. Berlinski zid, koji je ostao simbol jedne propale ideje.

Ali je i antikomunizam imao svoje totalitarne oblike. Antikomunizam je bio platforma na kojoj je Adolf Hitler ubeđivao Nemce da uđu u Drugi svetski rat. Sovjetska Rusija bila je za njega suštinski protivnik, možda i zbog određenih sličnosti u nasilnom i netrpeljivom karakteru svojih ideologija. Nemačku i Rusiju povezivao je duboki antisemitizam, inače tradicionalan sastojak evropske kulture. Antikomunizam je nakon završetka Drugog svetskog rata doprineo izbijanju hladnog rata i političkim progona u SAD. Antikomunizam je američku spoljnu politiku vodio u problematične, kontroverzne odluke: Vijetnam, Nikaragva, Čile, Avganistan, Salvador, Irak. Kisinidžer je smatrao da SAD ne bi trebalo da mirno posmatraju trijumf komunizma u Čileu "zbog gluposti njegovog naroda", nakon izborne pobjede Salvadora Aljendea 1970. SAD su pomagale, kao antikomunističke, despotske i antidemokratske režime. Iz antikomunizma je proistekla primarna podrška političkom islamu. Avganistan je, nimalo slučajno, ostao neuralgična tačka međunarodnih odnosa. Time je američki antikomunizam, pothranjujući frustracije islamskog sveta, čiji su kolektivizmi postajali sve bliskiji komunističkim, sam po sebi stvorio jednu od osnova ozbiljnom osporavanju američke globalne prevlasti, ali i trajnih vrednosti američke demokratije i kulture. U tome je uspela, i to je njen jedini uspeh, i neuspela tranzicija u postkomunističkoj Rusiji.

Komunizam, time i antikomunizam, vremenom je transformisao i svoje ideološke sadržaje. Isto tako su svoje značenje promenili pojmovi konzervativizma, liberalizma i nacionalizma u poslednjih 200 godina. Od 1989. odigrale su ▶

se strukturne promene u istočnoj Evropi, bivšim zemalja realnog komunizma, koje su, u manjoj meri, obuhvatile i Rusiju, koja je razvila neku vrstu državnog kapitalizma i nadgledanih oligarhijskih monopola. Uspostavljen je novi institucionalni okvir, i počela da se razvija nova politička kultura. Komunizam je prepušten sopstvenoj nedavnoj prošlosti, koja je, u tom smislu, konačno zatvorena.

Recidivi komunizma, u kojima se mogu otkriti i njegove transformacije, ipak se očitavaju na značajnom delu istočnoevropskog prostora, uključujući bivšu Jugoslaviju, naročito njen istočno-pravoslavni deo koji je u kulturnom smislu više sklon kolektivizmu, autoritarnom mentalitetu i tribalizmu. Populizam u Rusiji i Srbiji, novi nacionalizmi i prodor klerikalizma ukazuju na dubinsku međuzavisnost političke strukture i kodova u kulturi urezanih u kolektivne identitete, kojima manipulišu elite. Politička kultura imala je važnu ulogu u društvima u kojima je nametnuti kolektivizam, poduprt siromaštvom i izolacijom, trajao duže od jedne biološke generacije. Političke elite zatekle su se, tokom tranzicije, pred dvostrukim pritiskom. U nameri da se pridruže zapadnim ekonomskim, političkim i bezbednosnim strukturama morale su da ispune kriterijume nadnacionalnih institucija, EU, i NATO. Da slede restriktivnu ekonomsku politiku i otvaraju tržište. Da zanemaruju socijalne pritiske koji su opterećivali tanke budžete, naročito u prvom razdoblju tranzicije. Liberalna demokratija raspršila je iluzije o beskrajnoj socijalnoj pravdi. Time su elite gubile društveno političko uporište. Nastojeći da premoste prazninu u legitimitetu, koristile su populističku retoriku i simbole koje je mogla razumeti većina u biračkom telu. Među tim simbolima najvažniji bili su oni koji su se odnosili na etnicitet, religioznost i "nacionalni interes".

Tim putem krenula je, nešto ranije, od polovine osamdesetih, i nomenklatura u Srbiji, prilagođavajući sadržaje postojećeg poretka novom vremenu i novim iskušenjima. Bez obzira na katastrofalan ishod te politike, i prevrat iz 2000, ona je u tome uspela. Novi, vladajući populizam, nastao u nizu tih državnih udara, zadržao je istovetnu političku matricu, i ponovo uspostavio kontinuitet tradicionalne srpske politike. U tom smislu vredelo bi ispitati da li je ona nakon 1944-1945, doživela stvaran, dubok prekid, ili, takođe, priliku za prilagođavanje. I da li je komunizam u Srbiji, nakon dva talasa tranzicije, 1989-1999, i 2001-2008, transformacijama koje su u pojedinim idejnim i mentalnim segmentima bile prividne, nastavio svoje trajanje, sa one strane sopstvenog postojanja. U stvari je sklonost zvanične srpske politike da antikomunističku retoriku usmerava na nomenklaturu koja se, do svoga povlačenja 1987, protivila populizmu i ukazivala na buduće refrmske potencijale, jedan od njenih zanimljivih apsurdna. Jednako je zanimljiva propusna i integrativna moć obnovljenog populizma koji je, na liniji održanja nomenklature i njenih institucija, usvojio nasleđe palanačkog klerofašizma, za koje se obično smatralo da je sporedno. ■

Titoisti – marksisti - antikomunisti

PIŠE: TODOR KULJIĆ

POSTSOCIJALISTIČKI ANTIKOMUNIZAM (AK) kod intelektualaca neobjašnjiv je bez uočavanja diskontinuiteta normalnosti nakon sloma evropskog socijalizma: ono što je juče bilo moralno (društvenoekonomska jednakost, solidarnost, internacionalizam) danas je postalo nenormalno i obrnuto. Još uvek je zagonetna samorazumljivost ove transformacije i to kako su kapitalizam, religija i nacionalizam preko noći postali novi kriteriji normalnosti. Nema sukoba leve i desnice. AK je normalizovan, preostalo je utrkivanje bivših levičara u dokazivanju nove lojalnosti. Intelektualca disidenta zamenio je intelektualac konvertit. (U srednjovekovnim manastirima *Conversus* je bio kasno pridošli novak, laik, u zvanju redovnika). Ostati dosledan intelektualac kod krupnih epohalnih zaokreta nije bilo lako. Malo ko drži da je nedosledan jer je samopoštovanje osnova psihičke stabilnosti. Kako onda svladati rez u biografiji? Utisak je da se većina postsocijalističke humanističke inteligencije odnosi arogantno prema vlastitom zaokretu u društvenopolitičkom opredeljenju, a tek poneki sa malom dozom nelagode. Možda i otuda što je bio masovan, zaokret s leva udesno brzo je normalizovan i time lišen moralnih dilema, čime je značaj opredeljenja relativizovan.

Da je promena opredeljenja bila u potpunosti prirodna, tj. da joj nije bilo potrebno pravdanje, stvari ne bi bile tako složene. Međutim, već postojanje izvesnih opravdanja unosi neke važne nijanse u proces preobraćanja novih antikomunista. Jednostavno rečeno, da je konverzija do kraja normalizovana ne bi joj trebalo pravdanje niti nasilno glačanje autobiografije. Utisak je da u ovom procesu ipak ima zastoja. Naime, premda je lišena radikalne stigme, konverzija još uvek nosi prizvuk izvesne nemoralnosti i stvara određenu nelagodu. Da bi se ova otklonila, trebalo je izgraditi udobni samoopis u čijem je jezgru doslednost. Po prirodi stvari, u ovom naporu najveći virtuoz istekli su iz redova humanističke društvenonaučne inteligencije. Pripisivanje, samopripisivanje i drugačije akcentovanje prošlosti manje ili više vešto se zamagljuje prohodnim visokoparnim "naučnim" žargonom. U autobiografskom pamćenju raniji društveno neprihvatljivi sadržaji (kulačko poreklo ili četnička prošlost članova porodice) preko noći postaju osa samoopisa novih antikomunista. Ovoga ne bi bilo da nije ozvaničena parohijalna nadmenost kod svih nacionalizama: jedni ističu najveći ratni, drugi civilizacijski, a treći misionarski učinak. Novi antikomunisti su polagali pravo na položaj ili ugled banalnim isticanjem iskonstruisanog vlastitog žrtvovanja (ponajviše

nacionalnog učinka), jer je žrtva beskonkurentska harizma koja traži osvetu ili obeštećenje. Hristološki obrazac u kom moralno nadmoćna žrtva uvek vodi spasenju ne preuzimaju samo herojski mitovi, nego ga pragmatički svojataju novi antikomunisti. Na neki način i ovde onostrano postaje oslonac morala i metapolitički sloj pravdanja konverzije.

Sociološki posmatrano, masovno presvlačenje u tranziciji pokazatelj je nesrećne svesti humanističke inteligencije koja je bila zatečena naglom smenom epohalne svesti. Ipak intelektualce-virtouze radikalni slom poretka normalnosti samo je na početku zbunio. Brzo su mu se solunaški prilagodili najpre tvrdeći da nisu bili upleteni u komunizam, a zatim da su bili žrtve komunizma. Brišući komunizam iz autobiografije savremeni antikomunisti su izbegli suočavanje sa ličnom prošlošću i stekli alibi za učesće u javnom neoliberalnom službenom AK. Ne samo što nema samorefleksije u preispitivanju minulog opredeljenja, nego se po pravilu vlastita komunistička prošlost uopšte ne pominje. Obično se denuncira kao iskustvo drugih. Koliko god da je u društvu zahvaćenom ratom i krizom glaćanje autobiografije bilo oruđe preživljavanja zarad osiguranja života i zaposlenja, ipak to ne umanjuje nemoralnost ovog sredstva. Ako beskrupuloznost i nije upadljiva to je zato što je uspešno zamagljuje službeni antikomunistički poredak sećanja.

Možda ovde iznete kritičke ocene i nisu novina, jer je odavno uočena endemska nepostojanost domaćih intelektualaca. Za njih moralni sadržaj političkih ideja nije trajan, postojan i nadvremen jer je uostalom i ljudska priroda konstantna, nego je moralnost vezana za hegemonu epohalnu svest, moć i vlast i samim tim hronično nestabilna. Konkretni strateški odnos moći u određenom istorijskom razdoblju (nadmoć levice, liberalizma ili fašizma) gradi hegemoni kriterij u oceni racionalnosti ideja koje se brane ili odbacuju. Kod epohalne svesti koju nameću vodeće klasne snage šireg istorijskog razdoblja nema distancu niti nijansiranje ideja. Vladajuće snage diktiraju, a podvlašćeni ekstatično prihvataju i još strasnije demonizuju ideje. Intelektualci su najčešće bili popularizatori strateških vrednosti koje su oblikovane u realnim centrima moći. Još više od toga oni su hegemonu ideje brzo prihvatili kao okvir samoviđenja (identiteta) i uverenja. Zato činjenica da su bivši marksisti postali najžešći antmarksisti može biti neobična samo neupućenima. Dokazivanje nove lojalnosti po pravilu traži prenaplašeno pokajanje. U tom grču konverzije zaboravlja se da su istinske moralne i raščaravajuće ideje, a koje je istaklo još klasično prosvetiteljstvo, trajnije od prolaznih istorijskih odnosa moći između ideologija i postojanije od kolebljive epohalne svesti. Intelektualci treba da razmišljaju kopernikanski, a ne ptolomejski i da promene tumače iz ptičje, a ne iz žablje perspektive. Ne okreće se svet oko moje države, nacije, stranke ili ideologije, kako misli prosečni antikomunista. Hladni rat je tražio isključivosti s obe strane gvozdene zavese, ali se nakon njegovog nestanka digla nova magla. Jednakost šansi za zaposlenje i obrazovanje, borba protiv izrabljivanja i nezaposlenosti, solidarnost, samouprava i demokratska rasprava su trajno poželjne ideje, ali nisu u središtu epohalne svesti

globalizacije. Nažalost fordistička neoliberalna relativizacija ovih trajno priznatih vrednosti većini nije prozirna.

Slom evropskog socijalizma obeležio je slom intelektualne levice, između ostalog, i stoga što su ideje levice ranije gotovo bezostatno poistovećivane sa režimima koji su se preko njih pravdali. Nije bilo dovoljno nerežimske levice koja bi preživela slom realnog socijalizma, niti organske inteligencije čvrsto vezane za proizvođačku klasu. Zato je gro inteligencije na prvoj okuci konvertirao. Urušavanje socijalizma, između ostalog, obelodanilo je i nesrećnu svest marksističkih intelektualaca, a sadašnjih liberala i konzervativaca. Iako je pragmatični marksizam brzo zamenjen didaktičnim liberalizmom i etnokratizmom, ipak je unutrašnji habitus inteligencije ostao nepromenjen. Prosečni srpski intelektualac je bio titoista za vreme Tita, marksista u jednopartijskom, a antikomunista u višepartijskom sistemu, nacionalista u atmosferi normalizovanog nacionalizma, opozicionar onda kada je to bilo dozvoljeno. Ne samo što nije bilo distance prema poretku i njegovim vrednostima, nego je nedostajalo intelektualnosti u Zolinom i Ničeovom smislu. Nije, naime, signatura intelektualca samo javna upotreba uma, koja se u Francuskoj probila od afere Drajfus, nego i nastojanje koje Niče naziva borbom protiv duha vremena. Intelektualci ne treba da pristaju uz vladajući režim, ali ni uz hegemonu duha vremena koji u sebi takođe nosi ogromnu količinu konformističkih vrednosti. Intelektualci mogu pravdati zaokrete, ali uz karakterističnu uzdržanost koja se od političara ne može očekivati. Osim toga, nije tačno da se intelektualni stav može pokazati samo u autoritarnom društvu i da je robija jedini način da se pokaže hrabrost pred rizikom. Ne manje je pogrešno današnju neoliberalnu sveopštu dozvoljenost mešati sa slobodom. Ako u višepartijskom režimu i nema prostora za pojavu disidenata, to ne znači da je istinska intelektualnost relativizovana. Imati identitet (postojani samoopis) znači ostati istovetan sa sobom i kod dubokih promena okoline, tj. uprkos drugačijim normativnim strukturama očekivanja. Identitet nije nespojiv sa samorefleksivnim sazrevanjem, ali jeste sa nerefleksivnom konverzijom. To su različiti procesi. U savremenoj atmosferi naizgled sveopšte dozvoljenosti intelektualcu nije teško da se ne složi sa vladajućom partijom, što čine mnogi "legionari trenutka". Teže je biti borac protiv duha vremena, kadar za odupiranje konformizmu koji nosi kolebljiva epohalna svest. Danas se kritički habitus intelektualca ne ogleda u kritici vlastitog režima (jer ovaj neposlušne ne goni u tamnicu), nego u sumnji u njegove temeljne epohalne pretpostavke: nacionalizam i bezalternativnost kapitalizma. Ne ogleda se kritičnost ni u osporavanju prošlosti. Prošlost se ne kritikuje, njome se bave istoričari. Moralno pravo na kritiku prošlosti imaju samo oni koji su kadri da realno predstavljaju vlastitu nebrušenu, a ne ispeglanu autobiografiju. Čak i oni ređi koji, doduše, priznaju vlastite komunističke iluzije, ali se arogantno odnose prema njima, nisu pouzdani svedoci. Upravo se savremeni antikomunisti raspoznaju po isključivoj kritici prošlosti, "doslednoj" biografiji i prenaplašenoj apologiji sadašnjice. ■

Redefinisanje sećanja (1)

PIŠU: ALEKSANDAR IGNJATOVIĆ I OLGA MANOJLOVIĆ PINTAR

OD PRVIH DANA oslobođenja, permanentni su i sistematski zahvati intrpretacije i reinterpretacije Drugog svetskog rata. Kao najznačajni sadržaj kolektivnih identifikacija svih jugoslovenskih društava Drugi svetski rat, odnosno njegova tumačenja, predstavljala su osnovu na kojoj su vršena povlačenja granica društvenih identiteta, uspostavljeni fluidni odnosi između njih i konstruisani partikularni sadržaji poželjnog istorijskog sećanja. Svaka interpretacija nosila je jasan i prepoznatljiv sistem vrednosti koji je učestvovao u permanentnoj aktualizaciji kolektivnog identiteta i određivanju njegovih granica. Mehanika takvog ideološkog označavanja Drugog svetskog rata, koja se neprekidno odvija do danas, podrazumevala je kontrolisane procese preobražavanja sećanja, supstitucije memorije i kolektivnog zaboravljanja. Drugi svetski rat je bio centralni narativ revolucionarnog, socijalnog i nacionalnog preobražaja društva, kako u procesima unifikacije, tako i u procesima socijalne i ekonomske diverzifikacije i, najzad, dekonstrukcije.

Način na koji su obeležavane žrtve rata definisao je različite diskurse društvene integracije. Promene istorijskih paradigmi u načinu predstavljanja i označavanja Drugog svetskog rata bile su sastavni deo proizvodnje moći kojom su savezi elita permanentno definisali politike građenja identiteta, ali i refleksije znatno dubljih procesa dugog trajanja u distinktivnim jugoslovenskim društvima. U fokusu našeg interesa je primer srpskog društva i recentnog određivanja prema pitanju srpskog nacionalnog identiteta.

U načinu isticanja vojničke i civilne žrtve kreirani su sistemi vrednosti i izgrađivano društvo kroz čitav niz manifestacija i komemoracija, kao i kroz materijalnu kulturu. S jedne strane, načini obeležavanja vojničkih žrtava sve vreme postojanja Jugoslavije bili su usmereni na jačanje pozicije države i njenih institucija. Glorifikacijom žrtava palih vojnika afirmisano je novo savezništvo i novi socijalistički sistemi vrednosti, dok je istovremeno, isticanjem martirstva partizanske žrtve položene na „oltar revolucije“ snažena predstava autohtonosti oslobodilačke borbe i upisivanja identiteta u jedan transcendentni okvir socijalizma. Međutim, iako uvek prisutne u javnom prostoru, u procesu afirmacije inventovanog socijalističkog patriotizma, vojničke žrtve Drugog svetskog rata gubile su centralnu poziciju u procesima društvenih integracija, a civilne žrtve postajale

osnov na kome je najsnažnije izgrađivana zajednica „neupitnog verovanja“.

Preobražavanja sećanja na Drugi svetski rat mogu se pratiti kroz analizu njegovog označavanja u javnom prostoru. U tom smislu, u topografiji sećanja na Drugi svetski rat važno su mesto zauzimala imenovanja ulica i javnih prostora, društvenih institucija (škola, vrtića, radnih kolektiva, preduzeća, udruženja građana, profesionalnih udruženja itd.), kao i organizacija grobalja, spomen parkova, javnih spomenika. U prvim godinama posle oslobođenja, u spomen-praksi uočljiv je nastavak tradicija obeležavanja palih u Prvom svetskom ratu – iskazan kroz uređenje vojničkih grobalja i podizanje spomenika u okviru grobljanskih površina.

Međutim, afirmacija sećanja i prikazivanje Drugog svetskog rata bili su složeni i dispartatni, isprepleteni sa pitanjem aktuelnosti savremenog srpskog nacionalnog identiteta, sa utvrđivanjem njegovih sadržaja i opcrtavanjem njegovih granica. U tom smislu čini se paradigmatičan Spomenik jevrejskim žrtvama fašizma, podignut unutar zidina jevrejskog groblja 1952. godine. Delo Bogdana Bogdanovića u krajnje formalnoj analizi moguće je tumačiti kao nastavak tradicije podizanja vojničkih spomenika unutar grobljanskih celina. Podignut na Sefardskom jevrejskom groblju, izolovan i sasvim skriven od pogleda, Spomenik jevrejskim žrtvama fašizma rečito svedoči o ambivalentnoj strukturi sećanja na Drugi svetski rat. Za razliku od Groblja oslobodilaca Beograda, svečano otvorenog dve godine kasnije u okviru iste urbane celine, ispred čijih pristupnih portala stoji otvoren prostor za javne ceremonije, Spomenik jevrejskim žrtvama obraćao se samo očima onih koji su posećivali Jevrejsko groblje. Stoga je ovo ostvarenje moguće tumačiti i kao ozbiljan simptom stanja istorijske kulture koja se, kao i svaki proces uobličavanja društvene memorije, neprestano ostvarivala kroz sistematsku organizaciju „isključivanja, prigušivanja i potiskivanja sećanja“ (Piter Berk).

Spomenik Bogdana Bogdanovića, iako je u istočnoj Evropi predstavljao presedan u obeležavanju jevrejskih žrtava toga vremena (s obzirom da su u Sovjetskom Savezu, na primer, sva spontano podignuta privatna jevrejska obeležja sistematski uklanjana), pitanje holokausta je zadržalo na marginama javnog prostora. Na taj način, skriveni spomenik postao je nova paradigma vremena i društva u kome je potencirana univerzalnost žrtve i potiskivano izjednačavanje komunizma i jevrejstva karakteristično za period pre Drugog svetskog rata.

Indikativno je da se podizanje spomenika jevrejskim žrtvama fašizma dešavalo doslovno istovremeno sa brisanjem stvarnih tragova života nekadašnjih 11.000 stanovnika prestonice. Rušenje monumentalne sefardske sinagoge 1950. godine, čija je fizička struktura odolela vatri nemačkih fašista u vreme kada je teritorija Srbije već bila proglašena kao „judenfrei“, i podizanje Galerije fresaka na njenom mestu dovoljno je i upečatljivo i dramatično svedočanstvo o vremenu, ali i mehanici sećanja koja prevazilazi pitanja odnosa

prema Drugom svetskom ratu u socijalističkoj Jugoslaviji. Štaviše, činjenica da su delovi porušenih jevrejskih kuća sa Dorćola, kao i fragmenti nadgrobnih ploča sa Starog jevrejskog groblja na Paliluli i doslovno ugrađeni u Spomenik jevrejskim žrtvama fašizma tumačena kao originalni umetnički zahvat, danas može biti pročitana i kao paradigma totalizujućeg koncepta društvenog i kulturnog identiteta.

U javnom prostoru jevrejske žrtve Beograda i Srbije su tokom čitavog postojanja Jugoslavije pominjane u zvaničnim prigodnim formulacijama kao žrtve fašističkog terora uz pripadnike komunističkog pokreta i rodoljube. U tom smislu, jedan od tri beogradska koncentraciona logora postao je centralni simbol novog društvenog i ideološkog jedinstva. Banjički logor i stratište Jajinci – mesto masovnih egzekucija kao njegov sastvani deo – sublimirali su oficijelnu sliku Drugog svetskog rata. Štaviše, na topografiji terora Beograda, Jajinci su prerasli u centralni spomen park – jedno od laičkih svetilišta socijalističke Jugoslavije. Označeni su kao mesto stradanja „rodoljuba“, pri čemu se permanentno gubila iz vida činjenica da su u Jajincima, iako ne najbrojnije, svakako najsistematskije ubijane žrtve bili Jevreji dovoženi iz logora Topovske šupe i Staro sajmište. Pri tome, jedan od prvih logora u Beogradu potpuno je nestao sa mape Beograda i iz kolektivnog pamćenja, ako je ikada i bio njegov deo. Topovske šupe su, naime, bile logor za Jevreje i Rome iz Beograda i Banata, koji su kao taoci streljani u akcijama odmazde tokom leta 1941. Neverovatnom brzinom napunjen i još većom brzinom ispražnjen, a sećanje na njega obnovljeno tek 2005. godine, skromnom manifestacijom postavljanja spomen-ploče, koja je danas gotovo u potpunosti oštećena i lišena svih jevrejskih atributa.

Nasuprot Topovskim šupama stoji indikativan i dubiozan primer Starog sajmišta. Pretvoreno u logor u jesen 1941. godine kao *Judenlager Semlin*, beogradsko Sajmište bilo je jedini koncentracioni logor sa „rasnim imenom“ – mesto oko koga se, u svim posleratnim interpretacijama i označavanjima sećanja na Drugi svetski rat u Srbiji učvrstio zid ćutanja i potiskivanja, na sličan način na koji je visoki zid zatvorio poglede na Spomenik jevrejskim žrtvama na Sefardskom groblju. Iako smešten gotovo u samom centru grada, prostor Starog sajmišta ostao je *prazan prostor* i mesto „očišćeno“ od traumatičnih svedočanstva rata. Upravo ta praznina simptomatičan je pokazatelj koji dopušta da se topografija sećanja na Drugi svetski rat u Beogradu i Srbiji percipira kao svojevrsna obaveza zaboravljanja i praksa selektivnog uklanjanja tragova *prošlosti* u procesu konstrukcije nacionalne *prisutnosti*.

Tabula rasa Starog sajmišta postaje značajan pokazatelj društva kojim se izvodi totalizacija nacionalnog identiteta. Tako se reprezentacioni diskursi označavanja Drugog svetskog rata – od sovjetskih boraca do diskursa nacionalizacije antifašizma – mogu čitati kao delatna politika identiteta u okviru srpskog društva. Razume se, ta politika zapravo uopšte ne mora doticati (gotovo uvek prisutan i krajnje kontraverzan) problem antisemitizma u Srbiji. Dubiozna

je mehanika i ekonomija procesa društvene identifikacije u Srbiji u kojima je sećanje na Drugi svetski rat i njegova instrumentalizacija predstavljala – i dalje predstavlja – jedan od primarnih sadržaja.

Proučavati na koje načine – kako to ističe Homi Baba – nacionalne kulture prikazuju sebe preko svojih projekcija „drugosti“ i njihovih zataškavanja, znači suočiti se sa time kako se osvajanje sopstvene istorije neprestano vrši putem prikazivanja istorija „drugih“. U tom smislu pozicija Jevreja kao marginalne zajednice – onih koji istovremeno pripadaju nacionalnom korpusu i koji su od njega odvojeni brojnim linijama podela, veoma je ilustrativna. Ne samo da su – kako to sugeriše prostorno i konceptualno izdvajanje jevrejskih žrtava fašizma od nacionalnog „korpusa“ u spomeničkom diskursu – prava na memoriju „drugih“ supstituisana generalnim paradigrama sećanja na Drugi svetski rat, već su ona i sistematski marginalizovana. Nestanak Topovskih šupa sa mape Beograda, simptomatična *praznina* oko prostora Starog sajmišta, kao i vizuelno i prostorno *izdvajanje* Spomenika jevrejskim žrtvama, mogu se čitati kao traumatična granica u topografiji sećanja na Drugi svetski rat i simptom hegemonog koncepta identiteta. Minorizacija margine neprestano opstaje kao generativni mehanizam ne samo u konstruisanju slike prošlosti, već i aktuelizaciji savremenog identiteta u okviru srbijanskog društva.

Nekadašnji *Judenlager Semlin* predstavlja upravo to iskustvo graničnosti – ne kao sadržaj ideologije ili politike označavanja, već sâmo to mesto, kao javna sfera, postao je topos uspostavljanja granice između podobnih i nepodobnih istorija. A upravo to granično mesto može postaviti pitanje šta znače narativi središnjeg sistema vrednosti koji centriraju sećanje na Drugi svetski rat u Srbiji. Granično iskustvo Starog sajmišta i činjenica o jezivim stradanjima „nepodobnih“, problematizuje ne samo odnos srbijanskog društva prema Drugom svetskom ratu, već pre svega odnos prema granicama i sadržaju sopstvenog identiteta. Iskustvo graničnosti Starog sajmišta gotovo da razotkriva „groznu krajnost srpskog nacionalizma (kao) ‘etnički pročišćenog’ nacionalnog identiteta“ (koja se) može ostvariti samo smrću, bukvalnom ili figurativnom, složenih tkanja istorije“ (H. Baba). Zapravo je kulturna razlika, razlika između centriranog i priznatog, i lateralnog i marginalnog identiteta u samoj srži mehanizma istorijskog pamćenja.

Stoga smo Staro sajmište postavili u srž našeg posmatranja politike identiteta spram prikazivanja istorije Drugog svetskog rata. Istorija konstrukcije sećanja na Drugi svetski rat, i to na mestu označenom paradigmatičnim tragom kulture rata – koncentracionim logorom, rečito svedoči da se proces nacionalne identifikacije odvija kroz konstantno proizvođenje slika identiteta. Sama istorija Starog sajmišta i njegova nevidljivost u topografiji sećanja na Drugi svetski rat govori o tome kao o složenom procesu koji podrazumeva ne samo svesno potiskivanje istorije „drugog“, već i njenu sistematsku supstituciju i „normalizaciju“.

(nastavak u sledećem broju)

"Holocaust goes musical"

PIŠE: MILE LASIĆ

I dok su se filozofi i decenijama poslije užasa zvanog nacistički genocid nad evropskim Židovima ili holocaust pitali hoće li se poslije Auschwitza smjeti još pisati pjesme, sudeći prema svježim vijestima iz Amsterdamu i Madrida "holocaust goes musical". Svi znaci govore, naime, da bi uskoro mogla biti i u formi mjuzikla obzirno ispričana priča o jednom mladom životu koji skončava u genocidu, pa time, vjerojatno, i poticajna, primjerice, i za umjetničke artikulacije posljednjih tragedija na ex-yu prostoru, ukoliko su posljednje!

1. MJUZIKL

"DNEVNIK ANNE FRANK – PJESMA ZA ŽIVOT"

"Dnevnik Anne Frank" je pretočen već 1959. godine u filmsku story, a istoimeni film je dobio tri Oscara. Unatoč tomu su u decenijama koje slijede brojni režiseri dobijali odbijenicu od strane Zadužbine Anne Frank, a među njima je bio i čuveni Steven Spielberg, ukoliko su htijeli napraviti "re-make". Otto Frank, Annin otac i jedini u obitelji koji je preživio holocaust, sve je do njegove smrti (1980.) odbijao svaku pomisao na daljnju umjetničku adaptaciju potresnih dnevnika njegove kćerke.

Tako je bilo i s prvim pokušajem režisera Rafael Alvera, kojeg je Zadužbina Anne Frank odbila glatko prije devet godina. Strogo uzevši, Alvero nije ni trebao suglasnost Zadužbine, obzirom da se u mjuziklu ne preuzimaju doslovni citati iz "Dnevnika Anne Frank", ali je Alvero od početka polagao mnogo na kooperaciju, a ne na konfrontaciju ne samo s pomenutom zakladom.

U međuvremenu je, dakako, Alvero uvjerio Zadužbinu da je i mjuzikl pogodna forma za tragediju zvanu genocid, da takvo što samo na prvi pogled izgleda bizarno i bez pieteta. Rafael Alvero govori ovih dana po prvi put za javnost i o tomu kako već 10 godina radi na ovom "komadu", te da je prvi put prije ravno devet godina govorio o svojoj namjeri pred odgovornima iz Zadužbine Anne-Frank. U krajnjem, veli režiser Alvero, on tretira "Dnevnik Anne Frank", knjigom koja je prevedena na 60 jezika, kao što bi se ophodio s bilo kojim podloškom za tragičnu operu, samo s još mnogo više respekta.

Dnevnici Anne Frank ne čine se, ipak, niti na prvi niti na drugi pogled prikladnim materijalom za mjuzikl. Pa, ipak, bit će krajem veljače/februara ove godine u poznatom madridskom kazalištu Calderón ("Teatro Häagen-Dazs Calderón") po prvi put izveden muzičko scenski komad

prema dnevnicima tragične židovske djevojčice, koja se u periodu između 1942. i 1944. godine sa svojom obitelji skrivala u potkrovlju jedne kuće u Amsterdamu, dok je nacisti nisu otkrili i deportirali u koncentracijski logor Bergen-Belsen, gdje su je pred sam kraj rata i umorili.

"Izvući ćemo humor, optimizam i životnu radost koju je Anne Frank sačuvala unatoč okolnostima u kojima je živjela", kažu autori i izvođači ovog kurioznog mjuzikla, koji su nedavno posjetili i onu kuću, sada muzej, u Amsterdamu u kojoj se nekoć skrivala Anna Frank. I ne samo posjetili, nego su u njoj izveli i pretpremijeru i od nje dobili konačan blagoslov za uspjeh ove muzičko-scenske predstave.

"U početku smo bili skeptični, ali nas je madridska kazališna grupa uspjela uvjeriti u ozbiljnost svog projekta", kazuje Jan Erik Dubbelman iz Zadužbine Anne Frank.

Doduše, ima i dalje glasova protivu, primjerice Fond Anne Frank iz Basela, koji posjeduje autorska prava na "Dnevnike Anne Frank", je protivu ...

Oni koji su već vidjeli dijelove mjuzikla, kao primjerice ljudi iz Zadužbine Anne Frank, su sada uvjereni u poštene namjere ovog projekta. Kompletan "ensemble", svih dvadeset i dvoje glumaca Alverovog teatra posjetilo je, kako je rečeno, "Anne-Frank-Haus" u Amsterdamu, kako bi vidjeli originalno mjesto dešavanja drame. Gosti iz Madrida su izveli malu pretpremijeru, te bili nagrađeni aplauzom "muzejskog osoblja" u Amsterdamu. Jan Erik Dubbelman, međunarodni voditelj "Anne-Frank-Stiftung", je jedan od njih i ono što je vidio ocijenio je "vrlo potresnim", pa je Alvero time dobio i definitivni blagoslov za svoj mjuzikl.

Ulogu mlade Židovke Anne Frank u mjuziklu je, inače, preuzela 13. godišnja djevojčica Isabella Castillo, podrijetlom s Kube. Obzirom da se radi o izbjeglici s Kube u evropskim medijima se sada do neukusa povlače paralele između bijega obitelji Frank iz nacističke Njemačke 1933. godine, i potonjeg skrivanja u Amsterdamu, s bijegom majke i kćerke Castillo s Kube i potonjeg skrivanja u Belizeu, prije nego što su se dočepali Miamijsa, pa i Španjolske. Sve sličnosti, pak, završavaju time što su Anna i Isabella u momentu bijega bila djeca. Kubanska djevojčica se izborila među 800 konkurentkinja za ovu ulogu i pošteno kaže: "Za mene je velika privilegija igrati jednu tako hrabru, veselu i talentiranu djevojčicu kao što je bila Anne Frank".

Jezič u mjuziklu je španjolski, s čime se složila i Zadužbina, koja se nada da će i ovim putem život i stradanje Anne Frank postati još poznatiji u zemljama Latinske Amerike. Zadužbina je, međutim, izrijeком zabranila komercijalizaciju, pa neće biti niti postera niti majica, niti šolja za kavu s Anninim likom na madridskim ulicama...

"Teatro Häagen-Dazs Calderón", kazalište u centru Madrida, organizira, pak, i to uz pomoć Zadužbine, popratnu izložbu o sudbini Anne Frank i njene obitelji. Već pominjani Dubbelman kaže: "Mi nudimo popratni program za školarce, nitko ne treba da nepripremljeno ide na ovaj mjuzikl"! Režiser Alvero je, pak, uvjeren da će njegov mjuzikl

“više dirnuti djecu i omladinu nego što to mogu učiniti knjiga ili izložba”!

2. “LOGOR SVIH LOGORA”

“Ako se sjećanja na neljudskost ne povežu sa sadašnjosti, sve je besmisleno”, kazala je čuvena čelistkinja i preživjela logorašica iz Auschwitza Anita Lasker-Wallfisch u povodu 60. obljetnice obilježavanja oslobođenja Auschwitza. U stvarnosti se radilo o tomu da je Crvena armija ušla 27. januara/siječnja 1945. godine u ostatke logora, kojeg su nacisti napustili u žurbi, te da su zatekli samo šačicu preživjelih, izglednijih kostura. Anita Lasker-Wallfisch vidi, inače, smisao svog života u tome da bude “glas onih ljudi, koji više ne mogu govoriti”...

Ovdje odmah moramo dotaknuti (be)smisao licitiranja broja žrtava besmisla, odnosno posljedice te popularne rabote “zarobljenih umova” u cijelom svijetu. U ovoj se “disciplini”, naime, stalno iznova vježbaju razni “nikogovići” i u Njemačkoj, i drugdje, i kod nas, živeći od te rabote. U Srbiji se lako prisjetiti imena onih koji su dobacivali i još dobacuju sa žrtvama u Jasenovcu, i to samo Srba, do 2,5 milijuna, a u Hrvatskoj su dojučerašnji “časni” ustavni sudac Vice Vukojević i nekakva njegova “komisija” odgovorili na to zločinačkim cinizmom – u Jasenovcu je, po njima, bilo par tisuća ubijenih, sutava logora pod tim imenom i nije bilo, ergo NDH-a je bila, maltene, pravna država, samo su tu idilu narušavali nekakvi “remetilački faktori”, što bi rekao “Krivousti”. Naravno da je riječ o krajnostima, uostalom kao i u svezi Bleiburga, ili poslijeratnog stradanja Nijemaca u Jugoslaviji, o čemu se sve do jučer nije ni zucnulo. Danas se ta “muštra” ponavlja i u svezi sa Srebrenicom, neki ljudi prosto neće da vjeruju činjenicama.

U svim tim tabuiziranjima ili, pak, pretjerivanjima, i na jednu i na drugu stranu, ponekad je, pak, riječ i o neopreznom preuzimanju brojeva žrtva iz “sumnjivih izvora”, što se uvijek iznova omakne i nekim dobronamjernijim ljudima i neprijeporno demokratskim tiskovinama i kod nas. Međutim, i tuđa i sopstvena iskustva uče da se iza manipulativnog baratanja žrtvama poput onih u logorima kakav su bili Auschwitz, ili Jasenovac ili Srebrenica, ponajčešće skrivaju drugi ciljevi. A u suštini je riječ o tomu da je i jedna jedina žrtva suvišna žrtva, te da žrtve ne zaslužuju da se preko njih vodi politika, u pravilu zla i naopaka. Kažimo zato izriječno, “napuhavanje broja žrtava”, kao i “umanjivanje” broja ubijenih su ružne rabote. Ono što hitno trebaju sve zemlje ex-Jugoslavije je posve nova “kultura sjećanja”, koja se u Njemačkoj ponekad i od ponekog s razlogom zove i kulturom “posramljujućih sjećanja”, kako je to formulirao bivši predsjednik Bundestaga Wolfgang Thierse (SPD). U Njemačkoj se, inače, tek od 1967. godine svake godine obilježava 27. januar – Dan oslobođenja Auschwitza. A tek od jučer, takorekuć, su i Ujedinjeni narodi ovaj datum proglasili Međunarodnim danom sjećanja na žrtve holocausta. Iza ovih nezgrapnih formulacija skriva se umorstvo više

milijuna ljudi. U stvari, slično kao i u svezi s našim “malim Auschwitzom”, tj. Jasenovcem, nitko ne zna posve točno koliko je ubijenih, ugušenih, umorenih u “kompleksu smrti” zvanom Auschwitz. U ranijim enciklopedijama se pod odrednicom “Oswiecim”, što je poljsko ime za Auschwitz, govorilo o 2.500.000 žrtava, koliko ih je navodno bilo zavedeno u tzv. kontrolnim knjigama, pa se, čak, govorilo i o daleko većem broju, jer su čitavi transporti Židova, ne izuzimajući ni djecu, sa željezničke stanice prebacivani direktno u plinske komore (Vidjeti, primjerice, Enciklopediju JLZ). Sve do 1990. godine je, u stvari, i na Zapadu bila osnova za procjene broja umorenih u Auschwitzu/Oswiecimu “prva sovjetska procjena”, odnosno ono što se čulo na suđenjima nacističkim glavešinama u Nürnbergu. U tu se verziju, doduše, sumnjalo, ali će tek poslije 1990. godine uslijediti smjelija istraživanja.

Lako je, međutim, moguće da se puna istina o broju ubijenih u Auschwitzu nikad neće saznati. Ilustracije radi, u novijoj Brockhausovoj enciklopediji se oprezno govori o “ubojstvu Židova u milijunskim brojevima”, čime nije niti potvrđena niti demantirana “ruska verzija” od četiri milijuna ubijenih u Auschwitzu. Sovjeti su, naime, nakon ulaska u Auschwitz našli četiri minirana krematorijuma, bezbrojne gomile ljudske kose, naočala, proteza, cipela, a popisano je i točno 348.820 muških odijela i 836.255 ženskih haljina. Možda je, u stvari, najistinitija prva procjena zloglasnog prvog nacističkog šefa koncentracionog logora Rudolfa Hößa, koji je ovim “logorom smrti” upravljao u periodu od 1940. do 1943. godine? Höß je, naime, u prvom navratu, na suđenju u Nürnbergu posvjedočio da je u Auschwitzu ubijeno 2,5 milijuna ljudi. Ostalo je, međutim, zapisano da je ovaj zločinac par excellence, prije nego što je obješen 1947. godine, prvotnu strašnu cifru korigirao na također strašnih 1,13 milijuna ubijenih ljudi. Mnogi su istraživači skloni da upravo ovu cifru uzmu kao najvjerodostojniju! O pomenutom Hößu su, inače, ispisane brojne studije, o njegovim nedjelima je snimljeno i više dobrih filmova, između ostalih i “Moj poziv je smrt” (“Mein Beruf ist Tod”).

Uostalom, Hößovim “korigiranim ciframa” barataju i istraživači holocausta Raul Hilberg i Franciszek Piper, dok je francuski expert za Auschwitz lansirao smjelo, problematičnu tvrdnju o 711.000 ukupno ubijenih, među kojima je i 470.000 do 550.000 “u plinskim komorama ubijenih Židova”. Najnižu cifru umorenih u Auschwitzu je “uveo u igru” politolog Fritjof Meyer, inače dugogodišnji expert magazina “Der Spiegel” za Istočnu Evropu. On je na osnovu njemu znanih podataka dobio do 510.000 ukupno ubijenih u Auschwitzu, što je odmah naišlo na osudu u stručnom svijetu. Ovdje treba, također, reći, u Oswiecimu/Auschwitzu nisu ubijani samo Židovi, iako su židovske žrtve činile skoro 90% ubijenih, jer se znade da je ubijeno makar 15.000 ruskih zarobljenika, te nepoznat, veliki broj Sinta i Roma, Poljaka i pripadnika pokreta otpora širom Evrope, uključivo i iz ex-Jugoslavije. ►

Licitiranje brojevima ubijenih ljudi, kako je već rečeno, a pogotovu brojem umorenih Židova, je vrlo neukusna rabota. Jer nema nikakve sumnje, nažalost, u Auschwitzu ili negdje drugdje ubijeno je oko šest milijuna evropskih Židova. Skoro cijeli evropski židovski kolektivitet, dakle, je postao žrtvom rasnog ludila koje je zahvatilo Nijemce i Njemačku prije tri četvrt stoljeća. Uzgred rečeno, ta se žalosna godišnjica dolaska Hitlera na vlast obilježava upravo ovih dana ovdje dobrim esejima i dokumentacijama i knjigama, a jednu od njih je upravo objavio i Hans-Magnus Enzensberger. O kakvoj se katastrofi planetarnih razmjera radilo govori uostalom i ona neizgorena, a čuvena rečenica-pitanje s početka ovog priloga, koja se veže za njemačko-židovskog filozofa Theodora W. Adorna – smiju li se poslije Auschwitzta više pisati pjesme?

Odgovor na ovo osjetljivo i kompleksno pitanje dali su u međuvremenu brojni umjetnici, među kojima i dobitnik Nobelove nagrade za literaturu, mađarski Židov Imre Kertész ("Bezsudbinstvo"), koji misli, a to i čini, uostalom, da se poslije Auschwitzta mora "prvenstveno pisati o Auschwitzu".

Ovdašnji ugledni književnik i publicista Rafael Seeligman („Nijemci i njihov vođa“), međjutim, upozorava da se mora izići iz matrice življenja po „holocaustovskim shema“, odnosno da Židovi moraju izići iz „vlastitih ghetto“ i uključiti se ponovo u život punim plućima u zemljama i sredinama u kojima sada žive, uključivo u Njemačkoj. U protivnom bi se radilo o "zakašnjeljoj Hitlerovoj pobjedi"! Seligman je, inače, nedavno predložio Njemačku za Nobelovu nagradu za mir, jer je sve ispravno učinila poslije Drugog svjetskog rata, ali o tomu postoje i drugačija mišljenja. Književnik i publicista Ralph Giordano, primjerice, govori o nedosljednoj denacifikaciji i "drugoj njemačkoj krivnji"...

3. „POSRAMLJUJUĆA SJEĆANJA“

„Na najodvratnijem mjestu njemačke povijesti“ kazao je tadašnji predsjednik Bundestaga Wolfgang Thierse na početku „državnog akta“ u Bundestagu, kojim se 27.01. 2005. godine odavala počast svim žrtvama nacističkog ludila od prije više od šest decenija, „postalo je očigledno šta su sve sposobni ljudi učiniti drugim ljudima“. Činjenica da „neonacisti ponovo sjede u jednom njemačkom parlamentu“, kazao je tada tadašnji predsjednik Bundestaga, znači „sramotu i odgovornost za sve nas“. Thierse je potom uzbuđeno i nadahnuto kazao: „Mi ne smijemo njima prepustiti naš jezik i naša mjesta, jer žrtve holokausta i sjećanje na njih obavezuje da njemački nikada više ne bude jezik ubojica, antisemitizma, neprijateljstva prema ljudima, laži i rasističkih predrasuda“. I onda je uslijedila Thierseova najintrigantnija rečenica. "Posramljujuća sjećanja" na holocaust moraju biti negovana, poručio je Wolfgang Thierse, ona ionako jesu sastavni dio "političkog i moralnog identiteta Njemačke". Istini za volju, i u Njemačkoj je tek s čuvenim frankfurtskim procesima u periodu 1963. do 1965. godine, dakle s 20 godina zakašnjenja, došlo do masovnije promjene odnosa javnosti prema

počiniteljima i žrtvama u Auschwitzu. Monstruoznost ubojica izvedenih na optuženičku klupu, odnosno mediji, koji su neštedemice pisali o sadistima, konačno vode ka prevladavanju svijesti da se desilo nešto strahotno, što se ne da objasniti samo ratom i diktaturom, o čemu se ne smije (više) ćutati, što je važno u konačnici za ozdravljenje zemlje.

Tek potom ugrađuje Njemačka u njen krivični zakonik član po kojem je kažnjivo svako nijekanje zločina u Auschwitzu, tek od 1967. godine se redovito i pristojno podsjeća svakog 27. siječnja na vlastitu sramotu. Dakle, tek s njemačkim privrednim čudom niknut će nova politička kultura, koju bi bilo pogrešno samo svesti na "kulturu holocausta", iako ona i to jeste, jer ona podrazumijeva pošten odnos prema prošlosti i sadašnjosti. Dakle, ako išta možemo učiti iz tuđih iskustava, njemačkih prvenstveno, to je da se nemo besmislenih licitiranja žrtvama besmisla, kako onog od prije 60 i više godina, tako i ovih iz posljednje dekade 20. stoljeća. Nego, poštenim odnosom stvarati pretpostavke za istinu, za "frankfurtske procese" u našim zemljama i gradovima. Uostalom, niti su se u Njemačkoj svi koji su trebali naći na sudu, niti će to biti slučaj kod nas, niti je, pak, "nacistička močvara" isušena ovdje sve do danas, niti je to slučaj kod nas...

Uzgred rečeno, rezultat svih tih mukotrpnih sazrijevanja u "zemlji počinitelja" su i specijalni njemački odnosi s Izraelom, koji su, dakle, primarno plod historijske odgovornosti za učinjeni zločin. U međuvremenu je ta odgovornost za shoa, to jest holocaust postala sastavnim dijelom njemačkog identiteta, potvrdio je prigodom njegove prve posjete izraelskom Knesetu i aktualni njemački predsjednik Horst Köhler, govoreći u Knesetu i na hebrejskom, u znak uvažavanja. "Tko ne vjeruje u čuda nije nikakav realista", citirao je, primjerice, Köhler u Knesetu poznatu rečenicu legendarnog Ben Guriona. "Put u Jerusalem me je vodio preko Auschwitzta i Berlina", nastavio je na njemačkom jeziku Horst Köhler, kako bi naglasio da ga je veoma pogodilo ono što je čuo i vidio u Auschwitzu, kao i Jad Vašemu, gdje je svaka žrtva nacističkog zločina „dobila svoje ime“. Njemačka neće nikad zaboraviti žrtve holocausta, potvrdio je Köhler u Knesetu, „one moraju ostati dijelom naše sadašnjosti“. Horst Köhler je u Knesetu poručio, također, da "nema nikakvog razloga da na Bliskom istoku ne uspije ono što je uspjelo u zapadnoj Evropi, tj. da se od vječnih neprijatelja ne postane dobar susjed i prijatelj".

Da, o tomu je riječ, upravo ovakvu odgovornost za zla učinjena u prošlosti i nedavna zla želim i od budućih predsjednika u svim balkanskim zemljama. Jer, ništa neće doći samo od sebe, niti će vrijeme po sebi zaliječiti rane. Ali, čuda su moguća pod uvjetom da se ne laže i ne manipulira žrtvama, da se ne veličaju vlastiti zločinci kao heroji, da se, u krajnjem, njeguje kultura "posramljujućih sjećanja", što bi rekao Wolfgang Thierse. Od ove vrste kultura smo mi, nažalost, udaljeni svjetlosnim godinama!

4. MOLBA ZA OPROST U BRANDTOVOM STILU!

I ove su godine Nijemci, dakako, državnim aktom” u Bundestagu obilježili 27. januar/siječanj - Dan oslobođanja Auschwitzta, nešto što polako postaje rutina i “normalnost”, pa dopisnici iz Njemačke više i ne izvještavaju o tom činu.

No, ovdje želimo podsjetiti na dostojanstvene svečanosti ispred Brandenburške kapije pod nazivom „Dan za demokraciju“, kojima su Nijemci obilježili 60. obljetnicu kraja Drugog svjetskog rata, jer se tada čulo što treba da se čuje, a i vidjelo ponešto prelijepo i neubičajeno. „Svjetlosnim lancem“ („Lichterkette“) u Berlinu u dužini od 33 kilometra, već u noći između 07. i 08. 05. 2005., poslana je poruka „protivu rata, rasizma i desnog ekstremizma“, da bi se isto to poručilo i potonjim “državnim aktom“ u zgradi Rajhstaga („Reichstag“), kao i ekumenskim Božijim službama u Berlinu i diljem Njemačke, te obilježavanjem vijenaca, kao i velikim protestima protivu fašizma i narodnim veseljem.

Zabilježio sam tada i riječi berlinskog gradonačelnika Klausa Wowereita: “Osmi maj je dan oslobodjenja, na ovaj dan mislimo na šest milijuna ubijenih Židova u Evropi, Sinta i Roma, homosexualaca, invalida”, ali i “na vojnike koji su svoj život ostavili na svim ratnim stranama”.

Tadašnji kancelar Gerhard Schröder je, pak, za „Süddeutsche Zeitung“ napisao prilog u kojem je upozorio na brojne pokušaje falsificiranja historije i skidanja odgovornosti sa nacističke Njemačke za počinjene zločine. Svim pokušajima da se „rasprava o počiniteljima pretvori u raspravu o žrtvama i da se relativiziraju nacistički zločini“, napisao je Schröder u “SZ-u”, “moramo se odlučno suprotstaviti”.

Tadašnji njemački kancelar je, pak, za ruski list „Komsomolskaja Pravda“ napisao pismo u „Brandtovom stilu“, u kojem se izvinuo ruskom narodu (i drugim narodima) za pretrpljenu patnju u Drugom svjetskom ratu. „Mi molimo oprost za patnju, koja je ruskom i drugim narodima nanijeta od njemačke ruke i u njemačko ime“, napisao je Schröder u ovom znakovitom pismu, baš uoči njegovog odlaska u Moskvu, gdje je kao prvi njemački kancelar sudjelovao na obilježavanju Dana pobjede nad fašizmom. Poziv za učestvovanje na svečanostima u Moskvi Schröder je ocijenio kao „veliku čast i znak povjerenja prema njemačkom narodu“.

Na „državnom aktu“, u prisustvu poslanika Bundestaga i Bundesrata, nositelja svih visokih ustavnih funkcija u zemlji, predstavnika vjerskih zajednica i diplomatskog kora govorio je Hors Köhler. I njegova je poruka bila “brandtovska”! Osmog maja 1945. godine je Wehrmacht bezuvjetno kapitulirao, što je većina Nijemaca dočekala s olakšanjem, ali i s neizvjesnošću šta ih očekuje. Jer, kraj rata nije značio kraj patnje niti za ljude u Njemačkoj niti drugdje. „Mi Nijemci“, naglasio je tada Keler, „gledamo sa užasom i stidom unazad na zlo koje je od nas poteklo, za zločine nad šest milijuna umorenih Židova, na umorene Sinte i Rome, na ..., mi osjećamo odvratnost i prezir prema onima koji su to počinili..., žalimo za svim žrtvama koje su pale od strane Nijemaca i Njemačke..., mi imamo odgovornost zadržati u sjećanju svu

ovu patnju prouzrokovanu od Nijemaca..., nema podvlačenja crte pod našom odgovornošću...” No, Njemačka je danas jedna druga zemlja nego prije 60 godina, poručio je njemački predsjednik, mi gajmo dobrosusjedsku suradnju i dobre odnose sa svima, podržavamo iz uvjerenja rad Tribunala u Den Haagu i druge sudove koji sankcioniraju ratne zločine. Jer, ne smijemo zaboraviti kako se brzo može proigrati što su stvorile brojne generacije.

Dakle, šesdeseta godišnjica kraja Drugog svjetskog rata, sloma Hitlerove Njemačke i “oslobodjenja zemlje” obilježena je u Njemačkoj, zemlji uzročniku planetarne nevolje, s punim osjećajem odgovornosti za počinjeno zlo, ali i sa svješću o svojem mjestu u zajednici naroda u 21. stoljeću. Takva Njemačka, pak, ima šanse da ponovo bude u „svjetskom vrhu“, respektibilna od Vladivostoka do Lisabona i dalje do Los Angelesa. Pa, ako je Njemačkoj i suđeno da živi sa vječitom odgovornošću za počinjene zločine na Drugi svjetski rat je upravo za 60. obljetnicu njegova kraja i definitivno stavljena točka. U zajednici naroda je svatko ono što je danas, a ne što je bio jučer. SR Njemačka se, dakle, i definitivno vratila u zajednicu demokratskih naroda, što je dobro i za nju i za svijet u cijelosti. To što se kod nas, pak, ne shvaćaju ove jednostavne istine je bolno, ali je logično, jer su vladajući revizionisti povijesti složno zaveslali protivu vladajuće matrice u svijetu. Time neće puno nauditi svijetu, ali hoće onima u čije se ime zaklinju.

5. ŽIDOVSKO PITANJE - LAKMUS DEMOKRACIJE

„Kada smo god bježali u nacionalizam dešavala nam se katastrofa, a kada smo bili dobri Evropljani doživljavali smo uspjehe“, kazao je Hans Dietrich Genscher na proslavi 10. obljetnice mirnog ujedinjenja zemlje, sad već davne 1999. godine. O kauzalitetu sreće i uspjeha, te demokracije i tolerancije, njemačkog ujedinjenja i proširenja/ujedinjenja Evrope i moglo bi se do u beskraj pripovijedati povodom njemačkog ponovnog ujedinjenja, bez ijednog ispaljenog metka. No, nije sve idilično u ovoj zemlji, jer je nekima i dalje najteže prevladati vlastiti primitivizam, matricu nacionalističkih iluzija i gluposti, otužni smrad vlastitog zločina, koji se stilizira u patriotizam. Pri tom moderni Nijemci nisu ništa specifično, samo je njihova prošlost kompliciranija od drugih evropskih naroda. Generalno uzevši, ovovremeni Nijemci su ako i po čemu specifični, tada p tomu što se većinski odgovorno suočavaju s vlastitom prošlošću. S druge strane, ostaci nacizma kod Nijemaca bezmilosno nasrću na Židove i strance, kao nekoć, maltene. No, Židovi su takvima uvijek kost u grlu, pa ako ih je danas svega oko 200.000 u Njemačkoj... Senzibilne i demokratski orijentirane Nijemce duboko pogađa sve što se ružno dešava baš Židovima (naravno i drugim manjincima – strancima), jer su duboko svjesni tragedije židovskog naroda za vrijeme nacističke diktature, te opasnosti od „pada u prošlost“ ukoliko se logika sile ponovo legitimira na njemačkoj društvenoj sceni. S druge strane, svaki neofašistički nasrtaj na židovske insitucije ►

i pojedince znači i žestoki udarac za one „njemačke Židove“ koji glasno zastupaju poziciju da je SR Njemačka domovina i židovske zajednice u ovoj zemlji...

Jedan od upravo takvih je bio, primjerice, i pokojni Ignatz Bubis, koji je do pred samu smrt, prije sedam godina, tvrdio da je on njemački Židov, njemački državljanin, ergo Njemačan židovskog korijena, ljuteći se kada bi mu netko kazao da je, ipak, „njegova domovina Izrael“. Pa, ipak, je poželio da bude sahranjen baš u Izraelu. U medijima se naširoko raspravljalo o motivima pokojnika. Malo tko se zadovoljio objašnjenjem da se Bubis uplašio mogućeg skrnavljenja njegove groba, jer su neonacisti nešto ranije razbili nadgrobnu ploču prethodnog predsjednika CZS-a Galisa. Preovladala je ocjena da Bubis „u smrti nije htio više biti Nijemac“. Uzgred, Bubisu je bilo uzaludno i mrtav pobjeći u Izrael, jer se našao neki židovski ekstremista koji je oskrnavio njegov otvoreni grob, polijevajući ga nekakvom crnom tečnošću.

Sve do pred samu smrt Ignatz Bubis je godinama neuromno ponavljao priču o „pomirenju između Nijemaca i Židova“, a onda je, neposredno pred smrt, u interview „Sternu“ progovorio o tužnoj bilanci njemačko-židovskih odnosa, ne samo u Drugom svjetskom ratu, i ne samo kroz petnaest stoljeća zajedničkog života, nego i danas. Bubis je ukazao, naime, da svatko ostaje ukopan u svoj svijet, a da ti svijetovi funkcioniraju odvojeno. A to je, nažalost, žalostna istina, unatoč trudu njemačke demokratske javnosti da šačicu preostalih Židova udostojе zasluženom medijskom i političkom, u jednu riječ ljudskom pažnjom. Izgleda da niti dominantni pristup demokratske većine prema svojim sugrađanima Židovima ne može izbrisati osjećaj krivice i sramote zbog neopisive židovske tragedije u Drugom svjetskom ratu. A, s druge strane, nemali broj Židova bježi u samoizolaciju, u „ghetto vlastitih strahova“, kako je to formulirao Seligman, tako da proklamirana „njemačko-židovska sinteza“ ostaje za većinu obična himera.

6. ŽIDOVSTVO JE SIMBOL ZA SVE MANJINCE OVOGA SVIJETA

Njemački Židovi kažu da su u prošlosti – čak i nakon 1871. godine, kada su po prvi put bili formalno i pravno izjednačeni s drugim građanima Njemačke – samo najistaknutiji pojedinci iz židovske zajednice pronalazili ravnopravno mjesto u njemačkom društvu, a da je većini Židova emancipacija ostala uskraćena. Tužnu i ružnu praksu međusobnog nerazumijevanja odredjivali su oduvijek antisemiti. Dakle, nije točna teza, koliko god bila primamljiva, da su njemački nacisti s uništenjem šest milijuna „svojih“ i evropskih Židova razrušili „nerazrušivu duhovnu zajednicu njemačkog i židovskog bića“, koja je kao postojala prije dolaska nacističkih kultura na vlast 1933. godine. Istina je prozaičnija, „smedjokošuljasi“ su „samo“ artikulirali na najstrašniji mogući način odomaćenu „antisemitsku praksu“, primjenjivanu već petnaest stoljeća koliko Židovi žive na njemačkom tlu. U tom kontekstu se i daju razumjeti (ne)uspjesi u gradjenju „njemačko-židovske

simbioze“, ma koliko se o njoj trudili liberalni i demokratski orijentirani Nijemci i Židovi. Uzgred, trajalo je prepredugo u poslijeratnoj Njemačkoj dok nisu stasale generacija političara i intelektualaca koje su u javnom diskursu artikulirale „stid za učinjeno“, koje su se založile za „dubinske analize antisemitizma“, kroz povijest, koje su generacije živih „počinitelja“ pitali – kako ste mogli, kako vas nije (bilo) stid!? Naravno, riječ je o pitanjima za obične, normalne ljude, jer neonacisti takva pitanja nadjačavaju svojim poznatim urlcima o krvi i tlu, a niti dio konzervativne medijske i političke elite nije u takvoj dernjavi posve nevin.

S druge strane, među samim Židovima u svijetu nije malo onih koji još uvijek prebacuju preostalim Židovima u Njemačkoj što žive „u zemlji počinitelja“ ili „Hitlerovih dobrovoljnih dželata“ (D.J. Goldhagen). Izgleda da niti narod koji je prije 2.000 godina iskorijenio elementarnu nepismenost, koji je iznjedrio vjerskih, znanstveničkih i umjetničkih veličina više no bilo koji drugi narod (između ostalih Mojsija, Isusa, Marxa, Freuda, Einsteina), nije u domeni političke pismenosti bitno drugačiji od ostalog svijeta, o čemu ne svjedoči samo tužna bliskoistočna situacija. No, ovdje se, u prvom redu, radi o „krizi identiteta njemačkih Židova“, kako je to formulirao Rafael Seligmann, koji pripada onoj intelektualno-političkoj orijentaciji unutar njemačke židovske zajednice koja bi htjela raskinuti s dobrovoljnom samoizolacijom.

Ima tomu skoro 20 godina kako je Seligmann javno upozorio da nikuda ne vodi pozicija „spakovanih kofera“ i „duševnog azila“, odnosno da je krajnje vrijeme da Židovi prestanu da žive u „ghettou svojega straha“. Rekao je da antisemitizma u današnjem njemačkom društvu nema ni više ni manje nego u drugim evropskim demokracijama, da je jedan „živuci Židov sigurniji danas u Njemačkoj nego u Izraelu“. Seligmann zastupa, u stvari, poziciju „sasmosvjesnog njemačkog židovstva“, koje se mora nasloniti na dugu tradiciju pripadanja njemačkom društvu, jer je u njemačko-židovskoj „povijesti patnje“ bilo i „jedinstvenih kulturoloških, znanstvenih, umjetničkih vrhunaca“. A upravo se s tim vrhuncima mora pronaći kopčica, kako bi se izišlo iz samoizolacije i pronašao odgovor na pitanje – gdje su i što su njemački Židovi danas?

„Na obje strane se mora shvatiti da su Židovi već više od jednog milenijuma dio njemačkog društva, povijesti, kulture, politike, privrede, kratko: jedan dio Njemačke“, piše i govori Seligman, „a naročito je važno da to Nijemci razumiju, inače izgubit će svoj Judentum zauvijek“!

Nisu li ove židovske nedoumice i nedoumice svih manjinaca ovoga svijeta, uključivo manjinaca na Balkanu, u Srbiji ili u Bosni i Hercegovini. A ako ima nekih b-h specifikuma, nakon posljednje tragedije, onda je samo u tome što se u nesretnoj zemlji i njeni konstitutivni narodi, izuzev u tzv. vlastitom ataru osjećaju manjinski nesigurno i nesretno. A kako i ne bi nakon svega što se desilo u režiji slavni „domanovićevevi vođa“ i njihovih pomagača! No, možda se „supstanca života“, kako bi to formulirao lucidni Ivan Lovrenović,

i nije urušila zauvijek, ako se „vođe“ i njihovi „đavolji segr-ti“ jednom već maknu sa scene, ako se ljudi u javnom dis-kursu prisjete „zajedničkih vrhunaca“ i „jedinstvenih doma-šaja“ u kulturi, znanosti i politici, iz nekih drugih vremena. Ili se, možda, sjete i onoga zaboravljenog „svetog oca Marxa“, iz prve židovske petorke, koji je u čuvenoj raspravi o „židov-skom pitanju“ ukazao da je židovska emancipacija moguća jedino kao općeljudska emancipacija. Prevedeno na aktual-ni politički jezik – živjeti u skladu s vladajućim principima u demokratskom svijetu. U protivnom, mnogima je sudje-no „Bubisovo prokletstvo“. I to ne samo onima koji su neg-dje u svijetu već svjesni svoje „židovske sudbine“, nego i oni-ma koji su kofere – u Bosni i Hercegovini ili negdje drugdje na Balkanu – upravo raspakirali.

7. MOJA DOMOVINA JE SADA SJEĆANJE

Posljednjeg dana 51. Frankfurtskog sajma knjiga, ima tomu već dobrih godina, dodjeljena je Nagrada mira ame-ričkom povjesničaru, njemačko-židovskog podrijetla, Fritz-u Sternu, za njegovo ubjedljivo posredovanje kompleksnog odnosa Njemaca i Židova, za njegova brojna i respektibil-na istraživanja suvremene njemačke povijesti, pri čemu se „suvremenost“ odnosi i na vremena prije dolaska „smedjo-košuljasa“ na vlast (opsežna istraživanja Bismarckova vre-mena, posebno njegovog odnosa sa Rotschildima), odnosno onih vremena kada je „zajednički njemačko-židovski patri-otizam još bio moguć“, te za razumijevanje i pomirenje me-dju narodima.

Za Fritza Sterna je mirno ujedinjenje Njemačke, pored ostalog, znak zahvalnosti svim žrtvama fašizma i staljiniz-ma, jer je taj čin konačni dokaz da su oba „izma“ mrtvi, a u konačnici to je zahvalnost i svim onima koji se angažiraju za mir i razumijevanje među ljudima. A u svojoj besjedi u Paulus crkvi ukazao je tada na narasle obaveze Njemačke u Evropi i u svijetu, posebno prema svojim susjedima sa koji-ma se ima „teška povijest“, kako bi, recimo, Poljska i druge zemlje sto prije bile definitivno uključene u evropske inte-gracije. I bi tako...

Nema „kraja povijesti“, kazao je Fritz Stern u Frankfurtu, nema konačnog događaja, sve je uvijek povezano s prošlo-šću, iz koje se može učiti i naučiti. Po njemu, u Njemačkoj je puno građana svjesno prošlosti i puno ih se trudi na pravi način oko pitanja sadašnjice, ali oprez - u „tamnim ćosko-vima“ čuču i čekaju svoj trenutak zli duhovi. Upozorio je na potrebu razboritosti u javnom životu, posebno na činjenicu da se „iz Berlina nisu uvijek čuli tihi tonovi“. Na Njemačkoj je da sada dokaže pripadnost Evropi i da posreduje napore drugih u tom pravcu, izričit je Fritz Stern, naglašavajući da „politička klasa govori suviše, a kazuje malo“. A što se pro-cesa ujedinjenja tiče, poručio je - u Njemačkoj nikada više ne smije biti „građana druge klase“, niti onih koji se tako osjećaju, jer dovoljno ih je bilo u povijesti, što je on iskusio i na vlastitoj koži. Fritz Stern je, inače, rođen u njemačko-ži-dovskoj obitelji u poljskom Breslau 1926. godine. Srećno je

izbjegao sa 12 godina u Ameriku, gdje će postati profesor na Columbia sveučilištu u New Yorku, ugledni historičar i cje-njeni intelektualac, ali ostatak će cijeli život razlomljen izme-dju svojih novih i starih zemalja.

Njegova sjećanja su bolna, usmjerena na „arijevce iz dje-tinjstva“, na „cinični sadizam“, kako je formulirao, smedjo-kosuljaša i onih koji su ih slijedili. Ipak bi se nerijetko zapi-tao - u kojoj to zemlji trebam da živim? A nerijetko bi kazao - dolazim iz Njemačke koje više nema i koje više nikada neće biti. Ipak, najsenzibilnija formulacija Fritza Sterna na temu razlomljenosti između domovina je ona posve kontempla-tivna - „moja domovina je sada sjećanje“!

On, inače, tvrdi da živimo u vremenu „kulture sjećanja“, pa, iako „sjećanja nisu istražena povijest“ ona pomažu da se neke bitne stvari ne zaborave ili ne ponove. Historija i nije ništa drugo do ljudska drama, a istraživanje te ljudske dra-me i jeste zadatak povjesničara i književnika. Na neki način je Fritz Stern u svojim djelima (i ne samo u najpoznatijem „Zlato i željezo“) sjedinio ta dva nezahvalna poziva, kojima pripada budućnost. Jer, državnoj sili i političarima pripada gruba stvarnost, kazali su mudraci, a literaturi i povijesnim istraživanjima budućnost.

8. PLEDOAJE ZA „KRITIČKU KULTURU SJEĆANJA“

„Punker, Schwulen, Komunisten/ stehen auf unseren schwarzen Listen./ Am Tage X zur Stunde Null/ da retten Euch auch keine Bullen.“ Tako glasi refren popularne pjesme „Arijski borci“ vodećeg nacističkog benda „Landser“, a u prije-vodu na naš(e) jezik(e) to izgleda ovako: „Pankeri, pederi i ko-munisti stoje na našoj crnoj listi. A kada dođe vrijeme nacija neće vas spasiti niti policija“. *Ne bi ni Marko Thompson bolje...*

Problem u SR Njemačkoj u borbi s ostacima nacizma nije, dakle, u novcu, niti u količini političkog antifašističkog go-vora! Odgovori na pitanje zašto takvog čega ima još uop-će se moraju tražiti u onoj višeznačnoj metafori Helmuta Plessnera, autora knjige „Zakašnjela nacija“, kako su Nijemci „čarobnjaci ekstremnosti“, odnosno da oduvijek imaju pro-blema „s pronalaženjem mjere u stvarima javnog života“. Ili odgovore treba principijelno tražiti u ljudskoj prokletosti, u opčinjenosti zlom, mitovima i zlim sudbinama predaka, atavističkom strahu od drugoga i drugaćjega? Jer i ovdje su - kao i posvuda u svijetu - otrovni mirisi zlokobno zaprete-ne prošlosti neuporedivo privlačniji nekim skupinama ljudi od svih civilizacijskih racionalnih vrednota? Ili iskazano ri-ječima Ericha Rathfeldera, free-lancera, autora knjige „Rat u Bosni i Hercegovini“ („Sarajevo danach“), objavljene i u za-grebačkom Durieuxu: „Kad mi netko kaže kako su ratni zloči-ni specijalitet slabije razvijenih zemalja, Balkana ili Trećeg svi-jeta, ja im samo kažem da se sjete Treblinke ili da danas pogle-daju oko sebe, pa će vidjeti kako neonacisti u Brandenburgu pale kuće izbjeglica i stranaca... Svugdje možes naći određeni posto-tak ljudi koji su spremni počinuti ratne zločine“. Samo, nisu po-svuda ljudi imali peh da im se i pri kraju 20. stoljeća „uka-že Hitler u njihovom sokaku“, te da potom duže od jedne ►

decenije trpe pronacističke protuže na vlasti. Niti je posvuda „izbunarena“ i prošlost i sadašnjost, kao kod nas, s posve neizvjesnom budućnošću. Ljudima u Bosni i Hercegovini, a posebno u Sarajevu, priča o holocaustu nad Židovima je izgledala u neka ranija vremena i bliska i strašna i daleka. Bliska, jer su ostaci „izčezlog naroda“ bili tu među nama, u pravilu obrazovani i uspješni, a daleka i strašna, jer nismo uspjeli uspostavljati korelacije sa židovskom i vlastitim tragedijama. Pogotovu nismo slutili nadolazeću katastrofu, u liku pomahnitale soldateske koja se stavila na stranu pomahnitalog samozvanog vodje jednog naroda, odnosno u likovima „vodja“ nacionalnih pokreta u sopstvenom dvorištu, koji su igru više ili manje (ne)spremno i (ne)svjesno prihvatili. U ta predratna vremena, kada se u Sarajevu ponosilo luksuznim izdanjem sarajevske Haggade, upriličeno upravo za XIV zimske olimpijske igre, ni najvispreniji nisu mogli naslutiti da će u BiH na kraju dvadesetog stoljeća nići mnoga nova, usamljena „židovska“ groblja, koja nema tko obilaziti...

„Kultura sjećanja“ je sintagma koju nije samo (re)afirmirao u Paulus Kirche u Frankfurtu am Main prije par godina Fritz Stern, kada mu je uručivana „Nagrada mira“, nego i neki naši vrijedni i poštenu istraživači novije povijesti čine to isto, primjerice Todor Kuljić u Srbiji. Upravo je Kuljić u eseju posvećenom „kritičkoj kulturi sjećanja“, pogodio samu suštinu ovog fenomena. Govor o tamnoj strani nacionalne prošlosti nije potreban samo stoga što prošlost nije prevladana, pa ni samo zato što postoje ostaci revanšizma, već prije svega otuda što treba podsticati integriranje kako svijetlih tako i tamnih strana u nacionalni identitet (Vidjeti, „Pet godina tranzicije u Srbiji“, „Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2005.).

Koliko je, pak, to teško vidi se upravo u zemljama-nasljednicama bivše Jugoslavije. U njima je u punom zamahu brisanje ili revizija povijesti, koja uključuje i reviziju vrijednosnih sustava, pri čemu je dozvoljeno sve, od rušenja spomenika do gradjenja novih i lažnih mitova. Kuljić i s tim u svezi piše: „Kao što Nemci pored Getea ne zaboravljaju Aušvic, tako i Srbi uz oslobodilačke ratove treba da pamte i Srebrenicu; a Hrvati da ne razdvajaju ‘Oluju’ od Jasenovca“. Trauma je, po njemu, „najbolje sećanje, a trauma u Njemačkoj je holocaust, u Hrvatskoj Jasenovac, a u Srbiji Srebrenica...“

Da, kultura sjećanja ponekad uspijeva i tamo ili upravo tamo gdje su izvršeni najbrutalniji zločini. Pretpostavka za uspjeh je pošten prilaz „svijetlim i tamnim stranama“ vlastite prošlosti, demonumentalizacija historije i okrenutost budućnosti. Nažalost, u zemljama bivše Jugoslavije se vode i dalje „građanski ratovi sjećanja“, ustvrdio je lucidno Kuljić. A tako se ne stiže u društvo civiliziranih naroda, ako se tomu uopće teži... ■

Pismo iz Crne Gore

Bumerang

PIŠE: IGOR PERIĆ

„ZAKLINJEM SE DA ću dužnost vršiti odgovorno, savjesno i čestito po Ustavu i zakonu“, kazao je 29. februara u crnogorskom parlamentu novi premijer Crne Gore Milo Đukanović, peti put u političkoj karijeri.

Nakon ostavke Željka Šturanovića zbog bolesti, „vanrednu“ vladu - sastavljenu u jeku kampanje za predsjedničke izbore 6. aprila - oročenu vanrednim izborima naredne godine, činiće Demokratska partija socijalista, Socijaldemokratska partija i Demokratska unija Albanaca

Đukanović, koji se nakon godinu i po odmora na kormilo vraća iz pozicije uspješnog biznismena, suvlasnika nekoliko firmi, obećao je da će sve podrediti premijerskoj funkciji i najavio da od posljednjeg dana februara, zbog državnih interesa, zamrzava svoje preduzetničke aktivnosti. To što je uspješno uplovio u biznis - kako je kazao, za njega predstavlja kompliment - obećao je, neće ga obavezivati na kakve popuste poslovnim partnerima. A, među njima, ima i onih koje javnost u Crnoj Gori prepoznaje kao pripadnike kartela, ili odomaćeno rečeno, tajkune koje je iznjedrila tranzicija.

Naprotiv, pred poslanicima je saopštio da se vratio zbog toga što mu kao prvom među jednakima, pripada dužnost da preuzme odgovornost da, u vanrednim okolnostima, održi kormilo evropskih i evroatlanskih integracija. Osim lažne dojave o bombi podmetnutoj u parlamentu, raspravu o programu koji je predložio novi mandatar, obilježila je priča o poziciji Crne Gore prema Kosovu. Iz bunta, računajući da su prozreli namjere nove vlade da prizna Kosovo i udalji Crnu Goru od Evrope, Đukanovićev izbor za premijera propustile su opozicione prosrpske stranke, kao i Pokret za promjene.

Izborna kampanja je, pa nije baš uputno ne podizati tenzije; a Đukanović je, za razliku od ne pretjerano eksponiranog Šturanovića, ipak lider DPS čiji je povratak na mejnstrim scenu i te kako osokolio vladajuću stranku i značajno ojačao poziciju Filipa Vujanovića, kandidata vladajuće kolicije za predsjednika Crne Gore.

Između dva istraživanja javnog mnjenja Vujanović je, od „ugroženog“ kandidata kome su analitičari predviđali vjerovatni poraz od lidera Pokreta za promjene u drugom krugu, nakon najnovijeg raspjeta i rokada na čelnim pozicijama vlasti, dospio do toga da, prema CEDEM, ima velike šanse da posao završi već u prvom krugu. Iako iz opozicije smatraju da je riječ o friziranom izvještaju koji

ima za cilj da smanji šanse opozicionih kandidata, fakat je da se u međuvremenu dogodio - Đukanović. On je oštricu kritike Vujanovićevih protivnika Andrije Mandića (Srpska lista) Nebojše Medojevića (Pokret za promjene) i Srđe Milića (Socijalistička narodna partija), kao magnet skrenuo na sebe.

Opozicija "puca" na Đukanovića i DPS, znajući da jedino tako može neutralisati šanse Vujanovića koji iza sebe ima jaku partijsku logistiku - mašineriju koja glasa za onoga koji uživa Đukanovićevu podršku.

NEGATIVNI POENI

Prestrojavanje se događa i na opozicionom boku. Dok su gradovima, s bilborda na prolaznike uveliko dignuta čela i sugestivnih poruka "pazili" Vujanović i Mandić, Medojević je priključak uhvatio 29. februara, kada je formalno prikupio potpise za kandidaturu. Do tada vladajuća kolaicija redovno je emitovala jetka saopštenja kojima je prognozirala da će Vujanovićeva inauguracija lidera PZP zateći u prikupljanju potpisa.

Za stranku koja je tek 2006. godine formirana i na prvim izborima postala najjača pojedinačna opoziciona grupacija u crnogorskom parlamentu, PZP još nema tako razvijenu logistiku kao "stari vukovi" koji odavno biju bitke na izbornim utakmicama. Uz to, Medojevićeva PZP je imala podršku heterogenog biračkog tijela, što i nije neka zaloga uoči prvog izbornog kruga jer je prije pola godine Medojević stekao minus poene zbog podrške Ustavu.

Eventualni drugi krug bi tek doveo do zanimljive izborne trke, a u toj varijanti bi građanski profilisani opozicionar - Medojević, vjerovatno imao veće šanse nego desničar Mandić, dok se lider SNP, Srđan Milić u opozicionoj konkurenciji teško može primaći prolazu dalje.

Medojević je već dobio udarce iz prosrpskog opozicionog bloka, jer je kiksao na pitanju Kosova. Osudio je govor mržnje koji je emitovan sa mitinga i protesta zbog proglašenja nezavisnosti južne srpske pokrajine na kojima je zdušno skandirano "ubij, zakolji, da Šiptar ne postoji".

Znajući za "senzibilitet" svojih birača prema Kosovu i Metohiji, niko od prosrpskih opozicionih lidera na protestu u Podgorici nije skupio petlju da zaustavi skandiranja koja su parala uši na samo desetak metara od bine s govornicima. Lideri opozicije su odlučili da surfuju na energiji ksenofobije, ne pokušavajući da se usprotive masi frustriranoj zbog povrede međunarodnog prava. Benigno je zvučao i Milićev apel da se ne izgovaraju ružne riječi. Malo ko ga je čuo tog dana pred crnogorskim parlamentom, na platou koji pamti dane kada je Kosovo bilo

ključni argument za smjenu stare vlasti i tabanje staza za mlade AB revolucionare.

Priča o Kosovu, nekada ugaoni kamen te crnogorske revolucije, jednako je palila u Podgorici, kao i u Beogradu, odakle je Milošević pokrajinu svojevremeno koristio kao rezervoar izbornih manipulacija za održavanje SPS vlasti, (Milutinovićeva briljantna "pobjeda" krunisana gotovo stoprocentnom podrškom albanske populacije u Juniku?!) što se Srbiji vratilo kao bumerang.

KOSOVSKI ARGUMENTI

Neki od Miloševićevih najodanijih sljedbenika, koji su vaskrsli u crnogorskom parlamentu nakon izbora 2006. godine, ovoga puta su sa govornice skupa u Podgorici, opomenuli Borisa Tadića da je srpskoj vojsci mjesto - na Kosovu.

Isti oni koji su 1999. godine bodrili srpske snage da istraju u kampanji na Kosovu, a sa trgova glasno psovali NATO avione tražeći da ispuste koju bombu, jer, pobogu, "ni mi nismo gubavi". Tada nisu praštali Đukanoviću što je "klečao" pred NATO čelnicima da u vojnoj kampanji zaobiđu infrastrukturne objekte u Crnoj Gori.

Na kraju, ista priča o Kosovu: "sumrak civilizacije u predvečerje jednog sasvim običnog februarskog dana". Isti, stari, argumenti koji dosežu do prvih političkih rovoza koji se zauzimaju uoči predsjedničkih izbora 6. aprila. Glavni argument glasi - Podgorica se mora odrediti između Beograda i Prištine. Kao dodatna argumentacija dobro dođu i protesti školaraca rođenih poslije pada Berlinskog zida, koji o političkim prilikama na Balkanu uče na osnovu iskustva roditelja opsesivno vezanih za svoje miljenike iz crnogorskog višestranačkog miljea...

Do jedne ure Podgorica je u svakoj situaciji bila (ne) voljni sljedbenik politike Beograda. Onog Beograda zbog kojeg današnja Srbija prolazi kroz ovako mučnu priču, u kojoj ni argumenti međunarodnog prava više ne pomažu. U toj mucu, dio crnogorske javnosti, uzdajući se u Rusiju, još čeka povoljnu priliku za prekranje šavova svjetskog poretka.

Realnost je učinila da i oni koji su ispod Miloševićevog šinjela izrasli davno, shvate kuda vodi njegov brod. Bolje rečeno da taj brod tone. Onaj brod koji je protutnjao ovim krajevima i u bespovrat odnio mnogo života. Brod pod čijom zastavom su plovili, između ostalih, i dželiti 19 oteatih iz stanice Štrpci, putnika kojima se ni nakon 15 godina ne zna grob.

Upravo 27. februara, mjeseca koji su obilježila zbijena politička zbivanja, dopisana je još jedna godina na tu mučnu, štrbačku, stranicu bliske istorije. ■

Kikinda: Čudo već viđeno

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Uf, zamalo.

U Kikindi, u prvom krugu predsedničkih izbora, Toma Nikolić je glatko pobedio na svim biračkim mestima, osim u onim *mestima* gde žive Mađari. Radikali su slavili; ostali su bili jednostavno uplašeni. Dve nedelje gotovo da nismo govorili među sobom, takvo je najcrnje raspoloženje obuzelo nekada tolerantni, a sada potpuno radikalizovani grad. Zar opet nazad u devedesete? Zar opet u geto? Kamo sva ona silna energija s kojom smo rušili onaj ondašnji užas od režima? Čemu sve akcije, sve NVO i njihovi performansi, čemu smo se vaspitavali za ulazak u normalan svet? Mnogi od *starih boraca* su se tih dana razboleli, a mnogi od novih su se žalili na ozbiljne zdravstvene probleme, od potpuno neobjašnjivih prehlada i tahikardija, do škripanja zubima u snu – škripanja tako glasnog, da se spavač probudi, i posle ništa od spavanja. A onda, 3. februara, preokret. Izbori u Kikindi pokazali su: da je na biračka mesta izišao i glasao 39.801 glasač, što predstavlja 73 odsto biračkog tela u ovoj opštini; da je od izišlih za Borisa Tadića glasao 20.171 glasač, ili 51 odsto od ukupnog broja izišlih, dok je za Tomislava Nikolića glasalo 18.955 glasača, ili 47,6 odsto onih koji su tog 3. februara koristili svoje opšte i neposredno pravo glasa. Opet su sela kikindske opštine dale svoje glasove radikalima, a grad evropskoj opciji, iako se zapaža da ni sela više nisu onoliko sigurna radikalska *baza*, te da je ukupan broj glasalih za Nikolića bio manji nego u prvom krugu. Izuzetak su bila sela sa značajnim udelom ili većinom mađarskog življa: ona ne glasaju za radikale nikada, pa nisu ni sada, ni u jednom od dva kruga, ni slučajno. Ali, strah, do tog trenutka kad su proglašeni rezultati, bio je gotovo opipljiv u hladnijakavom danu, u izrazima lica ljudi svih generacija koji su tiho stizali na birališta, u njihovom nehotice užurbanom hodu, u ćutanju ili kratkim rečenicama koje su među sobom razmenjivali poznanici, braćni drugovi, roditelji i deca, dolazeći zajedno do biračkih mesta, kao da čuvaju jedni druge. Tog popodneva koje je odmicalo, Kikinda me je neodoljivo podsećala na prizore iz serijala „Zona sumraka“, ili nekog od filmova snimanog po scenariju Srivena Kinga. Kolor se pretvorio u crno belu tehniku, kako je noć bivala bliža. U štabovima političkih stranaka, takođe tišina. Čuli su se lepo samo telefonski pozivi, kad smo gnjavili poštovane sugrađane apelima da svakako iziđu na izbore. Neki su ljubazno odgovarali da su svoju građansku dužnost već obavili, drugi obećavali da će to svakako učiniti, a najmalobrojniji nas

slali na *izvesna mesta* i psovali što im dosađujemo. Pokazalo se da je dosađivanje dalo dobre plodove, kao i sve one akcije koje su organizovale NVO i političke stranke proevropske orijentacije. Samo, u tom trenutku niko nije bio sposoban za suvislu analizu: bili smo jednostavno srećni što su radikali, ovog puta, lošije prošli.

Te noći posle prebrojavanja glasova... kao da smo se svi malo otkočili i opustili. Kao da se ponovilo već viđeno čudo iz 1996. i 2000. godine, kad smo se toliko radovali, i kad je izgledalo da je normalan život evo, tu, samo što nije! Kikindske demokrate su slavile, a radikali ćutali. Oni su, to smo posle saznali, već ispekli pozamašan broj prasića da ih pojedu na trgu u centru Kikinde, na licu mesta, doneli pivo i ostalo što ide uz mladu prasetinu, angažovali su trubače, a pripremili su i petarde za celonoćnu buku. Prasiće su pojeli – šteta da propadne onoliko meso, piće su popili, u to niko ne sumnja, jedino su trubači izostali, a ni petarde se nisu čule, jer je velik broj Kikindana svih uzrasta krenuo na ulice, pevajući neki stari dobri rokenrol, i radujući se kao deca.

Ujutro smo, ko manje, ko više mamuran, ustali i zadovoljno krenuli za svojim poslovima, uvereni, koliko toliko, da će sve ipak biti u redu. To raspoloženje – da će sve biti u redu – držalo nas je cela dva dana, a onda smo, pod utiskom novih zbivanja na državnoj političkoj sceni, i mi u Kikindi počeli da se izduvavamo kao baloni. Valja se opet suočiti sa činjenicom da nije sve u redu, i da, kako izgleda, uskoro neće ni biti. U međuvremenu, sad su radikali počeli da se razboljevaju, da dobijaju grip i tahikardije. Branislav Blažić, predsednik SO Kikinda (SRS), koji je uspešno odoleo gripu i tahikardijama, odmah se organizovao i preko svih dostupnih medija optužio je Mađare u Kikindi i selima da su kupljeni da glasaju za Tadića, i pitao šta im je obećala Demokratska stranka. Politički predstavnici Mađara nisu uzvratili uvredu. Blažić je takođe optužio demokrate, naročito predsednika opštinskog odbora DS i okružnog načelnika Branislava Bajića da su demokrate u doba izborne tišine delile Romima u naselju Mali Bedem humanitarne pakete. Posle se pokazalo da su u pitanju humanitarni paketi Unije Roma, koje Demokratska stranka u Kikindi uredno deli već mesecima, pa nije izostavila ni tu subotu pre izbora. A, uzgred, svi se sećamo nekih humanitarnih paketa i nekih drva i uglja koje SRS u Kikindi i okolini godinama deli svojim najodanijim glasačima.

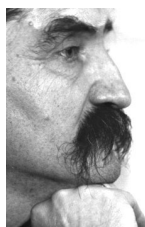
Pod utiskom najnovijih zbivanja, ovih o Kosovu, sad obema opcijama koje su se pokazale na izborima predstoji, kao posle svakog slavlja, jedno veliko trežnjenje. Nikolićeve pristalice su se našle u čudu, jer je Kikinda od 2004. godine brzo i, izgleda, dosta sigurno, postajala jedna vrlo radikalna varoš umesto nekada tolerantnog grada: ljudi nisu verovali da je njihovo uverenje ovako uzdrmano i da vreme njihove prevlasti upravo prolazi pored njih. Ostali mogu da se zamisle, kako je moguće da, bez obzira na sve, još uvek toliko ljudi glasa za radikale, kao da im nije bilo dosta sve što su preživeli u doba kad su radikali itekako učestvovali u

vlasti na svim nivoima, davnih devedesetih – a kad se već zamisle, onda mogu da procene u kom pravcu da usmeravaju svoje dalje akcije. Nezavisno od svih analitičara, to je formulisala nezaposlena devojka koja prodaje robu na kikindskoj pijaci: “Nisam ni u kojoj stranci, drago mi je što je Tadić pobedio, a JOŠ DRAŽE ŠTO JE NIKOLIĆ IZGUBIO”. Upravo taj strah – šta ako radikali opet pobede – izvukao je ljude na birališta, da već jednom odluče: koliko mogu da pretrpe, a šta NE SMEJU da dozvole. Rezultati predsedničkih izbora dali su novu nadu za predstojeće pokrajinske i lokalne izbore: problem je kako da se ta nada realizuje, umesto da potone u jalovim raspravama i međusobnim sujetama stranačkih lidera i liderčića u malom gradu gde svako zna i gde se ko frizira i ide na nes kafu ili pivo, a kamoli u kakvim političkim igrankama učestvuje. I upravo tu nalazi se velika zamka: DS ne krije da sve glasove koje je Tadić dobio računa kao svoje, a ne kao glasove pripadnika velikog broja političkih stranaka (LSV, LDP, SVM itd. itd.), a da u istu priču idu i glasovi svih onih koji niti su učlanjeni u neku stranku, niti nameravaju, nego su se samo bojali šta ako Nikolić pobedi. Još u onoj noći pobede, između 3. i 4. februara lepo sam čula pripadnika DS kako govori članu druge stranke (koja učestvuje u slavlju) – “Ma vi ste *kese*, mi smo pobednici”, a ovaj odgovara pitanjem – “a naši glasovi koje ste dobili?” “Pa, dobro, *buraz*, nemoj da se ljutiš”, vadi se demokrata ne osobito vešto – samo, biće dobro ako je ovo bio običan razgovor dva obična člana posle dosta piva, a ne stav DS. Drugo: u najavljenom tv-duelu B. Blažića (SRS) vs. B. Bajića (DS) demokrata Bajić izjavljuje (zapanjivši mnoge u Kikindi) kako sada treba saradivati i postići jedinstvo povodom Kosova. Nema nikakve sumnje da Kikindu čeka veoma zanimljivo političko proleće, jer, evo, i narodna poslanica SPS iz Kikinde došla je posao u Beogradu, i napustila Kikindu, a i kikindske radikale napuštaju poneki provereni kadrovi, dobivši prethodno odlična zaposlenja u ustanovama koje su na budžetu ili čak u većim mestima. Istovremeno je zapažen priliv članstva u DS, baš kao što je u svoje vreme, 2000. godine, već nekoliko dana posle izbora, DSS upisivao po pedeset članova dnevno. Koicidencije su nekako suviše očigledne da bi ostale samo koicidencije. U Kikindi, od 2000. godine, iako na izborima dobijaju srazmerno 495 glasova, pripadnici DSS zauzimaju enorman broj rukovodećih i ostalih odličnih radnih mesta, čime se situacija sa državnog nivoa pedantno preslikava u mali grad. Tako izgleda da je politički rezultat na jednoj strani, stvarna moć i uticaj na drugoj, rasprava o Kosovu na trećoj, proevropska stremljenja na četvrtoj, a stvarnost negde drugde. I već nam je pomalo dosta tog presinga, i stvarno nemamo vratove od mesinga, nego nemamo ni kuda, osim da i u ovoj igranci učestvujemo kao i u dosadašnjima: kako znamo i možemo.

A, uostalom, ko zna: čuda su moguća, ponekad i dobra čuda. Nema razloga da baš uvek i baš sve bude *kako ne treba*. Imala je Kikinda, i ima i dalje, i poneke dobre momente. ■

Umesto eseja

U pravu si partneru

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

NAPISAO SAM VEĆ osvrt na roman a sve je roman Irvina Jaloma „Lečenje Šopenhauerom“, a evo u ovom nastavku, nezadovoljan onim što sam napisao pokušavam ponovo, pošto pisanje i nije drugo nego ovaj beskonačni pokušaj. Irvin Jalom je profesor psihijatrije koji je postao poznat zahvaljujući romanu „Dan kada je Niče plakao“, tako da se može reći da je ovaj psihijatar specijalizirao ovo romansiranje filozofa koji su i inače romaneskni likovi u ovo vreme bez ideja i putokaza, bez daljine, pošto je sve na dohvat ruke i sve od danas do sutra. Zato bar u ovom „umesto eseju“ treba sačuvati mesto u ovom mesečniku, ili dvomešičniku, koji se bavi dnevnim temama, koje su isto tako od nekog značaja i važnosti. Mesto za ovu „daljinu“ koja je često zaklonjena ovom dnevnom bukom i jadom, daljinu koja se ponekad nazire i u ovim komercijalnim tvorevina, bar na nekim mestima, u nekim pasusima ili pitanjima. U tom smislu i ove kvaziliterarne tvorevine mogu biti od nekog značaja. Jer, ovo i jeste vreme kvaziknjiževnosti, vreme kao što sam rekao bez „daljine“. Ovo svakako nije prvorazredno književno delo. Nije, jer su posle podignute zgrade ostavljene skele. Ja mislim namerno zbog uvida u samu stvar. Svako može da razume ovu vrstu namera. Sam Jalom je grupni psihoterapeut i pisac prestižnog udžbenika iz ove discipline. Pisanje bestseler romana o filozofima je njegov hobi koji donosi dolare, tako da se može reći da je ovaj roman uzorni primerak još uvek izvesna „daljina“. Moje je mišljenje da zato ne postoji apsolutno bezvredno književno delo. Osim toga, u ovoj prozi postoje elementi autobiografskog. Njen glavni junak je grupni psihoterapeut Džulijus Hercfeld, a stvar je u tome da psihijatri ponekad čitaju filozofe, ili bar egzistencijaliste kakvi su bili Niče i Šopenhauer. Naravno da me je ta stvar zaintrigirala, ovaj amalgam psihijatrije i popularne filozofije. Na rutinskom lekarskom pregledu Džulijus iznenada otkriva da ima melanom kože koji će ga usmrtniti. Preostaje mu godina dana relativno normalnog života. I ovde smo se sreli Džulijus i ja kao čitalac ove sentimentalne proze. Posle preživljenih napada panike Džulijus odlučuje da nastavi da radi sa grupom. To naratoru daje priliku da svoj ugao pomeri sa džulijusa na članove grupe. Pre svih, možda na Filipa, koji se ►

sam obrazuje u filozofiji i uzgred preuzima ovo „lečenje Šopenhauerom“. Na ovom mestu dolazi do glavnog narativnog i ideološkog problema pošto lečenje Šopenhauerom ne uspeva. Kao da Jalom želi da kaže: ne znam da li je filozofija lekovita, ali je svakako manje od psihijatrije. Filipovo samostalno lečenje Šopenhauerom ne uspeva, njegova filozofija nije lekovita, ali zato u grupnoj terapiji i zahvaljujući grupi Filip uspeva da savlada svoju neurozu. I to je poslednji Džulijusov uspeh koji, pomažući Filipu pomaže samom sebi da se „pripremi za smrt“. Psihoterapija je uspešnija od filozofije. Nema topline u filozofskoj kući Artura Šopenhauera, ali ima i grupi, poručuje Irving Jalom. Nema sumnje da bi Šopenhauer bio rđav psihoterapeut, pošto bi i sam završio u nekoj psihoterapiskoj zajednici. Zašto je tako? Zanimljivo je to pitanje. Gde u ovom sučeljavanju filozofije i psihijatrije dolazi do obrta? Kao da je Jalom napisao ovu rđavu romanesknu konstrukciju ne samo zato da bi zaradio novac nego i zato da bi pokazao da je psihoterapija uspešnija u lečenju duše od filozofije, iako je filozofija starija i možda uglednija od psihoterapije. Ovde se Jalom poziva poznato poglavlje iz glavnog šopenhauerovog dela „Svet kao volja i predstava“ pod naslovom: „O smrti i njenom odnosu prema nerazrušivosti našeg bića po sebi“. Šopenhauer je, da tako kažem, revidirao kantovu transcendentnu poziciju u filozofiji, prema kojoj je svet samo naša predstava. Jer, to je prema Šopenhaueru ispravno samo sa saznanog (kognitivnog), ali ne i sa psihološkog stanovišta, sa stanovišta subjekta, ali ne i našeg bića. Jer, ova subjektivna predstava samo je posledica, epilog svetske volje, koja predstavlja samu osnovu našeg bića. Ovaj uvid koji je stariji i jači od naših saznanjnih moći mi ne dugujemo umu nego telu. Upravo na ovom okretanju od uma ka telu i njegovoj „volji“ sadrži se i Šopenhauerov terapijski učinak u lečenju od naših ograničenih velova saznanja. Jer, ako uopšte stignemo do svetske volje shvatićem da je smrt samo njen prolazni epifenomen, pošto je svetska volja večna i moćnija od smrti, ako je moćnija. To je stanovište vrste, s ne pojedinca i to je i smisao njegovog metafizičkog vitalizma. Ali, Šopenhauer je najslabiji tamo gde je najdublji. Ako uklonimo „ja“, ko će shvatiti ovu „daljinu“ o kojoj je bilo reči na početku ovog „umesto eseja“. Zato je ovaj „mir vrste“ nemoćan pred jednostavnim saznanjem da „ja lično ne mogu dalje“, kako se izrazio psihoterapeut. Na samom početku svoje rasprave o smrti Šopenhauer će napisati da je „smrt Apolon filozofije“. Ali, Apolon nije konkretno ljudsko biće. Do preokreta u ovom sporu zato dolazi onda kada Džulijus formuliše svoj aksiom ili geslo, krajnje jezgro: „Nikad ideja, uvek odnos“. Nisu, drugim rečima, lekovite same ideje, nego ljudski odnosi, ona mreža interakcija do koje dolazi u grupi. Mi smo „uvek na mestu drugog“. Čovek je jezika ne priroda.

U pravu si partneru, priznaje na kraju Džulijus.

Mi smo već mrtvi i ko je u pravu, terapeut ili filozof jer, ako izgubimo „daljinu“, sve smo izgubili. ■

Sport i propaganda

6:0 za "Insajder"

PIŠE: IVAN MRĐEN

KAKO SE U Srbiji igra fudbal? Nedeljnom utakmice, ponedeljkom "Insajder", utorkom – hapšenja! Ovaj vic kružio je beogradskim redakcijama početkom ove godine, uz kisele osmehe propagandista u sportskim listovima, redakcijama i rubrikama koji su hvale vredan pokušaj kolega sa Televizije B92 da proniknu u ovdašnja fudbalska "pravila igre" uglavnom komentarisali u stilu "nije to ništa novo", misleći pre svega na sadržaj šest januarsko - februarskih emisija "Insajder".

U sličnu zamku bi mogao da upadne i pisac ovih redova, jer bi selektivnim citiranjem sopstvenih tekstova objavljenih pod nadnaslovom "Sport i propaganda" u "Helsinškoj povelji" tokom poslednjih osam godina mogao da doprinese utisku da sve što je rečeno u "Insajderu" predstavlja lepo upakovane "opštepoznate činjenice". To se prvenstveno odnosi na više puta izvedeni zaključak da sređivanje prilika u ovdašnjem fudbalu nije moguće nikakvim jednokratnim akcijama (ma kako bile spektakularne, kao što je bilo u vreme "Sablje"), odnosno da se sve može pokrenuti korak dalje samo pod dva uslova: da postoji zainteresovanost države da se utvrde stvarne krivice i kazne počinioci, kao i da u određenim slučajevima ima pojedinaca spremnih da prekrše "omertu" (mafijaški zakon ćutanja) i javno progovore o tim konkretnim slučajevima.

Iz tog ugla gledano, ova serija "Insajdera" ima nekoliko insajderskih iskoraka, koji su, ako možda i nije postojala prethodna zainteresovanost države da se ozbiljnije bavi "fudbalskom mafijom", prosto naterali neke državne organe da reaguju i da sa nekoliko "utoraka" doprinesu pravosnažnosti vica sa početka ovog teksta. U tom smislu je daleko najvažniji onaj deo priče koji je proizveo i najveću medijsku atrakciju, hapšenje bivših čelnika "Crvene zvezde" Dragana Džajića, Vladimira Cvetkovića i Miše Marinkovića zbog "osnovane sumnje" da su prisvojili najveći deo para od transfera nekadašnjeg igrača ovog kluba Gorana Drulića u špansku Saragosu, tako što su napravili lažni ugovor na mnogo manju sumu.

Činjenica da je sam Drulić povukao prvi potez znatno pre "Insajdera", jer je prijavio svoje nekadašnje "gazde" i pokrenuo odgovarajući sudski postupak ne umanjuje značaj ovog serijala, pošto je sa takvim adutima u rukama,

plus hapšenja koja se nisu zaustavila na "sitnim ribama" - bilo daleko lakše proniknuti u sva ostala "pravila igre". U središtu pažnje bila su četiri "stuba" ovdašnjeg fudbala. Fudbalski savez Srbije (pre toga FSJ, pa FSSCG), "Crvena zvezda", "Partizan" i - "Obilić"!

Iako se "državni prvak" iz sezone 1997/98 iz sezone u sezonu spušta u sve niži rang takmičenja, pokazalo se da "poslovanje", odnosi i "autoritet" na kome je počivao ovaj klub u vreme kad je na njegovom čelu bio Željko Ražnatović Arkan imaju svoje replike u mnogim klubovima i da je sređivanje prilika u ovdašnjem fudbalu (i sportu uopšte, a sve više igleda i u samoj državi) nemoguće bez nečega što smo još u novembru 2006. godine na ovim stranicama nazvali "dearkanizacijom". Pažljiviji gledaoci "Insajdera" mogli su da primele ne samo to da su Ražnatović i njegova supruga bili predmet svih šest epizoda, nego da su slične obrasce ponašanja prihvatili u gotovo svim klubovima, posebno onima koji su "preko noći" postajali "članovi elitnog društva".

Tako shvaćena "dearkanizacija" (oslobađanje od novih "gazda" i njihovih metoda poslovanja i smanjivanje uticaja organizovanih "navijačkih" bandi) ima smisla samo ako obuhvati i tri najvažnije fudbalske "institucije" u Srbiji - Savez i "večite rivale", jer su se svi prethodni pokušaji sređivanja prilika i kažnjavanja kriminalaca i prestupnika zauzavljali pred njihovim vratima. Ovaj serijal "Insajdera" poveo je sa "šest prema nula" u odnosu na prethodni doprinos većine propagandista po sportskim listovima, redakcijama i rubrikama, upravo zato što je najveći deo optužbi usmerio na najvažnije fudbalske adrese u ovoj državi.

Činjenica da je posle hapšenja "falš linije" u "Crvenoj zvezdi" u inostranstvo naprasno otišao veći broj prozivanih iz "Partizana" i Fudbalskog saveza, uz otvaranje mnogo novih pitanja na koja preostali "zvaničnici" nisu umeli da odgovore - ne može se devalvirati otvaranjem nekih bočnih tema, od kojih najveću težinu ima priča da je Dragan Džajić uhapšen samo zato da bi se dovršio proces podeljavanja "našeg najtrofejnijeg kluba". Ima neke logike u razmišljanjima da je pojačana aktivnost sudskih i policijskih organa (koji su, bar kad je o fudbalu reč, konačno počeli da se mešaju u sopstveni posao) mogla da bude podstaknuta iz određenog "centra moći", ali je ova insajderska priča ipak otišla veoma daleko da bi smela da se zabašuri i zaboravi.

Ako ništa drugo, teško da će u dogledno vreme bilo koji iole ozbiljniji transfer imati "duplo dno", niti će završni računi i poreske prijave fudbalskih klubova biti uzimani "zdravo za gotovo". Kad se svemu doda i očekivanje da će fudbalske sudije u narednom periodu biti daleko obazrivije, što je povezano sa spektakularnim hašenjem predsednika FK "Vojvodina" Ratka Butorovića (zvanog Bata Kan Kan), koje možda nije bilo incirano emisjom "Insajder" ali je zasnovano na konkretnoj insajderskoj akciji za otkrivanje metoda podmićivanja fudbalskih sudija - eto, malo nade da će prolećno sunce ogrejati i istinske ljubitelje fudbala.

Još kad bi imali šta da gledaju....

iz osmanske baštine

KADIJA

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Arapski naziv za sudiju (kadi) u upotrebi u Osmanskom carstvu

U VREME OMAJADA, da bi se rasteretili suđenja, namešnici su počeli da postavljaju prve kadije. Kadiju će potom postavljati halifa i teorijski on je bio nezavisan, ali je praktično bio vezan za uputstva halifa i njegovih predstavnika čiji je vrhovni sudija bio i ostao. Da su rane kadije svoje presude morale da usaglašavaju sa zahtevima vere ima bitan udeo na oblikovanje islamskog prava. Tako se kadija, u prvom redu, bavio onim stranama prava o kojima se govori u Kur'anu i tradiciji (hadis) i time su bili deo religije, a to su: brak, porodica, nasledno pravo i vakufsko pravo, kao i pravna pitanja vere. Otuda je, nasuprot staroarapskom pravu, islamsko pravo versko pravo.

U Osmanskom carstvu kadija je sudio prema islamskom verskom pravu (šerijatu) i prema kanunu, tj. sultanskim ukazima sa zakonskom snagom. Kanun je dopunjavao običajnim pravom i ponekom pravnom ustanovom pokorenog naroda (u onoj meri u kojoj se to ne bi suprotstavljalo šerijatu). Tako je, na primer, bio preuzet, gotovo u celini, nekadašnji srpski rudarski statut.

Kadija je bio postavljan neposredno iz Carigrada i delovao je nezavisno od sandžak-bega. Oblast koja je bila pod njegovom jurisdikcijom zvala se kadiluk (ili kaza). Pa je tako jedan sandžak (veća upravno-teritorijalna jedinica u Osmanskom carstvu) mogla biti podeljena na nekoliko kadiluka zavisno od gustine naseljenosti muslimana.

Pored vršenja sudske dužnosti kadija je imao, na teritoriji kadiluka i široka upravna ovlašćenja. Morao je da pomaže pri ubiranju dažbina, da nadgleda carinu, vođenje rudnika i upravu nad drugim carskim приходima, da kontroliše cene (koje su bile tačno utvrđene), kao i da sprovodi zapovesti koje su stizale sa Porte.

Kadija je sudija opšte nadležnosti (imao je i pomoćnika koji se zvao naib), a to znači bio je nadležan da presuđuje sve građanske i kriminalne sporove. Pored toga on je nadležan i za vanparnične poslove, kao što su: sastavljanje i overavanje ugovora, postavljanje staraoca, nadzor nad upravom vakufa (pobožnih zadužbina).

Kadija sudi po pravilu u prvom i poslednjem stepenu, a protiv njegove odluke može se zatražiti obnova po-

stupka i uložiti neka vrsta žalbe na halifu kao vrhovnog sudiju.

Ni jedno optuženo lice nije moglo da bude kažnjeno bez pismene kadijine presude. A isključivo pravo sprovođenja sudske odluke imao je beg (ali bez kadijine osude on nije mogao naplatiti čak ni najmanju novčanu kaznu).

U slučajevima obuhvaćenim građanskim zakonom, koji se nalazio u sklopu šerijata, i sam sultan je morao poštovati kadijine odluke (ovde su, naravno, prikazani idealni oblici osmanskog zakonodavstva).

U međusobnim poslovima i sporovima hrišćani nisu bili obavezni da se obraćaju kadiji ukoliko se proces nije ticao nekog muslimana ili državnih interesa.

Kadija je vodio svoju knjigu protokoila - sidžil - u koju je upisivao sve svoje odluke, kao i naredbe koje su mu stizale sa Porte. Ovi protokoli predstavljaju danas jedan od najvažnijih izvora za proučavanje istorije osmanskog vremena, ne samo lokalne (za naše područje sačuvani su, nažalost, u malom broju).

Dokumenat koji je kadija izdavao strankama nazivao se hudžet (potvrda, presuda, odluka; posle carske zapovesti bio je akt najviše pravne vrednosti, otuda su i hudžeti veoma vredni istorijski izvori).

Broj kadija je ograničavan, a kasnije su, u cilju očuvanja nezavisnosti sudstva, bili postavljani samo na godinu dana.

Sredinom 16 veka kadije su bile razvrstane u pet kategorija, a na visoku titulu mule imali su pravo samo prve dve kategorije (tako su postojale mule u Beogradu i Sarajevu).

Na ime izdržavanja kadije su, pored prihoda od taksi, dobijali, sve do sredine 16 veka, i zemljišni posed - timar, uz pripadajuće obaveze.

Zanimljivu belešku o turskoj pravdi ostavio je engleski putnik i poslanik na Porti doktor Edvard Braun (XVII vek). Ne našavši u mesnoj postaji konje poslanstvo je rešilo da sa postojećim konjima jaše do sledeće postaje. Zakupac mesne pošte ih je, međutim, zaustavio i izveo pred kadiju tužeći ih da su ga oštetili jer nisu uzeli njegove konje. Kao službenik sultana on je, naime, imao pravo da naplaćuje neku taksu za sebe od svakog iznajmljenog konja. I to pravo da snabdeva putnike konjima imao je samo on. "Kadija uze da razmatra naš slučaj", kaže Baun. "Sedeći prekrštenih nogu na ćilimu i oslanjajući se laktom na četiri ili pet knjiga velikog formata, naredi slugama da svakome napune šolju kave. U odbranu našu čauš reče da smo imali važna posla; da smo imali pisma od kajmakama; da smo poslom išli od Sultana nemačkom imperatoru; da je on lično bio čauš budimskog vezira, i da je imao da nas odvede u Budim, i da niko ne bi mogao ili ne bi trebalo da nas zaustavi. Kadija na to reče da se čauš ne sme prekidati put, niti zakupac pošte treba da ostane bez naknade. Zatim zatraži knjigu zakupca pošte i svo-

jim trščanim perom napisa da ovome tefterdar ima da da naknadu. Nama požele srećan put".

U Srbiji su postojale kadije u svim nahijama (kadilucima) sve do donošenja hatišerifa od 1830. godine. Sudili su (po šerijatu i kanunima) sporove između muslimana i mešovite sporove gde se stvar raspravlja između "Turčina i Srbina". Posle pomenute godine kadije se nalaze samo u mestima u kojima je bilo ostalo tursko stanovništvo i vojska (Beograd, Šabac, Snederevo, Užice). Nakon iseljenja turskog stanovništva i vojske (1862-1867) nestaje i kadija u Srbiji.

U Bosni i Hercegovini Austro-Ugarska je priznala zatečene šerijatske sudove i propisala njihovu organizaciju i nadležnost (carskom naredbom i naredbom Zemaljske vlade, obe iz 1883). Ovim naredbama uvodi se dvostepenost u šerijatskom sudstvu. Pored kotarskih, ustanovljen je bio i vrhovni šerijatski sud u Sarajevu. U kotarskim šerijatskim sudovima sudio je kadija, šerijatski sudija, u prvom stepenu porodične, nasledne i vakufske sporove muslimana, a vrhovni šerijatski sud, kao kolegijalni sud, bio je zadužen da raspravlja u drugom i poslednjem stepenu o žalbama na odluke kotarskih šerijatskih sudova. Za spremanje kadija osnovana je u Sarajevu (1887) Šerijatska sudačka škola. Ona je podignuta u rang visoke škole pod nazivom Viša islamska šerijatsko-teološka škola (prestala je sa radom 1946).

I Crna Gora je priznala da su šerijatski sudovi nadležni za bračne sporove muslimana, što je 1905. potvrđeno u Zakoniku o sudskom postupku u građanskim parnicama.

U novoj jugoslovenskoj državi šerijatski sudovi priznati su Ustavom iz 1921. godine. ("U porodičnim i naslednim poslovima muslimana sude državne šerijatske sudije"), a 1929. donet je Zakon o šerijatskim sudovima. Ovim zakonom predviđa se dvostepenost u šerijatskom sudstvu; sreski šerijatski sudovi koji sude u prvom stepenu i vrhovni šerijatski sudovi (u Sarajevu i Skoplju) koji sude u drugom i poslednjem stepenu i izdaju obavezna uputstva.

U Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji ustavom od 1946. narodni sudovi postali su isključivo nadležni da raspravlja po zakonima sve sporove bez razlike na versku pripadnost stranaka, što označava i kraj postojanja šerijatskih sudova na ex-yu prostoru.

Kod nas se i dalje često koristi izreka "Kadija te tuži, kadija ti sudi" (dok u savremenoj Turskoj već odavno sudi jargič-yargič).

Tu su i tragovi kadije u prezimenima: Kadi(j)ć, Kadijević, kao i dečja igra - kadijana (u kojoj je pobjednik kadija). Postoji i gl. sidžiliti-upisivati u sudski protokol, vršiti sudsku legalizaciju i fig. držati do nečega, uvažavati ("Njegova se ne sidžili - ne drži se do njegovih reči, njegova se ne piše"). ■

Folksdojčeri – peta kolona u staroj Jugoslaviji

PIŠE: BRANKO PAVLICA

U SVOJIM “GOVORIMA i člancima” objavljenim u Bečke-reku 1944. godine, dr J. Sepp, vođa folksdojčera u Kraljevini Jugoslaviji, navodi “da se nemačka narodnosna grupa ima smatrati delom čitavog nemačkog naroda i da uvek mora biti spremna da izvršava svaki zadatak koji joj Treći Rajh bude postavio...”¹ Doista, folksdojčeri u periodu od 1933. godine, a naročito uoči rata 1938-1941. godine, pod vođstvom Kulturbunda, postaju “sastavni deo nemačkog nacionalnog organizma”. Iako jugoslovenski državljani, oni svojom antijugoslovenskom aktivnošću, počev od osnivanja Kulturbunda pa do 1941. godine, iskazuju nelojalnost prema državi u kojoj žive. Folksdojčeri tako, svojom pronemačkom delatnošću, u okviru mesnih organizacija Kulturbunda, kao i drugim formiranim društvima, špijunskom aktivnošću, demonstracijama, agitovanjem za Nemačku i Hitlera, izbegavanjem vojne obaveze tajnim obučavanjem za izvođenje “diverzantsko-terorističkih akcija” pod maskom organizovanog logorovanja, planiranjem terorističkih akcija i razaranja raznih objekata u slučaju rata između Nemačke i Jugoslavije na svojim područjima, ili i šire (recimo, bile su predviđene i konkretne akcije rušenja pruge Beograd-Zagreb kod Vinkovaca, pruge Beograd-Skopje kod Lapova i pruge uskog koloseka Beograd-Sarajevo), formiranjem špijunske organizacije “Jupiter” itd. postaju peta kolona u Kraljevini Jugoslaviji. Pod rukovodstvom Drugog odeljenja vojne obaveštajne službe Abver II, Kulturbund od jeseni 1939. postaje direktni eksponent nemačke nacističke politike. “Organizacija Jupiter” je naročito dobro bila organizovana u Vojvodini i Sloveniji.² O njenom radu, rukovodilac ovog centra u Vršcu, folksdojčer E. Gerhard ističe: “U proleće 1941. godine, rukovodio sam u Vršcu folksdojčersom samozaštitom ‘Jupiter’... Ona je nosila kamuflirani naziv ‘Jupiter’ i imala zadatke da u predstojećem ratu silom oružja zaštićuje folksdojčere; susedne opštine od raspršenih jedinica jugoslovenske vojske; vrši kurirske i pomoćne službe za nemački Vermaht do njegovog dolaska; vrši eventualna

hapšenja srpskih i stranih lica; ... preuzme policijsku vlast do konačnog dolaska Vermahta; izvrši zaposedanje važnih ustanova i ureda, pošta itd., uzme u svoje ruke upravni aparat. Naoružanje smo dobili od Abverovog centra u Beogradu. Oružje smo uzeli u poslanstvu...”³

Ili, folksdojčer Branimir Altgajer, u izveštaju nemačkoj ustanovi “Volksdeutscher Mittelstelle” (februar 1943. godine), koja je bila odgovorna za delatnost folksdojčera u inostranstvu, navodi rezultate svoga rada: “Velika je bila radost... kada se u jesen 1940. godine, saznalo da se i folksdojčerski dobrovoljci primaju u vojni SS. Bilo je skoro nemoguće dobiti redovan pasoš... ali ipak je gotovo hiljadu mladića iz bivše Jugoslavije... na krajnje avanturistički način uspelo da pređe granicu i skriveni među vrećama kukuruza i sanducima na dunavskim šlepovima ili gacajući kroz nabujale potoke planinske... Prilikom sloma jugoslovenske vojske pripadnici Folks-grupe su aktivno doprineli tome što su širili paniku, oštećivali telefonske linije, prenosili lažne vesti, postavljali lažne putokaze i, najzad, razoružali jedinice srpske vojske koje su se povlačile...”⁴

Jakob Lihtenberger, vođa nacističke omladine, u izveštaju o ratnom doprinosu omladinske organizacije, kaže: “Sa buđenjem nemačke omladine u Sloveniji rasla je kod najboljih sve jače želja da kao vojnici ne budu više u vojnoj službi tuđinske armije nego u službi nemačkog Vermahta... Još pre dolaska nemačke vojske u Sloveniju, nemačka momčad (*Deutsche Mannschaft*) – kao politička elita Folks grupe – bila je svuda na svom mestu. Pripadnici *Deutsche Mannschafta* istakli su se naročito u Osijeku prilikom borbi za glavnu poštu i za dva velika mosta na Dravi; dalje u Vinkovcima, Rumi, Beškoj, Indiji, Novoj Pazovi, Franctalu. Njihova grupa u Franctalu izvršila je poseban podvig zauzimanjem velikog vojnog aerodroma u Zemunu.”⁵

Generalno, genezu ovakve antijugoslovenske aktivnosti folksdojčera možda je najbolje objasnio njihov vođa dr J. Sepp, dosta kasnije u svojim memoarima – “Reden und Aufsätze”: “Nemački Rajh je ugrožen kad ne vlada ‘južnom kapijom Rajha’, koja se nalazi u Sremu. Ta oblast uvek mora da stoji pod nemačkom vlašću ako Rajh želi da sebi obezbedi dunavski put ka Crnom moru i da osigura zaleđe protiv svih uticaja jugoistoka. Upravljanje delom Podunavlja u kojem su naseljeni jugoslovenski folksdojčeri je jedan od najvažnijih zadataka ‘nemačke narodnosne grupe’, njena misija. To je prirodni centar ‘Karpatske kotline’, a ko njome vlada, vlada čitavim ovim prostorom.”⁶

“Hitlerova Nemačka imala je više obaveštajnih i kontraobaveštajnih organizacija, ali su dve bile glavne: obaveštajna služba Nationalsocijalističke partije Abver. Partijska obaveštajna služba za inostranstvo nosila je naziv VI ureda Glavne

1 J. Sepp, *Reden und Aufsätze*, Grossbetschkerek, 1944, s. 44.

2 Peta kolona u staroj Jugoslaviji, “Narodna milicija”, 1955, br. 4, str. 20-32; F. Čulinović, *Okupatorska podela Jugoslavije*, Beograd, 1970, st. 100-104; T. Ferenc, *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama od 1941. do 1945*, Ljubljana – Beograd, 1979, st. 39-94.

3 Peta kolona u staroj Jugoslaviji, “Narodna milicija”, 1955, br. 4, str. 28-29.

4 Isto, st. 22-23.

5 Isto, st. 23.

6 J. Sepp, *Reden und Aufsätze*, Grossbetschkerek, 1944, s. 54.

uprave bezbednosti Rajha (RSCA)... (a) Abver – ured za inostranstvo – Odbrana (Amt Ausland – Abver...). Špijunažu u inostranstvu vodilo je I odeljenje Abvera dok je II odeljenje imalo zadatak da organizuje sabotaže, diverzije, teror i po-drivački rad u stranim zemljama...”⁷

Još 3. jula 1934. godine, u Beogradu je otvoren Nemački saobraćajni biro čiji je šef bio Franc Nojhauzen, “Geringov poverenik za četvorogodišnji plan”, inače vođa “Inostrane organizacije Nacionalsocijalističke partije”. Praktično, njegov zadatak bio je stvaranje široke špijunske mreže među folksdojčerima. “Preko tog ‘biroa’ pristizale su i ogromne sume novca i davane folksdojčerima kao beskamtani, dugogodišnji zajam za otkup zemlje u Baranji i Vojvodini. Samo u prvoj polovini 1938. godine – i to u jednom jedinom okrugu – folksdojčeri su otkupili oko 2.000 jutara najplodnije vojvođanske zemlje”.⁸

“Kanarisovi špijuni delovali su sa mnogih tačaka naše zemlje, koja je sva bila pokrivena mrežom naci-fašističkih agentura. Ipak, italijanska fašistička tajna služba delovala je za sebe, hortijevska za sebe, a bugarska za sebe...”. Šef Abvera razvijao je u Jugoslaviji svoju obavestajnu aktivnost, smatrajući je “nemačkim neprijateljem prvog reda...” i toliko je bio upućen u jugoslovenske prilike i mentalitet naroda, njegovo antifašističko raspoloženje u ogromnoj većini, da nijednog trenutka nije poverovao da će narodi Jugoslavije pristati da idu “ruku pod ruku sa Nemačkom, bila ona sa Hitlerom ili bez njega”.⁹

I Hitler pridaje izuzetan značaj folksdojčerima i opisuje “špijunsko-diverzantsko-sabotažnu ulogu” protiv zemalja jugoistične Evrope čiji su državljani: “Vi ćete (folksdojčeri) biti izvidnice koje špijuniraju! Vaš zadatak je da zamaskirate naše pripreme za napad. Smatrajte da se nalazite u ratu! Za vas vrede ratni zakoni. Vi ste, danas, možda najvažniji deo nemačkog naroda! Kad Nemačka pobedi, onda neće biti nikoga ko će se usuditi da vas popreko pogleda. Od vas zavisi da li ćete Nemačkoj izdejstvovati taj položaj. Vaš budući zadatak je da u svim podjarmljenim zemljama budete tutori, koji će u ime nemačkog naroda vršiti neograničenu vlast. Vi ćete u moje ime upravljati zemljama i narodima, u kojima ste sada progonjeni i potlačeni. Tako će se naša nesreća što su se milioni najboljih Nemaca u prošlosti morali iseliti u druge zemlje, pretvoriti u našu veliku sreću!”¹⁰ U martu

1940. godine, Hitler je za predsednika Nemačke narodnosne grupe (Volksgruppen-Furer) postavio dr Janka Sepa.¹¹

Šta je predstavljalo osnovu za stvaranje nemačke pete kolone u Jugoslaviji? Pre svega nemačka politika kojoj je bila potrebna peta kolona. Nacistička politika prema Jugoslaviji bila je dugogodišnja hegemonistička politika, uporna i sistematska ekonomska, politička i kulturna ekspanzija, politika stalnog pritiska koja je imala za cilj porobljavanje Jugoslavije. U ostvarenju ovakvih Hitlerovim spoljnopolitičkih planova, veliku pomoć je predstavljala peta kolona koja je iznutra, u samoj Jugoslaviji, delovala u tom smislu”.¹²

Koje su snage činile petu kolonu u predratnoj Jugoslaviji? “Siguran oslonac nemačke špijunaže u našoj zemlji predstavljali su razni reakcionarni pokreti i profašističke partije, korumpirani političari, odnarođeni funkcioneri i službenici, terorističke grupe i organizacije (ustaše, VMRO, i dr.), separatističke grupacije... i sl. Ali najvažniji i neiscrpnii izvor nemačke špijunaže, jezgro pete kolone, bili su domaći Nemci, tzv. folksdojčeri”.¹³

Veoma je ilustrativno istaći, da neposredno posle konstituisanja Kulturbunda, autor, pod pseudonimom J. Ž., u časopisu “Misao” dalekovido predviđa, imajući u vidu ponašanje Nemaca u Prvom svetskom ratu, još 1920. godine, baš takvu buduću antijugoslovensku aktivnost “naših Nemaca”: “Naši Nemci bi tako brzo da zaborave, ali naš narod još ne može to da učini i da ne pomišlja više na ono: sa kakvom su se predanošću oni borili protiv ove slobode, čije sunce sad i njih greje, obasjava i budi, a sa kakvom mračnom mržnjom i zlobom su mnogi od njih gurali u pakao ratnih muka one, koji sad njih izvode u rajsku naselja slobode i ljubavi. Naši Nemci se žale na takvo držanje, ali zbog svega propaćenoga naša država ima dužnost, da pored sve snošljivosti našega blagoga sunca slovenske slobode pripazi, da se opet korov zlobe ne razmahne i uguši mnogo plemenitiju biljku koja sa većim pravom traži života i zraka za sebe. Nekada smo mi prizivali Hererovu humanost za zaštitu. Nisu nas hteli čuti. Danas je ona njima potrebna, te se izmeniše uloge. Ali pored svih lepih izraza čestitih namera im, kao što reče i sam glavni govornik dr Grasl: ‘Vorsicht und Geduld ist notig, wenn das Grosse Werk gelingen soll’¹⁴... a to veliko delo nije manje od same nove države naše, slobodne države južnih Slovena: u kojoj i bivši neprijatelji njeni eto tako brzo hoće da budu smatrani vernim sinovima i pristupe zajedničkoj trpezi. No kod nas vlada još zadružni moral i predanje: Posle Boga prvo

7 M. Janković, *Abver stupa na scenu, Peta kolona*, (3), “Politika”, 11. 11. 1972, st. 13, R. Božović, *Nacistička obavestajna služba*, Beograd, 1963, st. 63-65; *Peta kolona u staroj Jugoslaviji*, “Narodna Milicija”, 1955, br. 4, st. 24-26.

8 M. Janković, *Peta kolona*, (3), “Politika”, 11. 11. 1972, st. 13; V. Terzić, *Nemačka manjina (folksdojčeri) i njihove organizacije*, u *Slom Kraljevine Jugoslavije u aprilskom ratu 1941. godine*, Ljubljana – Beograd – Zagreb, 1984, st. 190-194.

9 M. Janković, *Peta kolona*, (3), “Politika”, 11. 11. 1972, st. 13; *U službi špijunaže, Peta kolona u staroj Jugoslaviji*, “Narodna milicija”, 1955, br. 4, st. 24-27.

10 Cit. po: M. Janković, *Grac nas prisluškuje*, (14), *Peta kolona*, “Politika”, 25. 11. 1972, st. 15.

11 “Taj akt, da šef jedne države vrši postavljanje svojih ljudi na određene položaje u drugoj suverenoj državi bio je bez presedana. Ustvari, to pokazuje svu bedu, trulost i zavisnost režima u Jugoslaviji”. V. Terzić, nav. delo, st. 203.

12 *Peta kolona u staroj Jugoslaviji*... st. 30.

13 Isto, st. 20; Vidi: B. Pavlica, *Antijugoslovenska aktivnost neprijateljske emigracije u SR Nemačkoj (1951-1984)*, SD 1990, st. 36-40.

14 “Opreznost i strpljenje je potrebno, ako smo radi da veliko delo uspe”.

je kum i prijatelj itd., pa redom. Pa neka se i nova nacija stripi, dok ne dođe na red. Nisu dovoljne samo lepe reči posle mnogo ružnih dela, nego klin klinom, a zlo se delo dobrim delom izgoni. Nadamo se da će se i tu zasvedočiti hvaljena nemačka vernost, pa onda široka naša otadžbina i srce slovensko ima svoj otpozdrav i na to: 'Ko će bratski, brat smojemu' – a 'Prava muka ne gine'¹⁵

Otuda, shodno antijugoslovenskom ponašanju, i oficijelne vlasti Kraljevine Jugoslavije, u određenim periodima, preduzimaju mere odmazde protiv folksdojčera i njihovih organizacija. Već 1924. godine, zabranjen je rad Kulturbunda, da bi mu 1927. godine, rad opet bio dozvoljen, potom 1929. opet zabranjen, kao i Političke stranke Nemaca, da bi samo Kulturbundu 1931. godine, ponovo bila dozvoljena kulturno-prosvetna aktivnost. I određene škole pripadnika nemačke manjine (na maternjem jeziku) bivaju ukunute: "puna gimnazija u Novom Vrbasu, realka u Vršcu i niže gimnazije u Novom Sadu i u Pančevu..."¹⁶

Od maja do novembra 1938. godine – prema evidenciji nemačkog poslanstva u Beogradu – policija je proterala iz Jugoslavije "najmanje 90 nemačkih građana, ali je samo u 35 slučajeva poslanstvo uspelo da svojom intervencijom spreči proterivanje"¹⁷

Neprijateljsko ponašanje folksdojčera ogledalo se i u poslovanju "Agrarie", njenim različitim privrednim poslovima sa firmama Trećeg Rajha. "Inspekcija zemaljske odbrane u svom izveštaju Pov. Đ. Ob. br. 1423 od 15. marta 1940. godine, izvestila je načelnika Glavnog generalštaba da je ministarstvo poljoprivrede revizijom poslovanja nemačkih društava "Agrarija" i "Jugo-Agrar" u Novom Sadu ustanovilo mnoge nepravilnosti i nezakonitosti, i to preko mnogobrojnih zastupništava nemačkih fabrika poljoprivrednih mašina koje vrše eksploataciju raznim malverzacijama

15 J. Ž., *Prosvetni pokret naših Nemaca*, "Misao", 1920. knj. III. str. 1282-1283.

16 Carinthiaacts, *Položaj Slovenaca pod Austrijom i položaj Nemaca u Kraljevini SHS*, Ljubljana, 1925, st. 26.

17 Otuda nezadovoljstvo Trećeg Rajha ministrom unutrašnjih poslova dr Antonom Korošecom. "Ono što je nacistima tada najviše smetalo – bila je opšta represivna politika koju je Korošec kao ministar unutrašnjih poslova vodio protiv nacističke delatnosti u redovima nemačke etničke grupe u Jugoslaviji... Kada je posle Anšlusa veoma ojačala nemačka aktivnost u organizacijama folksdojčerskog jedinstvenog fronta... vlasti su po direktivi A. Korošeca vrlo energično istupile. Usledila su masovna hapšenja nacista, simpatizera folksdojčerskog jedinstvenog fronta..." Cit. po: D. Biber, "Kraljevina Jugoslavija na raskršću 1939. godine" (5), "Politika", 3. 9. 1971, st. 11; "Već posle pada Stojadinovića predstavnici nemačke nacionalne manjine Franc Ham, Grasler i Jozef Trišler upućujući Cvetkoviću peticiju, odnosno pravi 'ultimatum' da vlada odstrani iz službe sve činovnike koji su od januara 1938. godine 'proganjali Nemce'. Misli se na policijske organe i članove banskih uprava, koji su u vreme kada je A. Korošec bio ministar unutrašnjih poslova proganjali nacističke propagatore ili hapsili otvorene nemačke špijune..." Cit. po: M. Janković, *Peta kolona* (5), "Politika", 13. 11. 1972, str. 13.

cena. Zemljoradnička centralna kreditna zadruga, kao savez nemačkih kreditnih i privrednih zadruga, dala je svojoj firmi zvaničan nemački naziv i nemački jezik uvela kao zvaničan. Ona osniva nemačke zadruge i u Sloveniji na nemačkom jeziku (Kočevju, Mariboru i okolini) i daje velike kredite Nemcima za kupovanje zemlje. Sem toga, održava vezu sa nemačkim bankama, dobija kredite od banaka u Cirihu, pomaže "Kulturbund", daje pomoć za razna putovanja u Nemačku, krije statističke podatke o brojnom stanju porodica svojih zadruga i njihovom imovnom stanju, održava tromesečne kurseve za podesna mlađa lica radi nemačke propagande, priređuje razne parade i time utiče na raspoloženje Nemaca u Vojvodini, iako to nije njen zadatak, obilno kreditima pomaže Društvo za građenje kuća u Novom Sadu ("Habeg") za nemačke kulturne i prosvetne ustanove u opsegu koji premašuje njena ovlašćenja. I u ovoj Zadruzi i u "Agrariji" nova struja je zadojena nacionalsocijalizmom, i to se otvoreno priznaje. Ona je preuzela vođstvo u "Kulturbundu" i bori se za potpuno vladanje u svim privrednim i kulturnim ustanovama Nemaca u Vojvodini, a iz Berlina dobijaju instrukcije koga mogu, a koga ne smeju birati u uprave tih ustanova itd, itd. Najzad, predlaže se da se rad svih ovih ustanova stavi pod jači nadzor"¹⁸

4. NEMAČKA NACIONALNA MANJINA ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA

Posle događaja od 27. marta u Jugoslaviji, Hitler je nepozivo odlučio da Nemačka ne samo "vojnički" napadne Jugoslaviju, već da je "uništi... i kao državu"¹⁹ "Od ogromnog je političkog značaja da se na Jugoslaviju udari nemilosrdnom žestinom i da se vojni poraz ostvari munjevitom brzinom. Na taj način Turska će se u dovoljnoj meri zaplašiti, a to će i povoljno uticati na docniji pohod protiv Grčke... Rat protiv Jugoslavije biće verovatno veoma popularan u Italiji, Mađarskoj i Bugarskoj, pošto ovim zemljama treba staviti u izgled izvesne teritorije: Italiji dalmatinsku obalu. Mađarskoj Bačku, Bugarskoj Makedoniju"²⁰

Nemačka agresija i okupacija jugoslovenske teritorije ostvarena je i uz izuzetnu pomoć i podršku domaćih Nemaca – folksdojčera. Već organizovane u ilegalne fašističke vojne organizacije, *Deutsche Mannschaft* ("DM") – oni su na različite načine olakšali ulazak nemačke vojske. zapravo, oni su započeli "rat" i pre 6. aprila 1941. godine.²¹ Posle neuspešnih pokušaja da se folksdojčerima u Vojvodini vazdušnim desantom doturi oružje, "preko 'Nore' (ilegalna radio-stanica) iz podruma nemačkog poslanstva stigla je poruka da folksdojčeri u Vršcu i ostale grupe po naseljima 'dejtstvuju sa

18 Cit. po: V. Terzić, nav. delo, str. 194-195, Vidi i: B. Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, Beograd, 1992, st. 58-59.

19 Vidi, B. Krizman, *Hitlerov "Plan 25" protiv Jugoslavije – Jugoslavija u svetlu "Nirnberških dokumenata"*, Zagreb, 1953.

20 Zapisnik sednice Vrhovne komande nemačkih oružanih snaga 27. marta 1941, Dokumenti o fašističkom napadu na Jugoslaviju, "Trideset dana", 1947.

21 M. Janković, *Peta kolona* (19), "Politika", 30. 11. 1972, st. 25.

raspoloživim oružjem' i da ne gube vreme. Folksdojčeri su tako postupali i u sadejstvu sa drugim grupama 'Jupitera', kao i sa petokolonašima iz mađarske hortijevske pete kolone 'Nevzet' preduzeli mučke akcije širom Vojvodine. To isto su njihova sabrača činila u Slavoniji, Baranji, Međumurju, Sloveniji i – širom zemlje".²²

Već u aprilu 1941. godine, 450.000 kulturbundovaca svrstanih u 400 raznih organizacija širom Vojvodine, Slavonije, Hrvatske, Slovenije i Bosne našli su se, ne samo u pozadini jugoslovenske vojske, nego i u njoj, "blagovremeno osposobljeni za mnogobrojne špijunsko-diverzantske zadatke, raznovrsne sabotaže i druge gerilske akcije i – svojim konkretnim diprinosom – više vredeli Nemačkoj Vrhovnoj komandi od jedne najbolje operativne armije".²³

Na okupiranim područjima jugoslovenske države folksdojčeri faktički gube status nacionalne manjine. Recimo, u Sloveniji, anektiranjem Donje Štajerske i Gorenjske u sastav Trećeg Rajha (preseljenjem folksdojčera sa područja Kočevja na ovu teritoriju, a iseljenjem znatnog broja Slovenaca) nemačko stanovništvo na području Slovenije našlo se u "sastavu nemačke države".²⁴

I u Banatu, koji formalno ostaje u sastavu okupirane Srbije, mada sa posebnim administrativnom nemačkom upravom u Petrogradu (Bečkerek), folksdojčerima je ukinut manjinski status. Svi organi civilne vlasti su u njihovim rukama. Slično je bilo i sa nekoliko hiljada Nemaca u Nedićevoj Srbiji.²⁵

U kvislinškoj tvorenivi, tzv. NDH, Nemci imaju najpovlašćeniji položaj. Praktično, bili su izuzeti od "jurisdikcije hrvatske države", pod upravom vođe nemačke narodnosne grupe dr B. Altaygera, u Osijeku.²⁶ Jedino u Bačkoj, koju je okupirala Mađarska, folksdojčeri formalno imaju status nacionalne manjine.²⁷

22 "Mučki prepadi folksdojčera u Vojvodini su tu i tamo doveli do streljanja petokolonaša. Među njima je zavladao strah". Dr Janko Sep molio je preko "Nore" da se na neki način zapreti Beogradu. Na to je "Vera" poslala utešan telegram: "Nemačka stanica Donauzenden juče je stalno emitovala upozorenje Srbima da paze kako postupaju sa folksdojčerima i zapretila streljanjem po 10 Srba za 1 folksdojčera...". Ta pretnja osvetom koju je emitovao Radio-Donau, doslovno je glasila: "Srbi, ako vam je život mio, ne kidišite na živote Nemaca! Za svakog Nemca, koji bude bio streljan ili ubijen, biće streljano 10 Srba..." Cit. po: M. Janković, *Peta kolona* (21), "Politika", 2. 12. 1972, str. 17.

23 V. Terzić, nav. delo, st. 196.

24 K. Jončić, *Pravno-politički položaj narodnosti – nacionalnih manjina u SFRJ*, doktorska disertacija, Beograd, 1965, st. 218-219; D. Biber, nav. delo, st. 264.

25 Š. Veg, *Sistem nemačke okupacione vlasti u Banatu 1941-1944*, Zbornik MS za društvene nauke, 1963, sv. 35, str. 83.

26 F. Čulinović, *Okupatorska podela Jugoslavije*, Beograd, 1970, st. 202-204.

27 "Nemački živalj je stekao toliko poseban položaj da je praktično značilo njegovo izdvajanje ispod jurisdikcije mađarske države. Volksbund je vršio izbor lica za organe vlasti u mestima sa nemačkim stanovništvom; rukovodio vojnom obukom nemačke omladine, mobiliosa Nemce za SS trupe i uopšte se prema mađarskoj državi postavljao kao

Međutim, u svim okupiranim područjima, folksdojčerima je od strane Hitlera, a preko kvislinških vlada, osiguran povlašćeni položaj. Oni čine masovne zločine prema domaćem stanovništvu – pljačkajući njihovu imovinu, ubijajući dotadašnje sugrađane, komšije. Organizuju i koncentracione logore, naročito u Banatu, gde vrše zločine protiv pripadnika drugih nacionalnosti: Jevreja, Srba, Cigana.

Pored svojih, već formiranih vojnih formacija – "DM", regrutovani su u nemačku vojsku, žandarmeriju, u SS jedinice. U Hrvatskoj su ove jedinice preformirane u pripremljene jedinice; stvorena su tri bataljona – "Ludvig von Baden", "General Launod", "Max Emmanuel von Bayuer" i jedan aktivni bataljon "Prinz Eugen", a u sastavu hrvatskog domobranstva je dan lovački bataljon i jedan bataljon za čuvanje železnica.

U Sloveniji su formirani "slično SS odredima", tzv. *Wehrmannschaft* – ljudstvo za odbranu, kasnije i jedan puk jačine 4 bataljona, jedne baterije i alarmne čete u Trbovlju.

U Banatu je polovinom aprila 1942. godine, od domaćih Nemaca formirana, po zlu čuvena, 7. SS brdska lovačka divizija "Prinz Eugen" (20-25.000 ljudi). Takođe, u Banatu i Srbiji folksdojčeri su formirali i 6 bataljona "DM".²⁸

Svoju odanost Trećem Rajhu domaći Nemci iskazuju i na druge načine. Materijalni doprinos – ogromni novčani priloz i roba (hrana, odeća) slati su na front jedinicama Vermahta. U "Kalendaru Nemaca u Banatu i Srbiji" J. Sep, vođa nemačke narodnosne grupe u Jugoslaviji, čak navodi detaljne podatke (novčane iznose, vrstu i količinu robe) o tom doprinosu jugoslovenskih Švaba ratnim naporima Vermahta u okviru tzv. "Privredne ratne službe".²⁹

Ogromne količine poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz Vojvodine (pšenica, kukuruz, brašno) liferuju se u Nemačku za potrebe ratne privrede. "Nemačka narodna grupa ne drži korak sa ostalim nemstvom samo u neposrednom učešću u ratu, nego isto tako ubedljivo i materijalnim doprinosom..."³⁰ Do početka 1943. godine, samo iz Banata "priložili su jedinicama Vermahta... raznih stvari u vrednosti 21.760.645 dinara i novčani iznos od 1.709.367 dinara".³¹

Na kraju, valja istaći i činjenicu da neznatan broj Nemaca – antifašista (u odnosu na većinu kulturbundovaca) učestvuju u redovima NOV. Tako je u slavonskom selu Zvečevu, 15. 8. 1943. godine, formirana³² četa "Ernest Telman", koja je imala više, simbolički gledano, politički ("propagandni rad po nemačkim selima") nego vojni značaj.

celina prema drugoj celini". Cit. po: J. Mirnić, *Sistem fašističke okupacije u Bačkoj i Baranji*, Zbornik..., 1963, sv. 35, st. 38.

28 "Vidi: Lj. Stojković – M. Martić, *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, Beograd, 1953, st. 60-61.

29 Š. Veg, nav. delo, st. 69-95.

30 J. Sepp, *Kalendar der Deutschen Vorkstruppe in Banat und Serbien fur das Jahr 1942*, Grossbetschkerek, 1943, s. 35-36.

31 B. Ivković, *Neki metodi ekonomske politike i privredne pljačke okupatora u Banatu 1941-1944*, Zbornik Vojvodina, Novi Sad, 1967, st. 189. i A. Rohm, *Ein Jahr Deutsche Volksgruppe im Banat und in Serbien*, Kalender..., 1942, s. 20-21.

32 Lj. Stojković – M. Martić, nav. delo, st. 61-62.